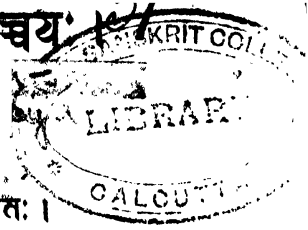


MICROKEY
A. 26,705
2 100E
6.6.64
✓
✓
AC
✓

विप्रासारसमच्चयः



[तन्त्रशास्त्रम्]

श्रीनागभट्टविरचितः ।

श्रीजीविन्दाचार्यकृतव्याख्यया समलङ्कितः ।

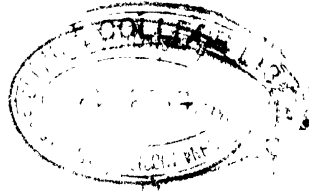
पण्डितकुलपतिना,

वि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्येण

संस्कृतः प्रकाशितश्च ।

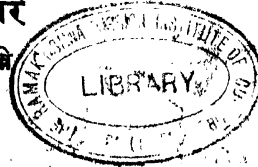
द्वितीयसंस्करणम् ।



कलिकातानगरे

कलिकाता यन्त्रे

मुद्रितः ।



१.१२०१



पण्डितकुलपतिः

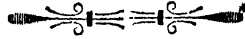
श्रीजीवानन्दविद्यासागर वि, ए,

PANDIT KULAPATI

JIBANANDA VIDYASAGARA, B. A.

Superintendent, Free Sanskrit College, Calcutta. •

त्रिपुरासारसमुच्चयः



प्रथमः पटलः ।

प्रह्वप्राचीनवर्हिः प्रमुखसुरवरानीककोटीरकोटि-
स्त्रिष्टस्यष्टेन्द्रनीलामलमणिमधुपत्रेण्युष्टं कषीष्ट ।
श्रीपादाश्वोजयुग्मं नखमुखधिलसद्भ्रमिक्किञ्चल्लस्युञ्जम्
शिस्रन्मञ्जीरहंसौमुखरितमनिग्रं मङ्गलं वो भवान्याः ॥१॥

नला शङ्करचरचं श्रीमद्गोविन्दशर्मणा ।

त्रिपुरासारटीकेयं रच्यते सारद्वयना ॥

तस्यै दिशि सततमञ्जलिरेण पीथः प्रचिद्यते मुखरिती मञ्जुरैर्हिरेकीः ।

जागर्ति यत्र भगवान् गुरुचक्रवर्ती विश्वेद्यप्रणयनाटकसुवधारः ॥

श्रीमद्गुरुपरमेश्वरपदारविन्दप्रणिहितभक्तिभरावनमसिधरसा परमाचार्य्यंपरस्पर-
प्रसादलब्धविशानेन सर्वांगसपारावारपारगतेन विज्ञानदैशिकेनाचार्य्यनामभङ्गेन विर-
चितस्य त्रिपुरासारसमुच्चयस्य सम्प्रदायदीपिका व्याख्या चारभ्यते । तत्र सदाचारा-
नुमितयुतिबोधनं परदेवतास्मरणपूर्वकमाशीर्लक्ष्यं शिष्यशिष्यायं निबध्नन्नाह
प्रह्वप्राचीनवर्हिरित्यादि । भवान्याः श्रीपादाश्वोजयुग्मं वो युष्माकं मङ्गलं कषीष्ट
करोतु । कौटुम्भं प्रह्वप्राचीनवर्हिः प्रमुखसुरवरानीककोटीरकोटिस्त्रिष्टस्यष्टेन्द्र-
नीलामलमणिमधुपत्रेण्युष्टं प्राचीनवर्हिः प्राच्यधिपसत्प्रमुखासत्प्रधाना ये प्रह्व-
नमोभूता ये देवश्रेष्ठासेषा यः समूहः तस्य सुकुटसम्बन्धौ व्यक्तोभूतो यः इन्द्र-
नीलामलमणिः स एव भ्रमरः तस्य पत्न्या श्रेष्ठा युक्ताम् । अश्वीजद्योतनमाह नख-
मुखेत्यादि । नखानां मुखे धिलसत् यद्भ्रमि तदेव किञ्चल्लससूची यस्य तादृशम् ।
पुनः कौटुम्भं शिस्रन्मञ्जीरहंसौमुखरितं शब्दायमानम् ॥१॥

भक्त्या गुरोर्भवपयोनिधिसेतुहेतून्
 श्रीपादपद्मयुगरेणुकथान् प्रथम्य ।
 लम्बोदरश्च कथयामि गुरुपदिष्ट-
 माराधनक्रममहं कुलनायिकायाः ॥ २ ॥
 ज्ञात्वा यथाविधि विधीतकराननाङ्घ्रिः
 आचम्य सम्यगमलाम्बरयज्ञसूत्रः ।
 प्रागाननौ धनददिव्भदनोऽथ वापि
 ब्रह्मासनो गणपतिश्च गुरुश्च नत्वा ॥ ३ ॥
 संयोज्य जीवमथ दुर्गममध्यनाडी-
 भार्गवेषु पुष्करनिविष्टशिवे सुसूक्ष्मे ।
 हंसेन देहममरेन्द्रपुरोगतेन
 सार्द्धेन्दुना भसितसाद् विदधीत मन्त्रो ॥ ४ ॥

इष्टदेवतां नमस्कृत्य गुरुनमस्कारमाह भक्त्या इति । गुरोः पादपद्मरेणुकथान्
 प्रथम्य लम्बोदरश्च प्रथम्य कुलनायिकाया आराधनविधिं कथयामि ।
 कौटुम्बान् तान् संसार एव पयोनिधिदुःस्वरत्वात् तदुत्तरेणे सेतुहेतून् सौख्यतरण-
 हेतून् । आराधनक्रमं कौटुम्बं गुरुषोपदिष्टं विना आगमज्ञानानर्थक्यप्रसङ्गात् ।
 तस्माद्गुरुदेवतयोरेक्यं कर्तव्यम् । तदुक्तं यस्य देवे परा भक्तियथा देवे तथा
 गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मन इति ॥ २ ॥

गुरुदेवतादि नमस्कृत्य उपासनाप्रकारमाह ज्ञात्वेति । गद्यादी यथाविधि
 ज्ञात्वा सम्यावन्दनादिकं कृत्वा यथाविधि आचम्य प्रकृतनिर्मलयज्ञसूत्रः
 सन् पूर्वामिसुखः यथायोग्यं ब्रह्मासने स्वस्तिकासने वा उपविश्य वामे
 गुरुं दक्षिणे गयेशं मध्ये इष्टदेवतां नत्वा वक्ष्यमाणभूतशक्तिं विद-
 धीत । दुर्गममध्यनाडीभार्गवेषु पुष्करनिविष्टिना चिदाभार्गवेषु पुष्करनिविष्टिनि
 सङ्गदलकमलकूटस्थपरमात्मनि जीवं जीवात्मानं संयोज्य चतुर्गुणस्वरसव-
 प्राञ्चतुर्विंशतितत्त्वानुपि तत्र मयेत् । हंसेन हंस इति मन्त्रेण अमरेन्द्रपुरोगतेन

साखादिनाथ मरुताऽपनयन्नशेषम्
 तदभस्मराशिमखिलं भुवनं सकीन ।
 संज्ञावयन् बलभिदा परिचिन्तयेत् स्व-
 मात्मानमन्वसि घटेन सविन्दुकेन ॥ ५ ॥

नतो वृद्धद्वन्द्वद्वन्द्वमध्यवर्त्तिस्फुरत्प्रभासः स्रष्टुमन्त्रभाजम् ।
 ध्यात्वा तदन्तर्भुवनान्धमूर्तिं विचिन्तयेद्भूतलमेतदन्तः ॥६॥
 श्वात्प्रसवशोभितं नवमनिन्द्यगन्धोत्प्लवटम्
 कदम्बवनमुच्चकैरिह समन्ततस्त्रिन्तयेत् ।
 तदन्तरधि मण्डितं मण्डिगणैर्महामण्डपम्
 हिरण्ययमुपाश्रितं द्युमणिमण्डलाभप्रभम् ॥७॥
 चतुर्द्वारोपेतं मण्डिमयचतुस्तोरणयुतम्
 स्फुरत्तारानाथद्युतिसितवितानाङ्गसुपरि ।

साङ्गन्दुना अमरेन्द्री लकारः तत्पुत्रीयतीरेफः अङ्गन्दुर्विन्दुस्तेन रमिति मन्त्रेण
 स्वकं स्वशरीरं भवितसत् भवन्त्यान् क्रय्यान् मन्त्रीभूतं स्वशरीरमिति चिन्तयेदि-
 त्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥

साखादिनाथ मरुतेति । साखं विसर्जनौयसखादिर्विन्दुः मरुत् यकारः तेन
 यमिति वायुवौजेन भस्मराशिं निराकुर्वन् सागुस्तारेण बलभिहीनेन लकारेण सकलं
 भुवनं श्रवितं कुर्वन् स्वमात्मानं अस्तमयान्वसि सागुस्तारेण घटेन चिन्तयेत् ।
 घटशब्दं नाधिष्ठानलक्षणया कलं कश्चितम् । तेन च तद्वौजेन वकारेण सागुस्तारे-
 ष्वास्तमयान्वसि आत्मानं ध्यायेदित्यर्थः ॥ ५ ॥

तत इति । तदन्तरं तन्त्रलवेगमध्यवर्त्तिस्फुरत्प्रभासं स्रष्टुमन्त्रं ध्यायेत् ।
 तदन्तरं चतुर्दश भुवनानि तेषामन्धनरे भूमितलं विचिन्त्य तन्मध्ये कदम्बवनं
 चिन्तयेत् । कौटिल्यं कदम्बवनं प्रकाशकुसुमशोभितं नवं नूतनम् अनिन्द्यगन्धोत्प्लवटं
 स्पृष्टशीयशीरमशास्त्रिं शर्वत्री मण्डलकदम्बवनं तदगन्धनरे मण्डिमूर्धितं सौमर्ष-
 मङ्गलमन्त्रं सूर्यमन्त्रलाभदौर्घं चिन्तयेत् ॥ ६ ॥ ७ ॥

कौटिल्यं चतुर्दश भुवनं मण्डिमयचतुर्द्वारोपेतं उच्यते । स्फुरन्ती या मणि-

स्थितौ द्वारे द्वारे सचिरमणिमाणास्त्रधरौ
 गणेशक्षेत्रेशौ च सपरिकरौ यस्य मञ्जिती ॥ ५ ॥
 पूर्वद्वारि सवाहनं हरिद्वयं तस्यैव याम्ये यमम्
 पाशात्ये बह्वर्षं तथैव तदुदग्द्वारे कुबेरं स्थितम् ।
 सङ्गीतादिरतैस्तदन्तरमरस्त्रीणां गणैराकुलम् ।
 ध्यायेत् सम्बुगुणाकुलेन मनसा गन्धर्वमुखैरपि ॥ ८ ॥
 तस्य मध्यगतसिंहविष्टरे पद्ममष्टदलशोभितं ततः ।
 उद्यदुष्कारमच्छ्लोक्कलं चिन्तयेद्रूपचातुशरम् ॥ १० ॥
 तत्कार्णिकोपरि कपञ्चममम्बुतुर्ग-
 युक्तं मनुस्वरतदन्तयुतं विधाय ।
 प्रेतं धिया तदुपरि त्रिदशेन्द्रवन्द्याम्
 ध्यायेत्त्रिलोकजननीं दयितां पुरारिः ॥ ११ ॥

दोतिलाहत् सितेन वितानेनोपरि चिह्नं यस्य मण्डपस्य तम् । प्रतिहारं सपरि-
 वारी गणेशक्षेत्रपालौ स्थिताविति चिन्तयेत् ॥ ५ ॥

पूर्वेति । तस्य मण्डपस्य पूर्वद्वारि ऐरावतसहितमिन्द्रं ध्यायेत् । दक्षिणद्वारि
 महिषसहितं यमम् । पश्चिमद्वारि मकरसहितं बह्वर्षम् । उत्तरद्वारि नरवानं
 कुबेरं ध्यायेत् । सवाहनातुर्कषिं सकलान्यपि यदभ्यन्तरं नृत्यादिरतैः अमरस्त्री-
 समूहैः व्याप्तं चिन्तयेत् । गन्धर्वकुलैरप्यङ्कुलं चिन्तयेत् ॥ ८ ॥

तस्मिन्नेति । तस्य मण्डपस्य मध्यस्थितसिंहासने अष्टदलपद्मं चिन्तयेत् । कौशिकं
 पद्मं प्रातःकालीनपूर्वविम्बतुण्डम् अरुणमित्यर्थः तथा अरुणं लोहितं मनी-
 द्वारि च किञ्चलं यस्य ॥ १० ॥

तदिति । तस्याष्टदलकार्णिकाया उपरि ऐसौ इत्यासनवीजं विधाय तदुद्वारण-
 प्रकारमाह च अर्धं तर्जौं वकारः तदपङ्क्तौ हकारः अम्बु रकारः सचुयैः सकारः
 तेन युक्तं मगधशतुर्दशं तदुपलक्षितसंख्यकस्वरं श्रीकारः तदनाः अकारः ताभ्यां युञ्जन्
 एतावता ऐसौ इति भवति । एतद्विनासनवीजं दिव्याः तदुपरि प्रेतं शिवरूपं विधिवत्
 तस्त्रीपरि मिलीकृतान्तरं हरवस्त्रभां ध्यायेत् ॥ ११ ॥

सुसंचिरनासिकां सुनयनां सुकपोलतला-
भ्रूणजटाकलापकलितामलचन्द्रकलाम् ।
विलसदृष्टमीन्दुकमनोयललाटतटाम्
परिणतशारदेन्दुरुचिराननपङ्करुहाम् ॥ १२ ॥

बभ्रूकारुणकान्तिदन्तवसनामुत्तुङ्गहस्तस्तनीम्
युक्तां बालमृणालनालललितैर्भ्रूव्यैश्चतुर्भिर्भ्रुजैः ।
तत्कालस्मितपद्मपत्रविलसन्नेत्रत्रयोङ्गासिताम्
ताराधीशदिनेशकुण्डलधरामुक्तासिचिह्निलतीम् ॥ १३ ॥
श्रुतित्रयोङ्गासितदीनमध्यां प्रदक्षिणावर्त्तगभौरनाभौम् ।
कस्तूरिकाकर्दमलेखयेव विराजमानामपि रोमराज्या ॥ १४ ॥
स्मितनववभ्रुजोवकुसुमारुणसहस्रनाम्
मणिमयरसनाकलापकलितोरुनितम्बतटाम् ।
करिकरपीवरोरुयुगलां वरहंसगतिम्
चरणतलप्रभाविजितपङ्कजगर्भदलाम् ॥ १५ ॥

अथेदेवोस्वरूपमाह सुरचिरेत्यादि । अरुणजटासमूहनिवद्धचन्द्रवीडशभागां तथा
प्रदक्षिणावर्त्तगभौरनाभौं प्रदक्षिण आवर्त्तः भूमिर्यस्याः तादृश्या नाभ्या युक्तं कस्तूरि-
काकर्दमरेखानुखया रोमराज्या युक्तं स्मितनववभ्रुककुसुमारुणसहस्रनां विकसितवभ्रू-
ककुसुमारुणवस्त्रां मणिमयरसनाकलापकलितोरुनितम्बतटां मणिमयशुद्रघण्टिकास-
म्बन्धकटिदेशां करिकरपीवरोरुहस्ययुगलां हस्तिस्थूलहस्तजघनां चरणतलप्रभाविजि-
तपङ्कजगर्भदलां गर्भोऽभ्यन्तरं प्रणतपुरन्दरप्रसुखलंखनिकायलसन्मणिसुकुटप्रभापट-
लपाटलितान्द्रियुगां मनोभूतेन्द्रीपक्रमदेवसमूहद्वीप्यन्मणिसुकुटद्वीपिसमूहचेतरज-
पदह्रवां मण्योनां नानाविधलाहीनेः पाटलत्वम् । सुरचिरेति । अतिमनोहारि-
सम्याकालीनाम् दुद्वीपिसमूहशुषा सेवितेन निजतनुतेजसा स्वशरीरतेजसा कवचित्तं
स्यात् द्विग्वल्लयश्च यथा ताम् , दिव्याम्बुबाहिति दिव्यमेघसमूहोदरनिर्गते-
र्मुक्तामलैर्वरचितान् रुचिरान् मनोहारिणीं एकावलीम् । को मसकसप्तसम्भे गले
इत्यौ अथवा कान्ते कमनौये गले । पात्राहुये ऊर्ध्वामदृक्कृताभ्यां वराभये अथः-
रप्रभां दधानाम् । रत्नप्रकाशरचिताभरणाभिरामां रत्नप्रकाशं रत्नमे इत्येक

प्रथतपुरन्दरप्रमुखलेखनिकायसन्-
 मणिमुकुटप्रभापटलपाटलिताङ्गियुगाम् ।
 सुरचिरसाभ्यवारिधरकान्तिकलापशुषा
 निजतनुतेजसा कवलिताम्बरदिम्बलवाम् ॥ १६ ॥
 दिव्याम्बुवाहनवहोदरमुक्तामृत-
 मुक्ताफलैर्विरचितां रुचिरां वदन्तीम् ।
 एकावलीममलकोमलकाम्भियुक्ताम्
 कान्ते गले च हरिचन्दनलिप्रगाम् ॥ १७ ॥
 पाशाङ्कुशाभयवरोद्यतपाण्डिपद्माम्
 रत्नप्रकाण्डरचिताभरणाभिरामाम् ।
 स्मेराननां रुचिरदन्तमरीचिकीचि-
 धीतारुणाधरदलां सुरहृन्दवन्द्याम् ॥ १८ ॥
 स्त्रैक्येन त्रिभुवनमातरं सृष्टानीम्
 ध्यात्वैव निजकुलकामधेतुमेनाम् ॥
 हृत्पद्मं पुनरपि जीवमानयेत् स्वम्
 आकाशाभोरुहकुटीरनिविष्टहंसात् ॥ १९ ॥

इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये

प्रथमः पटलः ।

रचितानि यान्याभरणानि तैरभिरामां मनोहराम् । रुचिरदन्तमरीचिकीचिधौता-
 रुणाधरदलां रुचिरा मनोहरा ये दलानां मरीचयो रश्मयक्षोपां वीचिमिसररूपै-
 र्धितं निमंश्वीकृतम् अरुणाधरपद्मं यस्याः ताम् । सुरहृन्देदं वदन्दैर्वन्द्यां सेवि-
 ताम् ॥ स्त्रैक्येनेति एनां त्रिभुवनजगतीं भवानीं स्त्रैक्येन आत्मैक्येन विचिन्त्य
 पुनरपि शोभामानम् आकाशपद्मकुटीरनिविष्टपरम्यकानः सकामात् स्त्रीयं हृत्कम-
 लम् आनुयेत् । इति इति मन्त्रे च चतुर्विंशतितन्त्राण्यपि स्वं स्वं स्थानं नयेत्
 इत्यन्यस्यसरसात् । इति भूतसन्निः ॥ १९—१९ ॥

इति त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां प्रथमः पटलः ।

द्वितीयः पटलः ।

द्वितीयः पटलः ।

अङ्गुष्ठादिकनिष्ठिकावधिकरहन्दाङ्गुलीषु न्यसेत्
वाणान् पञ्च गुरूपदिष्टविधिना ब्रूमो वयं तानिह ।
अद्रीशो मुखवृत्तवर्जिसहितस्वाद्यं सदृष्टस्त्रिभू-
र्थाक्रान्ताननवृत्तमेव खलु तद्वोजं द्वितीयं भवेत् ॥ १ ॥
मुखान्तस्थितं देवराजाधिरूढं स्वामिच्छणं ब्रह्मपूर्वेषु युक्तम् ।
अपूर्वं सवृत्तारिषष्ठस्वरार्धचपेयं कतुर्थ्यं कपूर्वेषु युक्तम् ॥ २ ॥
न्यस्याङ्गान्यपि चाङ्गुलीषु करयोः स्थित्या कलान्यासकम्
कुर्व्यात् साधकपुङ्गवो भगपरं माया कुखान्तं क्रमात् ।
वैजानां त्रयमर्धचन्द्रसहितं विन्ध्यस्य भूर्भिर्न स्वके
सानन्तं मुखवृत्तके कागतकं संवर्त्तकं विन्ध्यसेत् ॥ ३ ॥

एवं मृतशुद्धिं विधाय परदेवतास्वरूपमात्मनं गुह्यं वक्ष्यमाणं व्यासनासं विद-
धते इत्याह अङ्गुष्ठेत्यादिना । अङ्गुष्ठीपक्रमकं कनिष्ठानां हस्तद्वयाङ्गुलीषु वाणान्
न्यसेत् । ते च द्वावधचीभणवशौकरणमारचनीयनाः पञ्च वाणाः तेषां वैजान्याह
क्रमशः । अद्रीश इति । अद्रीशीदकारः मुखवृत्तः न्यसव्याकारः वज्रीरेफः ताभ्यां सहि-
तीऽद्रीश आद्यं वोजं मवेत् सदृष्टः सागुस्वारः तेन द्वामिति वोजं भवति तदेव वीजं
त्रिभूर्थां ईकारेण आक्रान्तम् अनेन स्थानं यस्य तत् द्वितीयवीजं भवति एतावता
द्वीमिति भवति ॥ १ ॥

द्वितीयवीजमुद्धरति सुखेति । सुखे न्यस्यते इति सुखं विसर्गः तदनः ककारः
तदुद्धरेत् । कौटुभं देवराज इन्द्रः तद्वीजं लकारः तदुपरि स्थितं वामकक्षुधि
न्यस्यते इकारः तत्सहितं वक्त्रे न्यस्यते यी विसर्गः तत्पूर्वीं विन्दुः तेन युक्तम्
एतावता द्वीमिति वीजं भवति । अतुर्थमुद्धरति अपूर्वीं वकारः इन्द्रारिषा लका-
रेण षष्ठस्वर लकारेण च सहितम् एतावता द्वीमिति वीजं भवति । पञ्चमवीज-
मुद्धरति कं अक्षं तद्वीजं वकारः तत्तुरीयः सकारः ककारपूर्वीं विसर्गः तेन सञ्चि-
तम् एतावता स इति भवति । सर्वं वीजं भवेदित्युक्तम् ॥ २ ॥

न्यसेति । स्थित्यासीकविधिना उभयवङ्गाङ्गुलीषु करतलयोश्च विन्ध्यसेत् ।

सूत्रादींश्चतुरो युगे नयनयो न्यस्येत्ततः श्रोत्रयोः
 साहचर्येण स्वकपोलयोर्भृगुयुगं प्राणहयेनान्वितम् ।
 चन्द्रार्द्धाङ्कितमस्तकञ्च चिवुके श्वेतहयं विन्यसेत्
 पञ्चाङ्गण्डयुगान्वितं शशिकुलोपेतोत्तमाङ्गं बुधः ॥ ४ ॥
 दन्तपंक्तियुगले वक्रहयं सेन्दुखण्डरदनच्छदहयम् ।
 श्रोत्रयोर्घटयुगं ततो न्यसेदन्तयुगममुखपूर्वसंयुतम् ॥ ५ ॥
 रसं नाभावर्द्धीषुपयुतमसुं न्यस्य पवनम्
 न्यसेन्नन्वी सान्यस्वरमपि शिखायामवहितः ।

वासो हि ब्रह्मचारो गृहो सुसुचुरित्यधिकारिभेदात् सृष्टिस्थितिसंज्ञारक्षणाय
 त्रिविधः । मध्यमादि कनिष्ठान् न्यसेत् प्राङ्मुखान् स्थितिम् । अङ्गुष्ठान् कनिष्ठादि
 सृष्टिन्यासीऽभिधीयते । अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान् संज्ञारन्यास ईरितः । नाभ्यादि-
 केशपादान् स्थित्वा देहे न्यसेत् सुधीः । केशादिपादपर्यन्तं सृष्टिन्यासीऽभिधीयते ।
 पादादि केशपर्यन्तं संज्ञारन्यास ईरितः । एवं यथाधिकारं विन्यस्य वक्ष्यमाण-
 कलान्यासं कुर्यात् । तमेवाङ्ग भग एकारः तत्परम् ऐकारः माया भुवनेश्रीवीजं
 कौं । कुलान् कुलवियायाः अन्तं सौः इति ।* साम्प्रदायिकान्तु अकुलान्तम्
 अकुलोऽकारः तस्यान्तं चकार इति वदन्ति । एतद्वीजवयं स्वके सूक्तिं न्यसेत् ।
 सानन्तं मुखवक्त्रके इति संवत्सकं चकारः सानन्तम् आकारयुक्तं चगतं के शिरसि
 गतं विन्दुरित्यर्थः । तेन चामिति मुखवक्त्रके न्यसेत् ॥ ३ ॥

सूत्रादीनि । सूत्रा ईकारः स एव आदिर्येषां ते सूत्रादयः । साहचर्येण
 सविन्दुकामित्यर्थः । तेन इं ईं उं ऊं इति नयनयोः श्रोत्रयोश्च न्यसेत् । स्वक-
 पोलयोर्भृगुयुगं सकारयुगं प्राणहयेनान्वितं ऋ ऌ इत्यनेनान्वितं ॠं ॡं इत्यर्ध-
 चन्द्रान्वितं स्वकपोलयोर्भृगुयुगं चिवुके श्वेतहयं श्रेतः षकारः गण्डयुगं ऋ ऌ
 शशिकुलं विन्दुः विन्दु शिरस्तं तेन छं छं इति वीजवयं शिवकपाशं यीर्न्यसेत् ॥ ४ ॥

दन्तपंक्तियुगले वक्रहयं अकारवयम् । इन्दुखण्डोविन्दुः सविन्दुकं वदनच्छद-
 हयम् ए ए विन्दुसहितमित्यर्थः ॥ तेन श्रें श्रें इति दन्तपङ्क्तौ न्यसेत् । श्रोत्रयो-
 र्घटयुगं घटी वकारस्तदहयं दन्तयुगम् ओ ओ मुखं विसर्जनीयः तत्पूर्वो विन्दुः
 सविन्दुकमित्यर्थः रौं इति वीजवयं श्रोत्रयोर्भृगुयुगं ॥ ५ ॥

क्षान्द्यासं कुर्वन्ममिह यधीत्तेन विधिना

चिरं जीवत्यङ्गा विगतगदन्त्यः सुखमिह ॥ ६ ॥

पञ्चाहे हे केवला मालका वा विन्यस्त्या रुद्रशक्त्यान्विता वा ।
विद्यान्यासं साधकेन्द्रस्ततोऽङ्गन्यासं चास्य न्यासपूर्वं विदध्यात्

॥ ७ ॥

विद्यान्यासं मूलमन्त्रस्य वर्णैः कुर्यान्मन्त्री वक्ष्यमाणक्रमेण ।

आद्यं वीजं मूर्ध्नं मुञ्चे द्वितीयं तार्क्षीयं वा विन्यसेत् चतुर्दशे

॥ ८ ॥

सव्यापसव्येक्षणयोर्ललाटे वीजत्रयं श्रीत्रयुगे च वंक्षे ।

अंशद्वये चापि च पृष्ठवर्गे वीजत्रयं कूर्परयोश्च नाभौ ॥ ९ ॥

रसं नाभाविति । रसीरेफः अर्द्धोष्ठीविन्दुः तेन रमिति नाभौ न्यसेत् । पर्वणं
यकारः अन्त्यस्वरो विसर्जनीयः । तेन यमिति त्रिरसि न्यसेत् । अवहितः साव-
धानः इति षोडशकला न्यसेत् । न्यासफलमाह—असुं न्यासं कूर्वंन् उक्तविधिना
असौ साधकः रोगस्वरुहितः सुखं यथा स्थासथा अध्यात्मतत्त्वेन जीवति ॥ ६ ॥

षोडशकलान्यासानन्तरं मातृकां केवलां रुद्रशक्त्यान्वितां वा यथास्थानं न्यसेत् ।
रुद्राः श्रीकण्ठादयः शक्तयः पूर्वोद्दिष्टाः । न्यासस्थानानि शारदायाम् । ललाट-
सुखरुक्ताक्षिश्रुतिप्रायेषु गण्डयोः । शीघ्रदन्तीतमाङ्गासदीःकृतसन्ध्यवकेषु च ।
पार्श्वयोः पृष्ठतो नाभौ जठरे हृदयेऽश्रके । ककुद्वसि च हृत्पूर्वं पाणिपादयुगे
तथा । जठरानमन्तीन्वस्त्रेऽन्नाटकार्णात् यथाक्रमान् । लग्नसङ्घासमेदोऽस्त्रिमन्त्रा-
द्यक्रान्तकान् विदुः । यादौन् ह्यादौन् न्यसेत्कामपरमेशानपूर्वकान् । प्रथोगत्—
अं श्रीकण्ठपूर्वोद्दिष्टीभ्यां मन्त्री ललाटे इत्यादि । ततोऽनन्तरं विद्यान्यासं
कुर्यात् ॥ ७ ॥

विद्यान्यासप्रकारमाह विधिंति । कथ्यमानप्रकारेण मूलमन्त्रात्पूर्वविद्यान्यासं
कुर्यात् । प्रथमं वीजं मन्त्रके । इतीयं गुरो इतीयं हृदये न्यसेत् । इत्येकी
न्यासः ॥ ८ ॥

सव्येति । वामदक्षिणैवयीराद्यं इव इतीयं ललाटे अन्वः । कर्णयुगे । वक्त्रे
केकन्यासः । अंशद्वये पृष्ठे च एकी न्यासः । जानयुगे नाभौ च एकी न्यासः ।

वीजद्वयेष्वेव षड्जानानि प्रकल्पयेदूर्ध्वं मुख्यादि विद्वान् ।
 अङ्गानि मूलेन च गुह्यनाभिं हृदयान् मूर्ध्नि स्वपि पञ्च वाच्यान् ॥ १० ॥
 ललाटेऽपि वदने हृदि स्त्रे नाभौ च गुह्येऽपि च विन्ध्यसेत्तान् ।
 त्रैलोक्यसंघोभणदृष्टयत्नान् पञ्चापि कामानपि वक्ष्यमाणां
 ॥ ११ ॥

इह कामराजं मन्मथकन्दर्पमकरकेतनाद्यापि ।
 नामभिरैतैर्गदिता मनोभवेनान्विताः क्रमशः ॥ १२ ॥
 कपञ्चमं शुचिनयनान्तसंयुतम्
 संवामदृक्पवनगुणान्वितः करः ।
 रविस्वरो हरिहृदयविष्णुपञ्चवद्
 बलं ततस्तर उपरान्वितो भृगुः ॥ १३ ॥

ऊर्ध्वाधीदक्षिणवक्त्रं च एको न्यासः । तथा वामापरमध्यवक्त्रेषु एकः । एवं सप्तमूल-
 विद्यां न्यसेदिति ॥ ८ ॥

वीजव्ययेति । मूलमन्मथवीजैस्त्रिभिर्ह्रिंरक्तीः षडङ्गानि प्रकल्पयेत् । यदुक्तं
 त्रिपुरारथे—ऊर्ध्वादि परवक्त्रान् विद्यान्यासं संनाचरेत् । ऊर्ध्वे पूर्वे तथा वामे
 पृष्ठे दक्षे तथा क्रमादिति । गुह्यनाभिं हृदयाननमूर्ध्नि च पूर्वोक्त-
 वाच्यपञ्चकं न्यसेदिति ॥ १० ॥

कामन्यासमाह ललाटेति । वक्ष्यमाणां पञ्च कामान् ललाटादिवृक्त्रस्थानेषु
 न्यसेत् ॥ ११ ॥

तान् कथयति इति । एते पञ्च कामाः नानभिः कथिष्याः ॥ १२ ॥

एषां वीजानि कथयति कपञ्चममिति । कं जलं तदीजं वकारः तस्यसमी
 हकारः शुचिना अग्निवीजेन रेफेन मयनात्सेन ईकारेण च युक्तं तेषु त्रीमिति
 भवति । इति प्रथमवीजम् । वामदक्षं ईकारः भवती वकारः तद्गुणवाचरं
 दतीवाचरं लकारः करः ककारः । ककारलकारिकारैः कामाक्ष्यं वीजं
 द्वितीयम् । रविस्वरः वादशस्वरः ऐकारः दक्षीयं वीजम् । हरिहृदयो लकारः विष्णुः
 रकारः ततः षष्ठस्वर लकारः । बलं वकारः वकारलकारोकारैश्चतुर्थम् । एतांपञ्चा

तेषां शिरःसु विदधीत बुधोऽर्धचन्द्रा-

नेषु मया निगदिताः खलु पञ्च कामाः ।

पुंसः स्मराननुदिनं त्यसतः स्वदिष्टे

लोकत्रयं भवति तस्य मनोऽनुवृत्तिः ॥ १४ ॥

अथ त्रिलोकार्चितशासनाया वक्ष्यामि वीजत्रयमम्बिकायाः ।

श्लोकत्रयमेतत् कुलधर्मविद्भिरासुष्टेतीर्नजसिद्धये च ॥ १५ ॥

कान्तादिभूतपदगं कगतार्धचन्द्रम्

द्रन्तान्तपूर्वजलधिस्थितवर्णयुक्तम् ।

एतज्जपन्नरवरो भुवि वाग्भवाद्यम्

वाचां सुधारसमुचां लभते स सिद्धिम् ॥ १६ ॥

कान्तान्तं कुलपूर्वपञ्चमयुतं नेत्रान्तदन्तान्वितम्

कामाख्यं गदितं जपन्ननुवरं साक्षाज्जगत्क्षोभकम् ।

[मिति । तर इति खरपं उपरः ईकारः मृगः सकारः सकारतकाररेफेकारैः ।
।खमं तेन स्त्रीमिति ॥ १२ ॥

तेषां शिरःसु विदधीत बुधोऽर्धचन्द्रामिति । एतानि वीजानि प्रत्येकं विन्दुभिः
।।मराजमन्थकन्दर्पमकरकैतनमनीभवनामभिः संयोज्य न्यसेदित्यर्थः ॥ १४ । १५ ॥

कान्तादिभूतपदगमिति । ककारोऽनुस्वारः स एवाक्षी यस्वीकारश्च तस्यादि-
।तपदगम् आदिचतुर्दशपदगम् अकारः यदाकान्ती विसर्गस्तस्यादिभूतपदगम् आदौ
।यतं यत् खरपसकारः तमुच्चरेत् । कगतार्धचन्द्रं के मलके गतोऽर्धचन्द्रो यस्त्र
।द्वयं शिरीगतानुस्वारमित्यर्थः । दन्त औकारः तदन्त औकारः तत्पूर्वजलधिस्थित-
।र्षयुक्तं तत्प्रातिलोभ्येन चतुर्थसंखरं एकारः कगतार्धचन्द्रं सविन्दुकमित्यर्थः । एतैः
।क्षिणायां ङङौ खलां ऐं इति वाम्बवाख्यो मन्त्रान् मन्त्र उच्यते । एतश्चाश्वनामकं
।जं जपन् अशेषाद्यतमयौ वाक्सिद्धिं लभते । गद्यापद्या शिवानौ चक्षाद्भवतीति
।भवमिति प्रथमं सूत्रमन्त्रवीजम् ॥ १६ ॥

द्वितीयं वीजमुच्चरति कान्तान्तमिति । के मलके न्यस्यत इति कां विन्दुः तस्यानी
।उर्जनीयः चः इति तदन्तः ककारः । कुलं सकारः तत्पूर्वपञ्चमं तत्प्रातिलोभ्येन
।नी लकारः । तदन्त ईकारः द्रनी विन्दुः ककारलकारेकारेच एतवता स्त्रीमिति

दन्तान्तेन युतं सदन्ति सकलं सन्धोहनास्थं कुक्षम्
सिध्यत्यस्य गुणाष्टकं स्वररता सिद्धिं निम्नं ज्ञमेत् ॥ १७ ॥

ऋषिर्दक्षिणामूर्त्तिसंज्ञो महात्मा
भवेच्छन्द एतस्य मन्त्रस्य पङ्क्तिः ।

सरस्वत्यचिन्म्यप्रभावा प्रदिष्टा
बुधैर्देवता देवतुन्दार्चिताङ्घ्रिः ॥ १८ ॥

अमुष्य मन्त्रस्य रदान्तयुक्तजम्
वीजं सदन्तं नकुलीशपूर्वम् ।

शक्तिस्तु साखण्डलकर्णपूर्वम्
सहार्धजैवाढकमाननान्तम् ॥ १९ ॥

अर्थः शक्तौ मुनिभिस्त्रिभुवनसहितस्य मन्त्रराजस्य ।

आगमपारगमतिभिर्गान्धारोऽस्य स्वरो गदितः ॥ २० ॥

विद्यामूलोत्पत्तिरेषा मयोक्ता ज्ञातव्येयं सर्वथा सिद्धिकामैः ।

देव्या शशा येन विद्येयमाद्या पूर्वं तेन प्राणह्यौनाऽभवत् सा ॥ २१ ॥

कामराजास्त्ववीजं गदितं सक्तम् । अयं मन्त्रो अथादेव जगत्क्षीभक्तु भवति । तृतीयं वीजमुद्धरति । दन्तान्तेति दन्तानामन्त्रपङ्क्तौ ग्यस्यत इति दन्तान् औकारः तेन युतं कुलं सकारमुद्धरेत् । कौटुम्भं सदन्ति सानुस्वारं सकलं विसर्गसहितम् अस्य वीज-
तयजपादक्षिमादिसिद्धिर्भवति खेचरौसिद्धिश्च भवति । अथिमा लघिमा गरिमा प्राकास्यं वशितेशिता । प्राप्तिः कामावसायित्वं शशीरैर्यथ्यमङ्घ्रिः । एतवीजमया-
त्मकः त्रिपुरामन्त्रः ऋष्यादिः श्लोकः सुगमः ॥ १७ ॥ १८ ॥

अस्य मन्त्रस्य वीजशक्तौ आह अमुष्येति । रद् औकारस्तस्यान् औकारः नकुली-
शो हकारः तत्पूर्वं सकारः दन्तीविन्दुः एतेन सौ इति वीजं विद्यादित्यध्या-
हार्यम् । शक्तिस्तु साखण्डलिन कर्णपूर्वेण ईकारेण अर्धजैवाढकेण अर्धचन्द्रेण च
सहितम् आननान्तं ककारं जानीयात् । तथाचास्य मन्त्रस्य सौ वीजं कौं शक्तिः
शक्तौ वर्णः गात्वारः स्वर इति ॥ १९ ॥ २० ॥

विद्येति । विद्याया मूलोत्पत्तिरेषा मयोक्ता इयमुत्पत्तिक्रियासिद्धिसिद्धिभि-
र्ज्ञप्त्या । दिव्येति इयं विद्या देव्या शशा तेन प्राणह्यौनाऽभवत् ॥ २१ ॥

शिवशक्तिबीजमत एव शम्भुना
 निहितं तत्रोत्परि पूर्वबीजयोः ।
 अकुलं कुलोपरि च मध्यमाधरे
 दहनं ततः प्रभृति सौर्जिताऽभवत् ॥ २२ ॥

भैरवीयमुदिता कुलपूर्वा दिशिनैर्यदि भवेत् कुलपूर्वा ।
 खेव शीघ्रफलदा भुवि विद्येत्युच्यते पद्मजनेष्वतिगोप्या ॥ २३ ॥
 शिवाष्टमं केवलमादिवीजं भगवस्य पूर्वाष्टमबीजमन्यत् ।
 परं शिरोऽन्तं गदिता त्रिवर्णा सङ्केतविद्या गुरुवक्त्रगम्या ॥ २४ ॥
 कान्तान्तवान्ताकुलवामनेद्वान्वितं तथा दण्डिकुलं सनादम् ।
 षट्कूटमेतन्निपुरार्णवीजमस्थन्तशुद्धं स्मर एव साक्षात् ॥ २५ ॥

शिवेति । अत इयं विद्या भवान्ता मता अतएव द्वेतोः तयोराद्यबीजयोःपरि
 शिवशक्तिबीजं इत्येति बीजं निहितम् । उक्तं हि सङ्कीचः परमा शक्तिः विकासः
 परमः शिवः । सङ्कीचश्च विकासश्च इत्यमित्युच्यते इति । परस्मान्बीजयोः-
 परि अकुलं इकारो निहितः । मध्यबीजसाधरे अकुलं इकारी निहितः । मध्य-
 बीजस्याधरेऽपि रेफो निहितः । तद्भवति सा विद्या तेजोवती जाता ॥ २२ ॥

भैरवीयमिति । इयं शास्त्रा विद्या अकुलपूर्वा इकारपूर्वा सती भैरवी उक्ता
 खेव भैरवी यदि कुलपूर्वा सकारपूर्वा भवति तदा विद्येत्युच्यते । पद्मजनेषु अल्प-
 ज्ञेषु अप्रकाशा यथा पद्मजनेषु अदीप्तितेषु । तयात्र एतन्मन्त्रस्य भेदमर्थं भवति
 भाग्यवायाम् । शास्त्रा अकुलपूर्वा सती भैरवी कुलपूर्वा सती विद्येति ॥ २३ ॥

बीजतथीप्रसङ्गितं सतनघाट शिवाष्टममिति । शिव उकारसंज्ञाष्टम ऐकारः
 भग ऐकारः तन्पूर्वाष्टमं ईकारः परं तृतीयम् । शिरोविन्दुः तदन्तो यस्य स
 बीकारः स तृतीयबीजोपलक्षणः इयं ऋष्यरी । सङ्केतविद्या अविता गुरुपदेभिः
 परं बुध्यते ॥ २४ ॥

बीजान्तरभाट्ट शान्तरनेति । सं विन्दुसंज्ञान्तीविसर्जनीयः तदन्तः कः शान्तः
 वकारीऽन्तो यस्य स खकारः प्रकृषी इकारः सकारीऽन्तो यस्य स रेकः शाननेदम्
 ईकारः दन्तीविन्दुः कुक्षं सकारः सागुस्तारं सनादम् एतन्निपुष्टतन्तीकं षट्कूटं
 षट्कूटनिर्बन्धीयम् अतिप्रदीप्तं बीजमन्यम् अयं मन्त्रः साक्षात् स्मर एव ॥ २५ ॥

दन्तान्तेन युतं सदन्ति सकलं सम्प्रोहनाख्यं कुक्षाम्
सिध्यत्यस्य गुणाष्टकं स्वररता सिद्धिन्न निष्कं क्रमेत् ॥ १७ ॥

ऋषिर्दक्षिणामूर्त्तिसंघो महात्मा
भवेच्छुभ्र एतस्य मन्त्रस्य पङ्क्तिः ।

सरस्वत्यचिन्त्यप्रभावा प्रदिष्टा
बुधे देवता देवहृद्दार्चिताङ्घ्रिः ॥ १८ ॥

अमुथ मन्त्रस्य रदान्तयुक्तजम्
वीजं सदन्तं नकुलीशपूर्वम् ।

शक्तिस्तु साखण्डलकर्णपूर्वम्
सहार्धजैवाढकमाननान्तम् ॥ १९ ॥

वर्णः शुक्लो मुनिभिस्त्रिभुवनसहितस्य मन्त्रराजस्य ।

आगमपारगमतिभिर्गान्धारोऽस्य स्वरौ गदितः ॥ २० ॥

विद्यामूलोत्पत्तिरेषा मयोक्ता ज्ञातव्येयं सर्वथा सिद्धिकामैः ।

देव्या शर्मा येन विद्येयमाद्या पूर्वं तेन प्राणह्यौनाऽभवत् सा ॥ २१ ॥

कामराजाख्यवीजं गदितं उक्तम् । अयं मन्त्रो अर्पादेव जगत्प्रोभक्तु भवति । तृतीयं
वीजमुद्धरति । दन्तान्तेन दन्तानामन्त्रपङ्क्तौ न्यस्यत इति दन्तान्त षोडशः तेषां युतं
कुलं सकारमुद्धरेत् । कौटुम्बं सदन्ति सानुस्वारं सकलं विसर्गसहितम् अस्य वीज-
तयजपादक्षिमादिसिद्धिर्भवति खेचरीसिद्धिश्च भवति । अषिमा खचिमा गरिमा
प्राकास्यं वशितेशिता । प्राप्तिः कामावसायित्वं शम्भोरैश्वर्यमश्नता । एतहीजत्रया-
क्षकः त्रिपुरामन्तः ऋष्यादिः श्लोकः सुगमः ॥ १७ ॥ १८ ॥

अस्य मन्त्रस्य वीजशक्ती षाड् अमुथ्येति । रद् षोडशस्यस्यस्य षोडशः नकुली-
शो हकारः तत्पूर्वं सकारः दन्तीविन्दुः एतेन सौ इति वीजं विद्यादिव्यप्रा-
प्त्यर्थम् । शक्तिस्तु साखण्डलेन कर्णपूर्वेण ईकारेण अर्धजैवाढकेण अर्धचन्द्रेण च
सहितम् आननान्तं ककारं जानीयात् । तथाषास्य मन्त्रस्य सौ वीजं क्लीं शक्तिः
शुक्लो वर्णः गान्धारः स्वर इति ॥ १९ ॥ २० ॥

विद्येति । विद्याया मूलोत्पत्तिरेषा मयोक्ता इत्यमुत्पत्तिविद्यासिद्धिस्तु भि-
र्जन्त्या । द्विष्येति इयं विद्या देव्या शर्मा येन प्राणह्यौनाऽभवत् ॥ २१ ॥

शिवशक्तिबीजमत एव शम्भुना
निहितं तद्योरपरि पूर्वबीजयोः ।
अकुलं कुलोपरि च मध्यमाधरे

दङ्घनं ततः प्रवृत्तिं सौर्जिताऽभवत् ॥ २२ ॥

शैरवीयमुदिता कुलपूर्वा देशिकैर्यदि भवित् कुलपूर्वा ।
सैव शीघ्रफलदा भुवि विद्येत्युच्यते पद्मजनिष्वतिगोप्या ॥ २३ ॥
शिवाष्टमं केवलमादिबीजं भगवस्य पूर्वाष्टमवीजमन्यत् ।
परं शिरोऽन्तं गदिता त्रिवर्णा सङ्केतविद्या गुरुवक्त्रगम्या ॥ २४ ॥
कान्तान्तवान्ताकुलवामनेत्रान्वितं तथा दन्तिकुलं समादम् ।
षट्कूटमेतस्त्रिपुरार्णवोक्तमत्यन्तगुह्यं स्मर एव साक्षात् ॥ २५ ॥

शिवेति । वत इयं विद्या भवान्ता वता अतएव ह्येतिः तयोराद्यबीजयोश्चपरि
शिवशक्तिबीजं इव इति बीजं निहितम् । उक्तं हि सङ्कीर्णः परमा शक्तिः विकासः
परमः शिवः । सङ्कीर्णश्च विकासश्च इवमित्युच्यते इति ॥ परस्मान्मबीजस्यो-
परि अकुलं इकारो निहितः । मध्यबीजसाधरे अकुलं इकारो निहितः । मध्य-
बीजस्याधरेऽपि रेफो निहितः । तद्वदधि सा विद्या तेजोवती जाता ॥ २२ ॥

शैरवीयमिति । इयं वाक्सा विद्या अकुलपूर्वा इकारपूर्वा सती शैरवी उक्ता
सैव शैरवी यदि कुलपूर्वा सकारपूर्वा भवति तदा विद्येत्युच्यते । पद्मजनेषु अल्प-
ज्ञेषु अग्रकाश्या यथा पद्मजनेषु अदीक्षितेषु । तथात्र एतन्मन्त्रस्य भेदत्रयं भवति
वाग्भवनायम् । वाक्सा अकुलपूर्वा सती शैरवी कुलपूर्वा सती विद्येति ॥ २३ ॥

बीजत्रयीप्रवृत्तितं स्वतन्त्राद्य शिवाष्टममिति । शिव उकारसंज्ञाष्टम ऐकारः
भग ऐकारः तत्पूर्वाष्टमं ईकारः परं तृतीयम् । शिरोऽभिन्दुः तदन्तो यस्य उ
च्यते ईकारः स तृतीयबीजोपलक्षकः इयं त्र्यक्षरी । सङ्केतविद्या अविता गुरुपदेभिः
परं बुध्यते ॥ २४ ॥

बीजान्तरमाद्य कान्तान्तेति । अं बिन्दुसंज्ञास्योविसर्जनीयः तदन्तः कः कान्तः
सकारोऽन्तो यस्य स ककारः अकुली इकारः सकारोऽन्तो यस्य स रेफः वामनेत्रम्
ईकारः दन्तीभिन्दुः कुलं सकारः वागुसारं समादम् एतत्त्रिपुरातन्त्रीयं षट्कूटं
तद्वृत्तिर्बर्हिषीयम् अतिप्रथमं गीमन्त्रम् अवं मन्त्रः साक्षात् स्मर एव ॥ २५ ॥

आद्यं वीजं मध्यमे मध्यमादावन्धं चान्ते वीजयित्वा जपेदयः ।
 त्रैलोक्यान्तःपातिनो भूतसङ्घा वज्राक्षसैर्ह्यर्थाजी भवेयुः ॥ २६ ॥

आद्यं कृत्वा चावसानेऽन्धवीजम्

मध्ये मध्यं चादिमि साधकेन्द्रः ।

कुर्वान्नित्यं यो जपेन्नान्नमिनम्

जीवन्मृतः सोऽमृतं दिव्यसिद्धम् ॥ २७ ॥

मन्त्रराजमसुं समस्तजगद्धिमोहनकारकम्

मातृकान्तरितं जपेदनुलोमतोऽपि विलोमतः ।

इंसदेवसमन्वितं सकलं बंधः पर एव वा

सोऽपि दिव्यगुणान्वितो लभते सुसिद्धमनुत्तमम् ॥ २८ ॥

अथ कामनाभेदेन जपव्यमन्त्रभेदानाह आद्यमिति । आदिनं वीजं मध्य-
 वीजस्थाने मध्यवीजत्रादिवीजस्थाने अन्ये खस्थाने एवं वीजयित्वा य एनं मन्त्रं
 जपेत् । तस्य त्रैलोक्यवर्तिनः प्राचिनः वज्रा वान्ति ऐश्वर्येषु भवन्ति इत्येकः
 प्रकारः ॥ २६ ॥

अपरमाह आद्यमिति । आद्यं वीजं अन्ये अन्तिसमस्त मध्ये मध्यमस्थाने
 कृत्वा प्रत्यङ्गं य एनं मन्त्रं जपति स जीवन्नेव मुक्तो भवति दिव्यानाथ या सिद्धिणां
 लभते ॥ २७ ॥

मन्त्रराजमिति । य एनं मन्त्रमष्टम् अनुक्रमेण न्युत्क्रमेण च मातृकान्तरितं
 कृत्वा जपति स दिव्यबुद्धभाक् स तु अनुलां सिद्धिमाप्नोति । तत्र क्रमः मन्त्रमुच्चार्य
 अन्ते अकारमुच्चरेत् पुनरपि मन्त्रमुच्चार्य आकारमुच्चरेत् एवं लकारपर्यन्तमन्त्रपर्यन्तम् ।
 मन्त्रान्तरितं कथं कृत्वा पुनर्मन्त्ररहितं केवलं अकारमेव स्थानीयमुच्चार्य पुनः प्रति-
 वीजमन्त्रमेव लकारादिं अकारपर्यन्तं प्रत्येकं मन्त्रान्तरितं जपेत् । एवं मातृका-
 चरमालया कथं कुर्वतामिहकारिण जपः शतसंख्यापरिमितो भवतीत्यर्थः । शारदा-
 तिष्ठके राघवभट्टेन एवं व्याख्यातम् । अकारादिहकारानां सातृकां पठित्वा कथं
 मन्त्रं पठेत् । ओं नमः वर्याऽयं ततः अकाराद्यकारानां सातृकां पठेत् ।
 ततोऽनुलां सिद्धिं लभते । एतत्तु प्रकारान्तरम् । इंसदित्येतित्यादि सूचनक-

व्यञ्जनं सङ्गमन्वितमितद्रूपान्तरगतो निश्चिन्त्यः ।
 यो जपति स्मिरनिर्मलचित्तः शीघ्रमुपैति वरः स तु सिद्धिम् ॥२६॥
 कमलं परिलुप्तमध्वमाश्वस्तरभौशादियुतं सकिन्दुमादम् ।
 निवमादिनमोऽन्तरे विराजद्भवि देवो हृदयं प्रविष्टमितत् ॥३०॥
 विद्या कामदुघा त्रिसोक्तविनुता स्वर्गापवर्गप्रदा
 गुह्याद्गुह्यतरा महोदरकरो या योगिनीनामिह ।
 सा सारस्वतब्रह्मभूर्निगदिता सौभाम्यसम्यक्त्वरी
 सद्यः प्रत्ययकारिणी सङ्गदपि प्रोञ्चारिता भूतले ॥३१॥
 यतः स्वप्नावस्त्रामियमुपमता विश्वविनुतां
 ततः सिद्धिं नैव प्रवितरति जप्तापि सततम् ।
 प्रबुद्धा चेद्द्विधा फलति सहसा दौपमकरीम्
 ततो विद्यां वक्ष्याम्यहमिह रहस्यामतितराम् ॥ ३२ ॥

बीजब्रह्मं वकारसकाराभ्यां संयोज्य जपेत् । पर एवेति । श्रीमूलविद्यायाः प्रथम-
 मध्वमे बीजे केवले उच्यते च निम्नं बीजं वकारसकाराभ्यां संयोज्य जपेदित्यर्थः ॥२८॥
 व्यञ्जनं ह्यसिद्धिः । वकारसकारबीरकर्मताकारानुस्वारात्मिनविषयं बीजकपि
 कोपविला कैवल्यव्यञ्जनमात्रेण विषया संयोज्य जपेत् कीदृशबुधनां सिद्धिं प्राप्नोति
 तदुक्तं प्रत्यक्षराचं ह्यसिद्धं यद्यविला जपेत् सुधीरिति ॥ २८ ॥

कमलमिति । कमलस्य रूपमेवोदरेत् कीदृशं परिलुप्तो मध्वमोऽश्वस्तरश्च यत्र
 तादृशं मकारान्त्वस्तरपदं ह्य एवंपदपः । ईशः शिव उकारसस्माद्विरीकारः उचिन्दु-
 नाई तद्युक्तं तेन वकारसकारकारविन्दुनादेः क्लीमिति कामाश्वरीवजम् । निवमादिः
 प्रथमः । ननु इति सङ्गपदस्य प्रथममनसीमध्ये कामबीजे निहिते चतुरश्रराम्बिका
 देवी इदवाका विद्या सात् । प्रासङ्गिकमुक्ता भैरवोऽसौति ॥ ३० ॥

विधेति । सा विद्या इह भूतले च वा विद्या योगिनीनां महोदरकरो तत्त्व-
 ज्ञानवनिष्ठा कामदुघा ईशिताद्यप्रदायिनी चतिवीक्षा । वारैकमपि जप्ता क्लीं
 प्रत्यक्षसिद्धिनीति ॥ ३१ ॥

वय इति । वदी क्लींः बुधावकां नवा इव विद्या वतो वारैकारमपि जप्ता शिद्धिं

पुष्यं वारिसुचां द्वादिपरस्तावेषु वर्षीं ततो
 दीर्घं वारिसखान्तमप्लवपि तथा धाम्नी सक्तोक्त्वाचरी ।
 विद्या वाग्भववीजदीपनकरी सारस्रतोत्पत्तये
 साक्षात्काङ्क्षितपारिजातलतिका वसुधरोक्ता मया ॥३३॥
 ब्रह्मा शक्रदृगम्बितः सङ्गभगा मेघान्विता नादिनी
 कान्तान्तं सभगं सपूषणमतोधान्तं त्विमेषः सट्टक् ।
 कालोऽनन्तयुतं वियत् सदशनः संवर्त्त को भीषणा
 साक्षूरा कमलासनः सङ्गशिवो वैश्वानरस्तादृशः ॥३४॥

न ददाति प्रदुहा वदि भवति तदा ङडात् फलं ददाति ज्ञोती ङेतीर्दीपनीं विद्यामन्त्रा
 षड् कथयानि रङ्गकां गोप्याम् । गोपनीये रङ्गः कृतम् ॥ ३२ ॥

तत्राथवीजदीपनमाह पुष्पमिति । मेघानां पुष्यं जलं तर्हीजं वकारः तसुध-
 रित् । अपरो रवर्षः द्वादिर्दवशब्दस्यादिभूतोदकारः पुनस्तावेषु वर्षीं रकारदकारौ
 तदनन्तरं दीर्घम् आकारसङ्घितं वारि जलवीजं सखा तस्यान्तेन गकारेण वर्त्तत इति
 खान्तः शकारसमुच्चरेत् । अस्तु वकारः तथा दीर्घस्यैव वाव्या इति भवति खिन्-
 स्वरयुतौ धाम्नी धीऽन्ते यस्य स दकारः धस्यान्तो लकारः दकारलकारौ खी-
 शब्देन चिसंख्यीपलक्षितः तत्संख्यक इकारः तेन युतौ एतावता बद् बद् वाव्या-
 दिनि इति भवति । इयमष्टाचरी विद्या वाग्भवोपलक्षितवीजसन्दीपनजनिता सार-
 स्रतधर्मोत्पत्तये आकाङ्क्षितार्थे कल्पयतेव ॥ ३३ ॥

द्वितीयवीजदीपनमन्त्रमाह ब्रह्म इति । ब्रह्मा ककारः शक्रेण इह्या च पुनः
 शक्रः इन्द्रः तर्हीजं लकारः इति अक्षुषि अस्सत इति ङक् इकारः प्रथमोपात्मकान्त
 ङस्यपरिवङ्गः । नादिनी लकारः भनीन एकारेण मेषेण ककारेण चान्विता उर्ध्वर्त्तव्या
 कस्यान्तः खः सीऽन्ते यस्य सक्तः सभगम् एकारसङ्घितं सपूषणं सलकारम् अनन्तरं
 धान्तं दकारम् उच्चरेत् । इत्यक्षुषो मेषो लकारः सट्टक् इकारसङ्घितः । चाक्षी
 मकारं सतुच्चरेत् । अनन्तेन आकारेण युतं वियत् इकारसुच्चरेत् । सदशनः षीकार-
 सङ्घितः संवर्त्तकः चकार उच्चर्त्तव्यः । भीषणा भकारः साक्षूरा सातुसारा कन-
 लासनः ककारः उकारसङ्घितः वैश्वानरो रिकः तादृश उकारसङ्घित उच्चर्त्तव्यः ।
 एतावता विद्यां छेदिनि मन्त्राधीर्षं हृत् इति अथति ॥ ३४ ॥

एकादशाक्षरीयं मन्त्रध्वीजप्रबोधनकारी स्यात् ।
 शोभयति नाकभूतलख्यानवासिनः सहस्रा ॥ ३५ ॥
 सावित्री वदनयुता महादिकाली
 ध्वीमान्तं शशधरखण्डमण्डितान्तम् ।
 मोहिन्त्या सरसिजभूर्युं तस्तथान्नि-
 र्विद्येयं परवीजदीपनी सा ॥ ३६ ॥
 या यस्य दीपनकारी गदितेह विद्या
 वीजस्य तस्य पुर एव समुच्चरेत्ताम् ।
 विद्याषडङ्गवदनेषु यथावदेव
 न्यासेषु साधकवरो विदधौत शश्व ॥ ३७ ॥
 विद्याङ्गमेवं न्यसतः स्वदेहे त्रैलोक्यमेतद्दशमेति पुंसः ।
 पापानि सद्यः प्रशमं प्रयान्ति त्रस्यन्ति रक्षांसि सपन्नगानि ॥ ३८ ॥
 मन्त्ररूपमिदमीरितं मया सर्वथा गुरुमुखेन लभ्यते ।
 गुर्वनुग्रहश्च ते महीतले मन्त्र एष न हि सिद्धिदायकः ॥ ३९ ॥
 इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये

द्वितीयः पटलः ।

इयम् एकादशनाम्निका विद्या मन्त्रध्वीजस्य मध्यवीजस्य दोषिका भवेत् ॥ ३५ ॥
 ततोयवीजदीपनमाह सावित्रीति । सावित्रीपदेन शोभारी लक्षितः महा-
 दिकाली महाकालीत्यर्थः । तदाद्यवर्णां सकारो लक्षितः वदन शोकारसेन युतः
 ध्वीम हकारः तदनं सानुसारम् उदरेत् मोहिन्त्या उकारेण सरसिजभूर्नुं प्रा
 ककार उदरार्थः । ततो मोहिनी मतोऽग्निः रेफः एतावता शो मन्त्रानीचं कुब्
 इति सप्ताक्षरी चरमवीजदीपनो उक्ता ॥ ३६ ॥

नेन प्रकारेण दोषभयोग इत्याह या यस्येति । या विद्या यस्य वीजस्य दोषन-
 कारी उक्ता तद्वीजस्य पुरतः प्रथमं तां विद्यामुच्चरेत् ॥ ३७ ॥

न्यासेषु दीपनीयोगमाह विद्येति । विद्यान्यासेषु ङङ्गन्यासेषु वदनन्यासेषु ध्वीज-
 नीयेति । एवं कृते विद्या प्रबुद्धा भवति । एवं प्रकारेण सूत्रविद्या मन्त्रस्याङ्गं
 सशरीरे न्यसतः पुंसः शोक्तव्यं वशमेति पापानि शस्यन्ति सद्यः सह ॥ ३८ ॥

तृतीयः पटलः ।

अथेदं शरीरं स्वकीयाङ्गुलीभि-

र्बुधैः षण्णवत्यङ्गुलायाममुक्ताम् ।

दिनेशाङ्गुलीभिः शरीरात् समीरो-

ऽधिकः प्राणसंज्ञो मतो योगविद्धिः ॥ १ ॥

इह प्राणवायुं सदाभ्यासतो यो नरो न्यूनभावं नयत्ये नम्रङ्गात् ।

समत्वं शरीरेण वा भूतलेऽस्मिन् स पूज्यो बुधैरुक्तमो योगवित्

॥ २ ॥

चतुर्दशात्रापघने प्रधाना नाद्यः स्मृतास्तास्त्रपि तिस्र एव ।

इडा सुषुम्नापि च पिङ्गलाख्या मुख्या सुषुम्नैव च तामु नाडी

॥ ३ ॥

इदं मायामन्त्रस्वरूपं कथितं गुरुणा वा यदि लभ्यते तदा परं सिध्यति अथच
गुरुप्रसादमन्त्रेण एव मन्त्रो न सिध्यतीति ॥ १२ ॥

इति त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां द्वितीयः पटलः ।

एवं साधकानां सकलपुरुषार्थसारभूतं मन्त्रस्वरूपमुक्ता पुरुषार्थान्तराय परि
हाराय योगाङ्गभूतप्राणायामप्रकारान् तद्विशेषांय वक्तुमुपक्रमने अथेदं शरीरमि
त्यादिना । इदं शरीरं पण्डितैः षडधिकतनवत्यङ्गुलदेष्ट्यं न उक्तं यस्य शरीरस्य परि
माणं तस्यैवाङ्गुलिमानेन । प्राणसंज्ञकोवायुः शरीराभिर्मनस्यानादहादशाङ्गुलीभि
रधिको मतः हादशाङ्गुलपर्यन्तं सञ्चरति ॥ १ ॥

इति । इह भुवि यो नरः सदाभ्यासतः सदाभ्यासीन एव प्राणवायुं शरीर
न्यूनभावं सकलाङ्गव्यापकत्वं नयति । शरीरेण समान्त्रत्वं तीक्ष्णं वा कासनाङ्ग
व्यापकत्वं वा करोति सः योगवतां मध्येऽस्मिन् मृतस्यै ब्रूयते इति ॥ २ ॥

प्राणायामसूता नाडी र्दर्मयति चतुर्दशेति । तदुक्तं नाडीनामात्रवः पिच्छे नाद्य
प्राणस्य धाम्न्य इति । अस्मिन् शरीरे चतुर्दश नाद्यः नक्षत्रभूतः सति च
चतुर्दशसु मध्ये चतस्रः प्रधानाः स्मृताः ॥ १ ॥

इडा नाम नाडी स्थिता वामभागे
 तनोर्दक्षिणे पिङ्गला नाम नाडी ।
 तयोः पृष्ठबंधं समाश्रित्य मध्ये
 सुषुम्ना स्थिता ब्रह्मरन्ध्रं याञ्च ॥ ४ ॥
 सुषुम्नान्तराले स्थिता चित्रनाडी
 युता पञ्चवर्षोक्चला पञ्चदेवैः ।
 तदन्तर्गतं ब्रह्मरन्ध्रं सुसूक्ष्मम्
 मृणालान्तरालोक्तसत्तन्तुतुल्यम् ॥ ५ ॥

तासां तिष्ठणां नामाभि ज्ञेययति । इति । इडा पिङ्गला सुषुम्ना चेति
 तास्यपि तिष्ठतु मध्ये सुषुम्नैव प्रधानीभूता । अतुदेमनाडीनां नामानि यथा ।
 इडाञ्च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च सरस्वती । गाथारी इति जिह्वा च सुषुम्ना च यश-
 स्विनी ॥ अलम्बुषा कुङ्कुमैव शङ्खिनी चित्रिणी तथा । विन्नीदरो विश्वमुखी व्याता
 अता अतुर्दंश ॥ एतास्यपि तिष्ठो मुख्याः यास्यपि ग्रीगः प्रतिष्ठितः तास्यपि
 सुषुम्नैव मुख्या सा च हादशानं पृष्ठबंधं समाश्रित्य सकलाभारले नापीमुखी
 अतुभूता तिष्ठति । आधारी नाम पञ्चस्थानात् इडाङ्गुलादूर्ध्वं सिद्धादङ्गुलादधीभागे
 अतुरङ्गुलायामविसारं अङ्गुलीभ्रतं त्वगादिधातुभिर्वेष्टितं अतुर्दलात्मकं पाश्चरा-
 कारं पद्मं तत्कथिंकामध्ये त्रिकोणा धीनिः तन्मध्ये सकलप्रपञ्चनिर्मिकोषादान-
 भूता कुण्डलाख्या चित्रयौ शक्तिः त्रिगुणितादिरुपेण मूर्ध्वेन्दुवैशानराणां मूलभूता
 भवति सा त्रिकोणस्युत्थिता सुषुम्ना नाम नाडौ वीषादण्डाख्यपृष्ठबंधस्य पुरीभान-
 नवलम्बा ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तम् ऊर्ध्वाकारा तिष्ठति । तथाच तन्मूलपूडामणिः । मिरुदण्डे
 वदिः पार्श्वे अन्दसूर्यातिमसक्रे । त्रिभुजा मध्ये—सुषुम्ना सत्रिविष्टा च तन्मध्ये चित्र-
 रूपिणी । तत्रैव यथितं पद्मं मूलादिपद्मपञ्चकम् । कलिकाकाररुपेण कालिका-
 यावकमितम् । मूलधारं समाच्छाद्य स्थिता नागस्वरुपिणी । वायुना भिद्यते कृत्त
 इदं चित्रा नयेततः । तण्डासीञ्जलकामस्य त्रिखयातिवसुस्त्वला । प्रतिपन्न-
 प्रबुद्धा सा जीवात्मानं परे कुले । नियोजयति तदयोमादसतं चरते चिरम् ।
 श्रीमं श्रीशिव नासादे गतो अन्ददिशकरी । अपीकनं कदापद्मं श्रीकीर्ण्य
 सुषुम्नया । व्यापुष्य नासिनामभ्यं नदं चित्रा तु तद्वता । ऊर्ध्वं त्रिभुजा तु चित्रं

ब्रह्मसूत्रमिदमेव देहिनां जीवभूतममृतैककारणम् ।

यद्वदन्ति मुनयः पुरातना दिव्यमार्गं इति भव्यचितसः ॥ ६ ॥

वै इतरान् पुष्करान् ततः । वहीरुद्रमनाकाङ्क्षाकाङ्क्षिणी मोक्षदायिनी । जीवना-
दृष्टसम्बन्धा स्थिरा परमशक्तिः । एतद्देहं विजानाति भित्वा याति परं पदम् ।
इत्यादि बभूवः । योगार्णवेऽपि । सुरशृङ्गाटपाशेन तेनैव संवृतः क्रमात् ।
सूर्याचन्द्रमखी नाशौ गते भासाहयावधि । तन्मध्ये द्वितीयं भित्त्वा सुषुम्ना पद्मकी-
टरे । ब्रह्मरन्ध्रावधियांता भित्त्वा व्यीमं सुरालयम् । सुलेगाण्डाय तद्द्वारं कुण्डलोश्चक्रि-
रुज्ज्वला । निद्रावशगता देवी गसुंमभुंजगीपमा । तन्त्रिकीचस्य वामदक्षिणकीचयोः स-
भूते सुषुम्नाया वामदक्षिणभागे इडापिङ्गली स्थिते । तयोर्मध्ये इडा नाम नाडी चापा-
कृतिर्भूत्वा लिङ्गमूलस्थाने सुषुम्नामाश्रित्य दक्षिणभागं गता तदाकारा पुनरपि नाभि-
स्थाने वामभागं गता । तदा पुनरपि हृदयस्थानमाश्रित्य दक्षिणभागं गता । तदा करी
पुनरपि जानुमूलमाश्रित्य वामनासापुटं गच्छति । एवं दक्षिणभागसम्भूता पिङ्गला
सुषुम्नामाश्रित्य दक्षिणनासाविवरं गच्छति । सुषुम्नामूलपुरीभागादुत्थिता आजि-
ह्वालं सरस्वती नाम नाडी स्थिता । केचित्तु वयं वयं वयं वयं । एताः सुषुम्नासिन्धु
धासु योगः प्रसिद्धितः । तासु नासापुटहृत्ब्रह्मरन्ध्रविनिर्गताः । सरस्वत्यादि-
चत्वारी मुखरन्ध्रविनिर्गताः । तास्ते का शब्दजननी अन्त्या सरस्वती । अपरा
रसनाधारा परा तोयवद्वा श्रिया । अन्त्याः षट्नेत्रकर्माङ्गमीदीहारविनिर्गताः ।
शक्तिनी नाभिसम्बन्धा या नातु हृदि रूढ्यते । यया गर्भगतः पिच्छः पुष्यतेऽश्र-
रसादिभिः । एताभ्य एव नाडीभ्यः शास्त्रीपशाखप्रकारेण सारैलचवयसंख्यानां
नाडीनां सम्भवः । कुत्र का नाडी तिष्ठति इति श्रियाकाङ्क्षायामाह इति शरी-
रस्य वामाग्रमाश्रित्य इडा नाम नाडी दक्षिणभागं पिङ्गला तयोर्नाशोर्मध्ये दिव्य
पृष्ठवैश्रमाश्रित्य ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं सुषुम्ना अवस्थिति । सुषुम्नाया अभ्यन्तरे चित्रा नाडी
स्थिता पञ्चभिर्वैश्वैः श्वेतरक्तादिभिरुज्ज्वला पञ्चभिर्दिव्यैश्च विष्णुवद्रेष्वरसदाश्रितैः
संयुक्ता । तदुक्तम् । ब्रह्मा जनादेनी रुद्र ईश्वरश्च सदाश्रितः । चित्राण्यनाघ-
न्ताः स्थाय पञ्चभूताधिदेवताः ॥ ४ । ५ ॥

ब्रह्मेति । इदमेव ब्रह्मसूत्रं शरीरिणां प्राणभृतां जीवभूतम् अमृतैककारणम्
अस्मिन्नेव ज्ञायते मरणं न चरतीत्यर्थः । यद्ब्रह्मसूत्रं प्राचीना मुनयो दिव्यमार्गं इति
कथयन्ति निर्वाणोपयोगी स एव मार्ग इत्यर्थः ॥ ६ ॥

इडायां चरत्वे च शीतांशुमाक्षी

शतौ वामभागेऽद्यतं सम्प्रदिष्टम् ।

रविः पिङ्गलायां चरत्वे च तन्माद्

विषं दक्षिणो माम उज्जो सुमीन्द्रैः ॥ ७ ॥

जानीयाद्दुदयं बंधः खजठरे कन्दैऽशरीरे कृष्णम्

प्राणात्तिम्भकराङ्गुले खलु लयं सन्ध्यं च पूर्वापरि ।

उत्पत्तिश्च लयश्च समततमधोवृत्तिं निशां वासरम्

चौह्वीं वृत्तिमधस्तथा हिमकारं चौह्वीं दिनेयं गतिम् ॥ ८ ॥

तुषारांशुनाडीं प्रपञ्चे तु देवै

तदा शान्तिकादीनि कर्माणि कुर्व्यात् ।

बुधो रौद्रकर्माणि मार्सैः षड्नाडी-

सुमे मिथ्यकर्माणि नाथी प्रपञ्चे ॥ ९ ॥

इडायादिति । एष त्रिशिरकिरचो वामे इडासंज्ञायां नायां चरति तेन वामभागेऽद्यतं पिङ्गला वामादिभ्यश्चरति सा च दक्षिणभागमाश्रितेति च नामो विषसंज्ञकः आदित्यस्य क्षेत्रत्वात् वायुविद्यमेव सिध्यतीति ॥ ७ ॥

तस्योत्पत्तिविनाशज्ञानमाह जानीयादिति । बुधः चशरीरे वायीनां चो कन्दे ब्रूतभूते चाधारे चक्रो उदयम् उदयं जानीयात् । तथा चाधारे चक्रं गुदोपरि लिङ्गाधःस्थिते वायुवृत्तिवृत्ति प्राणावृत्तिदांशुनाङ्गुले विनश्यतीत्यर्थः । तदेव स्थान-
वर्धं पूर्वापरि सन्ध्यं कन्धात् पूर्वसंख्या प्राचे दादशाङ्गुलं वक्ष्याति । पश्चादेतीति स्थानवयम् उत्पत्तिं लयं विनाशं च ते एव ज्ञातव्ये । चाधारेति । वायोरेवधेनमनं निशां जानीयात् ऊर्ध्वगमनं वासरं दिवसं जानीयात् । उज्जो हि चक्ररेव प्राणो राशिरपान इति तथाधोवृत्तिं चन्द्रं जानीयात् ऊर्ध्वं गमनमिति । चतएव योगार्थेने कर्षेत्तथोत्पत्तिवयम्ः शिवेत् ऊर्ध्वमुखीरविरिति ॥ ८ ॥

केन वायी कानि कर्माणि कर्षेत्तथाजीत्याह तुषारांशुनाडीमिति तुषा-
रांशुनाडीं इषां गते वायी शान्तिजनकानि कर्माणि कुर्व्यात् । सूर्यनाडीं पिङ्गलां गते रात्री रौद्राणि दादशाणि कर्माणि कुर्व्यात् । चन्द्रमण्डलः शीतवायु- 26705

भूतानामुदयं हयोरपि बुधः संलक्षयेत् पचयी-
 स्तबाधो वसुधोदयं मिथितधीर्भाषण-दृष्टस्त्वयि ।
 देवेऽधःसृष्टि वारिषी वृत्तवृत्तोर्ध्वं मते दूदधम्
 तिर्येकसंसृष्टि मादतस्व परितः सृष्टे मरुदूर्जनः ॥१०॥
 वश्यस्तन्मनयोः प्रशस्त उदयो भूमिर्जलस्त्रीदयः
 शस्तः शान्तिकपौष्टिकादिषु ह्यभिव्यक्त्या वक्त्रेः पुनः ।
 शत्रोर्मारिषदारणादिकरषेषुष्वाटनीष्ठासयो-
 र्बायीः शान्तिकनिर्षीकरषयोर्व्योम्नो हितस्त्रीदयः ॥११॥

धरणेरुदये गदादितानाम्

यदि दूतः समुपेत्य पृच्छतीह ।

सहसा नहि रोगजा प्रवाधा

प्रशमं याति चिकित्स्तापि सम्बन्ध ॥ १२ ॥

स्वात् मध्यस्य धरकरत्वादिति भावः । उभयनाडीस्ये वायी शान्तिकानि रौद्राणि
 च कर्माणि कुर्यात् ॥ ८ ॥

भूतानामिति । हयोरपि पचयीः गल्लक्षणेभूतानां पृथिव्यने तेलीवायु-
 काशानाम् उद्भवं संलक्षयेत् अवधारयेत् । तत्र भूतेषु मध्ये पृथिव्या उदयं प्राच-
 मध्यदृष्टगतं वायी यदा प्रशस्त्यते दण्डाकारगतिर्भवति तदा भूमिबदयं जानीयात् ।
 देवे वायी अधःसृष्टि सति वारिषी जलस्य उदयं जानीयात् । ऊर्ध्वं मते वायी वृत्त-
 वृत्त्याप्रेरुदयं जानीयात् । तिर्येक् पाशं हयं संसृष्टि वायीबदयं जानीयात् ।
 समस्तनासारम्भे व्यापके वायी वृष्टि सति मरुदूर्जनं आकाशस्य उदयं जानी-
 यात् । ॥ १० ॥

एतन्गणानफलमाह वक्ष्यति । भूमिबदये वश्यजनकं काशजनकच कर्म कुर्यात् ।
 अक्षभतस्त्रीदये सति शान्तिकजनकं पुष्टिकजनकच कर्म कुर्यात् । भट्टिति स तु मार-
 यादिजनके कर्मणि वक्त्रे रुदयः प्रशस्तः । शचीर्दशोन्मुखने नगरोन्वेदि च वायीबदयः
 प्रशस्तः । निर्षीकरषसास्वने च आकाशस्त्रीदयः प्रशस्तः ॥ ११ ॥

प्रश्नमाह धरणेरिति । पृथिव्या उदये सति नैबज्जनसुकस्य भविष्यति दूत
 आगत्य पृच्छति तदा रोगजा पीडा स्याः कृतप्रतिश्रियापि हटेन भक्तिं नयतीति

जलोदये व्याधिरप्येति श्रान्तिं सत्युर्भवत्येव वसुदये च ।
 तद्योदये चरपि सनीरपस्य व्योम्नीऽधिरथैव रज्जा विनाशः ॥१३॥
 देवे दक्षिणभागनेऽथ पुण्यो रोगातुरो दक्षिणे
 स्थित्वा पृच्छति पृच्छकः स पुण्यो जीवत्यरोगधिरम् ।
 शमायां तु रजाकुलोत्ततनो वामाश्रिते चेष्टरे
 शमा पृच्छति चेत् स्थिता गतगदा वामा चिरं जीवति ॥१४॥
 देवे गते पृच्छति वामभागं स्थित्वा नरो दक्षिणतो यदीह ।
 यत्थासतोऽस्मादपि कच्छस्राध्यं वदन्ति सन्तः खलु रोगजातम्
 ॥ १५ ॥

अन्तर्गते पृच्छति पृच्छकश्चेद्देवे नरो जीवति वीतरोगः ।
 तिनैव रोगेण वह्निर्गतेऽस्मिन् परेतराजस्य पुरं प्रयाति ॥ १६ ॥
 सर्वेषु कार्येषु यदीश्वरेऽस्मिन् अन्तर्गते वाञ्छितसिद्धयः स्युः ।
 वह्निर्गतेऽमङ्गलमोक्षरेऽपि श्मशानं कर्मफलं तु विद्यात् ॥१७॥

ब्रह्ममिच्छाः । जलोदये सति यदि पृच्छति तदा व्याधिः श्रान्तिं याति ।
 वसुदयेऽप्येव दये यदि पृच्छति तदा रोगार्थस्य सत्युर्भवति । वसुदुताश्रममिति
 विचः । वायोदये यदि पृच्छति तदा सत्युर्दित्यर्थः । आकाशोदये यदि आगन्ध
 पृच्छति तदा त्वरथैव रोगाणां विनाशो भवति ॥ १२ । १३ । १४ ॥

प्रकारान्तरमाह । देवे वायी दक्षिणां सङ्गते सति सर्वैव स्थित्वा दूतो यदि
 पृच्छति तदा रोगार्थो जनो नीरोगः सन् वसुदुताश्रयं जीवति । क्षिप्यं रोगगतायां
 वामभाग्नती वायुर्भवति तन्नाश्रितो दूतः पृच्छति तदान्तो रोगान् सा चिरं जीवति
 इति ॥ १५ ॥

देव इति । वामाश्रितं नते वायी दक्षिणांशं गत्वा दूतो यदि पृच्छति तदा कच्छ-
 साध्यं नैदव्यं ब्रह्मस्यम् । दक्षिणे वायी वामभागः पृच्छति तदा कच्छसाध्यं नैदव्यं
 श्रेयम् । अन्तर्गत इति । अन्तर्गतं गते वायी यदि पृच्छकः पृच्छति तदा नीरोगो जीवति ।
 श्मशानं कर्मफलं तु विद्यात् इति । श्मशानं कर्मफलं तदा तैतेव रोगेण श्मशानं

आरभ्य दर्शप्रथमासुदेति वामे पुटे त्रीणि दिनाग्निदैवः ।
वामेतरे त्रीणि ततो दिनाग्नि पूर्णा तिथि र्यावदक्षयति ॥ १८ ॥

अथारभ्य शुक्लान्यपचादिभूतान्
तिथिं त्रीणि देवो द्विनाग्न्यभ्युदेति ।
पुटे दक्षिणे त्रीणि वामे तु यावत्
कुङ्करेवमेवं समालक्षयेत् ॥ १९ ॥
एकस्य पक्षस्य विपक्ष्येषु
रोगाभिभूतिर्भवतीह पुंसाम् ।
तयोर्द्वयोर्बन्धुसुहृद्विपत्तिः
पक्षत्रये व्यत्ययतो मृतिः स्यात् ॥ २० ॥

रोगी यातीति । कार्यान्तरे तत् प्रयोजनं कथयति । यदीन्द्रे वायी अन्तर्गते अत्र
कार्ये आकाङ्क्षितसिद्धिर्भवति चन्द्रिगते षादश्रात्रुसादधिकं गते सर्वकार्याणि नश्य-
न्तीति । कति दिनाग्नि कुत्र तिष्ठतीति कथयति ॥ १९ । २० ॥

आरभ्येति । इदं एव प्रथमा तिथिर्यस्याः प्रतिपदः सा इदं प्रथमा प्रतिपत् तेन
शुक्लप्रतिपदादितिथिप्रथये वामे चतुष्पादि दक्षिणे सप्तम्यादि वामे दशम्यादि दक्षिणे
त्रयोदश्यादि वामे कृष्णप्रतिपदादि दक्षिणे चतुर्थ्यादि वामे सप्तम्यादि दक्षिणे दश-
म्यादि वामे त्रयोदश्यादि दक्षिणे । अथेत्यन्तरं शुक्लान्यपचादिभूतां कृष्णप्रतिपदि-
क्षिसुपक्रम्य त्रीणि दिनाग्नि दक्षिणभागे वायुवहोतीत्यादिसंख्यां ज्ञात्वा एवं ता
पुरुष उद्गरं लक्षयेद् ॥ १९ । २० ॥

एकक्षेति । यद्येकत्र पक्षे वयोर्वैपरीत्यं भवति तदा तत्र पुरुषस्य रोग-
जनितोऽभिभवो भवति । शुक्लप्रतिपदादिदिनत्रयं यावदायुर्वासुपुटे सङ्गरति तत्र
यदि दक्षिणपुटे भवति एवं पक्षदशदिनपर्यन्तं यदि व्यत्ययी भवति तदा रोगाभि-
भूतिर्भवति सासमानं वैपरीत्येन सुहृदां विपत्तिः पक्षचत्वारिंशद्दिनाग्नि त्राक्षत्रत्ययो
तत्र पुरुषस्य मरणं भवतीति । वायोर्वैपरीत्ये रोगादिकं भवतीति ज्ञानार्थिकी
मृतिः ॥ २० ॥

यदात्मनः काश्चिद्वात् समीरयो

• विपर्ययति प्रकृतिं विहाय सः ।

तदा निरुध्य भ्रमसं निपौड्येद्

यथा स्थितं पञ्चसुपैति चात्मनः ॥ २१ ॥

हावेव धत्तः सकलस्य कालं दिवाकरः कैरवबान्धवस्य ।

भोक्तो सुषुम्ना सकलस्य चास्य कालस्य दीषादिवसालकस्य ॥२२

ततः क्रमेणैव विशुद्धनाडीपथान्तरः प्राणसमैरणस्य ।

शनैः शनैः संयमने प्रयत्नं यथाविधानं विदधीत धीरः ॥ २३ ॥

श्री तांशुमार्गेण शनैः समोरमापूरयेत् स्वीदरमादरेण ।

विकारमात्राभिरपेततन्द्रः कालाग्निमूलापितचित्तवृत्तिः ॥२४॥

ततो धारयेन्मार्गं शुद्धचेताश्चतुःषष्टिमात्राः समापूरितं तम् ।

षष्टिर्भास्वता रेचयेन्मन्दमेनं तदर्द्धाभिरन्तर्निरुद्धं तु ताभिः ॥२५॥

विप्ररोतीदये शुभीदयः कथं ख्यादित्याह यदेति । स्वकीयादृष्टवशाद्युपैप-
रीत्ये ष्टेति तदादिभीधे कृत्वा आसं पीडयेत् यथा पुटान्तरं गच्छति ॥ २१ ॥

हावेवेति । सुषुम्नानुचन्द्रः सूर्यशासो सकलं कालं धत्तः दिवारानि-
रसालकस्य रात्रिन्द्रिषोपलक्षितस्य कालस्य भोक्तो भक्षिका सुषुम्ना परं मान्वा नाडी-
भीक्तृत्वं नाम चित्कलासमवेतस्य तस्वीपाधितया रूपत्वमापाय सर्वसाभिभावकत्व-
मित्यर्थः ॥ २२ ॥

तत् इति । सुषुम्नेव भीक्तो तदा क्रमेण विशीघ्रितनाडीमार्गाकरः सन् प्राण-
वायीः शनैः शनैः संयमने नियमे प्रयत्नं यथा कथितप्रकारेण कुर्वीत ॥ २३ ॥

तमेव प्रकारं कथयति श्रीतांशुमार्गे इति । श्रीतांशुमार्गस्य वर्द्धना नाम-
नाम्ना वायुभिः स्वकीयसुदरं विकारमात्रया षोडशमात्रया पूरयेत् । अपेता तन्वा
निद्रा यस्य सः कालाग्निमूलाग्निमूलापितचित्तवृत्तिः । कालाग्निमूले मूलाधारे-
ऽपिंता चित्तवृत्तिर्वापारो येन ॥ २४ ॥

तत् इति । पूरितं वायुं चतुःषष्टिमात्रापर्यन्तं धारयेत् इत्यन्तर्गतं चिरीष-
येत् भास्वता सूर्यमार्गेण षष्टिचया शनैस्तदर्द्धाभिर्वाति'शम्नावाभिरन्तरे निरुद्धं
तं वायुं रेचयेत् त्यजेत् ॥ २५ ॥

त्रिपरीतमतो विदधीत बुधः पुनरप्यथ तद्विपरीतमिति ।
 अमुना विधिना सुमनाः सततं भवती विदधीत सुसंयत्नम् ॥ २६ ॥
 प्रखेदं जनयति यः प्राणायामेषु सोऽधमः प्रोक्तः ।
 काल्योमध्यः पुंसां भूमिस्थामं तनोस्तनोति परः ॥ २७ ॥
 तावद्विदधीत बुधः प्राणायामं समाहितो विधिक्त् ।
 भावत् सम्भवति भुवि प्राणायामस्योत्तमस्य गुणः ॥ २८ ॥
 अयं प्राणायामः सकलदुरितध्वंसनकारो
 विगर्भः प्रोक्तोऽसौ शतगुणफलो गर्भकलितः ।
 जपध्यानापेक्षः स तु निगदितो गर्भरहितः
 स गर्भस्तूष्णो मुनिप्ररिहतेर्योगनिरतेः ॥ २९ ॥
 श्चिः प्राणायामान् प्रशवसहितान् षोडश वशी
 प्रभाते सायञ्च प्रतिदिवसमेवं वितनुते ।
 द्विजो यस्तं शून्यप्रहरणकृतांघोऽभिकलितम्
 पुनर्यथे ते साजादिह दुरिततूलीषदृङ्गनाः ॥ ३० ॥
 त्वाग्रन्धमी षड्भिरपीड्य सासैर्जन्मान्तरोपार्जितपापपुञ्जात् ।
 संवत्सराह्नपदं तदेकं प्रकाशयन्ध्वे व यदप्युताप्यम् ॥ ३१ ॥
 हृह रेचकपूरकौ विहाय स्थिरधीः कुम्भकमेव केवलं यः ।
 सततं कुर्वते मनोजवत्वं लभते वीतजरामयः स मर्त्यः ॥ ३२ ॥

विपरीतमिति । अतः प्रकृत्याविपरीतं विदधीत कुर्यात् । पुनरपि तद्विपरीतं
 प्रकृतकर्मणादिषु पुनरपि तद्विपरीतम् एवमभ्यसेत् अमुना प्रकारेण भवती वायो-
 नियमं न कुर्यात् ॥ २६ ॥

प्रखेदमिति । अयं सुगमः ॥ २७ ॥ २८ ॥

अयमिति । गर्भो गर्भशून्यः प्राणायामं कृत्वा सन् सकलदुरितानि विनाशयति
 गर्भेण सहितोऽयं शतगुणफलसहितः कथितः विगर्भापेक्षया कौ विगर्भः कः सुगमः
 यथाकाङ्क्षायामाह कृपेति । जपध्यानेह शून्यो यः गर्भरहितः ताभ्यां युक्तो हः
 सुगमः कथितः ॥ २९ ॥

मै हि तस्य सुदुर्लभं त्रिलोचना-

मिह यः केवलं कुम्भके विपद्यः ।

अचिन्मदिगुणाष्टकं कारकम्

अनु तस्यैव निरंसाष्टक्युभौति ॥ ३३ ॥

राजदन्तबुनलादिमस्यग्रम् सविधाष्यं रसनां तदन्तिके ।

काकचक्षुपुटमारुते पिबेत् प्राणसंयमनमेतदुत्तमम् ॥ ३४ ॥

द्विकचक्षुसमीरुचं ग्रनेर्धृतः सध्यरिक्तस्य सन्ध्ययोः ।

अमदाहगरीदरामयज्वरगुल्माः प्रशमं प्रयान्ति च ॥ ३५ ॥

उभयोरपि सन्ध्ययो र्मुं हर्षे पिकधातु धृतस्त्रिमासमात्रम् ।

सरसं द्विकचक्षुगन्धवाहं सुवि सारस्त्रतसिद्धिदत्तमा स्त्रात् ॥ ३६ ॥

विवमुषसुदन्नबीर्यभाजां प्रविनाशं समुपैति पन्नगानाम् ।

क्षिमु हृदिककीटसूतकानामिह काकोसमुखागिलस्य पानात्

॥ ३७ ॥

द्विकचक्षुसमीरुचं नरः सरसं यः परिर्क्षेत् सन्ध्ययोः ।

कुरुते निजकुण्डलीमुखे अयरोगं स विमुच्य जीवति ॥ ३८ ॥

द्विकचक्षुसमीरुचं नरो यः पिबतीहानिशमिषं वीततन्त्रः ।

अधिरिक्त्वादि । अष्टकं सुगमम् ॥ २०—२१ ॥

राजदन्तेति । राजदन्तबुनलादिमस्यग्रम् तेषाम् अन्तिके समीपे जिह्वा
अभिधाष्य काकचक्षुपुटेन वायुं पिबेत् । काकचक्षुपुटमारुतं क्त्वा पिबेदि-
त्यर्थः । मन्त्रसूतदन्तपुष्टयं राजदन्ताः एतदुत्कृष्टं वायोर्नियमनमिति ॥ ३४ ॥

द्विकेति । द्विकचक्षुः समीरुचं वायुं धृतः पिबतः घेद् पा पानै । शब्दां
अकाराणां अचिती चिक्त्वाः काकः अमदाहं गरीबिषम् उदरामयम् उदररोगः अरः
रुच्य इत्याद्याः प्रशमं प्रयान्ति ॥ ३५ ॥

उभयोरिति । उभयोः प्रायः शायं सन्ध्ययो र्मुं हर्षे दृष्टव्यं यावत् प्रहरमय-
नाथं वा चं अत्रन् । दन्त्र धातुः भृशुः पुंलः काकचक्षुपुटमारुतं पिबतः सारस्त्र-
द्विर्धनं वति सन्ध्यानुहर्षेनाथं प्रहरमयं वेति अस्त्रितविचल्यार्थः ॥ ३६ ॥

भवति भुवनेव तस्य वर्णाश्रयणं इयंममप्यतीव दूरम् ॥३८॥
 बहुधा कथितैर्मुहुः क्रिमेभिर्विक्लवत्सु सु समीरवत्स्य पानात् ।
 जरसा सह नाशमाद्य याति प्रबलं मृत्युक्षतं भयं नराणाम् ॥४०॥
 जिह्वां कृत्वाऽनाकुलस्तानुमूले दन्तैर्दन्तान् मादमाषीडयित्वा ।
 मन्दं मन्दं यः पिबेन्नन्धवाहं सीधैः पूरैः साकमन्तः सृष्टमिः ॥४१॥
 यन्मासाभ्यासिन् रोगैरग्रैः पापेभ्योऽसौ मुच्यते साधकैर्दुः ।
 अष्टादेकाहिनसां मृत्युदूतीं जित्वा भूमौ दीर्घकां स जीवेत् ॥४२॥

वर्षत्रयाभ्यासवशादतीतमनागतं वैखलिनीलकेशः ।
 विषं न देहे क्रमति तदीयि दष्टे सुचोदैरपि पन्नगेन्द्रेः ॥ ४३ ॥
 न क्षत्रिमं स्थायरज्ज्वलं वा विषं किमन्यैरपि कालकूटेः ।
 गुणाष्टकां कालवशादुपेत्य मञ्जीतले प्रोडति भैरवो वा ॥ ४४ ॥
 या सुशुद्धाधारदण्डान्तरविवरगताहारनीहारगौरी
 सीधीं धारां नभोऽभीरुहकुहरविधोः संस्रवन्तीं वहन्ती ।
 तस्या वप्याख्यनाद्याः खगमुदरदरीमध्यगं यो विदध्यात्
 तस्या ब्रह्माच्छभाण्डप्रसवमपघ्नं स्यादघ्नं मृत्युमृत्योः ॥४५॥

विषमिति । काकीलः अयं सुगमम् ॥ ३९—४० ॥

जिह्वामिति । तानुप्रदेशे जिह्वां योजयित्वा उपरिस्त्रदमपङ्क्त्याऽधीकृत्वावलिं
 नापीच सीधैः पूर्वमुच्छावस्तितैः सह नन्धवाहं वायुं पिबेत् अन्यत् सुगमम् । प्रका-
 रान्तरमाहः जिह्वामिति । सीधैर्मुच्छान्तगतैः विषसां जरां क्षत्रिमविषं नारि-
 केशमिवितकपूर्वं स्थावरं हिमशैलजादिकं अङ्गुलं पार्वतीयं व्यभिजनाभिजन्तः सुशु-
 टकम् अष्टसिद्धिभैरवावतारार्थं वाच्यः ॥ ४१—४४ ॥

या मुच्छति । सुशुक्लान्तगताया वप्याख्यनाद्या उपरमेव हरीः कन्दरा तन्मध्य-
 वलिं च खगं वायुं यो विधानं करीषि तस्य पन्थे प्ररीरं मृत्युमृत्योर्धनं सुहृदं
 भवति । मृत्युधनं तस्य मृत्युर्नाशकः तस्य सीधमुदरो भवति । धनः साहसिक-

मूर्च्छां गतीं हरति रोगसमूहसम्भा-
 र्हेवः करोति गगने गगनं नराचाम् ।
 पातो हतो विलसुतेऽमरतां समस्त-

मभ्यासतः सुलभमेव समीरणस्य ॥ ४६ ॥

अथ पार्थिविरुद्धकम्बुर्ना ध्वजमूलस्थितसव्यपादपार्थिवः ।
 ऋजुकायशिरोधरो यतात्मा विषयेभ्यो विनिवर्त्तितेन्द्रियाश्च ॥४७॥
 काकौचश्वप्रहृष्टैर्मुहुर्दरदरीं पूरयित्वा समीरै-
 रस्तुष्टाभ्यासुभाभ्यां भररिपुविवरे तर्जनीभ्यां च नेत्रे ।
 नासारम्भुं निरुध्य स्थिरञ्जिमलमतिर्मध्यमाभ्यामथाष्प-
 मन्वाभिर्नातिगाढं कामलज्जनिलये स्थापयेन्मानसं खम् ॥४८॥

गुह्य इत्यमरः । सा का मुख्याधारदृष्टान्तरविवरगतां मुख्याधारभूतो दृष्टः
 प्रह्वंशात्मकः तदन्तर्गतसुषुम्ना तन्मध्यवर्त्तितमित्यर्थः । कौटशास्त्रे हिमवत्सुभा-
 श्वतधारां वृत्नी धारयन्ती आकाशदेशवस्थितपद्माभ्यन्तरवर्त्तिनीविधीयन्तस्य
 चरन्तीम् तथाच यः सुषुम्नान्तर्गतवायुं निरोधयति तस्य मरणं न भवतीत्यर्थः ॥४७॥

मूर्च्छामिति । मूर्च्छां निर्वृत्तत्वेऽसति इति यावत् । अत्रा तत्त्वेन रोगसङ्घातं
 निवारयति । बहः सन् नासाकरे निरुद्धः प्रायतः सन् भयुष्यापान्ना आकाशगगनं
 निराधारसंचारं करोति हतः मनसा सह याति स्नाभीदृष्टं तथा
 विलीनः अमरताम् अमरणं भयति । तथाच मूर्च्छितो हरति व्याधिं निरुन्वात्यमरं
 हतः । बहः क्षिप्रतां कुर्व्यात् वशो वायुश्च भैरविः ॥ ४६ ॥

प्रकारान्तरसाह तथेति । ना पुरुषः स्त्रीयमानसं कामलज्जन्यनी ब्रह्मज्ञी मिलये
 आधारकमलेऽवस्थापयेत् । कौटकापार्थिना एकपादशुद्धयेन निरुद्धः कम्बुनिरुद्ध-
 भुद्वारात् वेन सः भ्रजमूलैः लिङ्गमूलैऽवस्थापिता अपरपादपार्थिवेण सः । अतनु-
 कायः प्रकल्लवरीरः यतात्मा इन्द्रियमेव दुर्धरत्वाद्दृष्ट इवाश्वः ॥ ४७ ॥

काकौति । काकपशुत्वेनाज्ञैर्वायुमिदरदरीं पूरयित्वा करद्वयस्था-
 षाभ्यां भररिपुविवरे बह्यसाधं भरो अर्जुनः तस्य रिपुः शर्षः कार्यविवर इत्यर्थः ।
 तर्जनीवर्धेन नेत्रवर्धं मध्यमाभ्याम् अर्जुनीभ्यां नासापुटं निरुध्य अन्वाभिश्चतुर्भिर्मुञ्चं
 निरुध्य ॥ ४८ ॥

यथायत्थाभासं प्रतिदिवसं मेवं विदधतः
सुपुत्रान्तखायं प्रचरति शनैर्देहपवनः ।
तदा नादो नैको भवति सप्तसामन्दजननः
क्रमाद्वीणावादिप्रहृतदुर्वीणारवशयः ॥ ४९ ॥

षादौ मत्तालिमालागलपद्यत्रिनलत्तारभङ्गारहारी
नादोऽसौ वंशिकांस्यांनिलभरितलसहंशनिखानतुल्यः ।
घण्टानादीनुकारी तदनु जलनिधिध्वानधीरो गभीरो
गर्जं पर्यन्यघोषः पर इह कुहरे वर्तते ब्रह्मनाद्याः ॥ ५० ॥

विजिते भवतीह तेन वायुः सृष्टजो यस्य समुत्थितप्रणादः ।
अणिमादिगुणा भवन्ति तस्यामितपुण्यस्य महासुखास्यदस्य ॥५१
सुरराजतनुजवेरिरन्ध्रे विनिरुध्य स्वकराङ्गुलीहयेन ।
जलधेरिव धीरनादमन्तः प्रसवन्तं सृष्टसा शृणोति मर्त्यः ॥५२॥
परिभावयतोऽपि नादमेनं त्रिदशाधीशतनूजवेरिजातम् ।
सततं भवतीह तस्य जन्तोर्गुणसम्पत्तिरपेतकल्पस्य ॥५३॥
शृङ्गाख्यङ्गुलिभिर्निरुध्य विधिवत् क्रोदच्छयोः पण्डितो
मध्ये वहमरुत्निरुध्य हृषभश्रेष्ठश्च घष्ठेन्द्रियम् । 26705

यथेति । एवमनैव कथितप्रकारेण प्रतिदिनमभ्यसनाः पुंसः सुषसाभ्यनरे ऋ
वायुः सचरन्ति यदि तदा सततानन्दजनको ब्रह्मप्रदी नाद उच्यते तस्मैच पुनर्वीणा
समरवी भवति वीणावादिप्रकृतत्वे न प्रतिश्रवमधुराभ्यनिरिति । इयं सुगमम् ॥४९—५१

सुरराजोति । सुरराज इन्द्रः कृतनूजोऽर्जुनः तद्देवो कर्णः तस्य स्वराजस्य
ङ्गुलिहयेन निरुध्य ब्रह्मदस्त्रेव गभीरं शब्दमभ्यनरे प्रचरन्तं शृणोति मर्त्यः तस्य
पवतपापनः वृक्षावातिर्भवति कोचप्रतिर्भवतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

शृङ्गाचीति । शृङ्गाचीन्द्रियाणि तावङ्गुलीभिः प्रतिक्रम्य क्रोदच्छयीर्भुवीर्भु
निरुद्धपवनः हृषभश्रेष्ठः । इयं विषयः कः भजत इति इत्यर्थः इमभाषीन्द्रियाणि
तच्छ्रेष्ठं घष्ठेन्द्रियं मनः तन्निरुध्य इत्यर्थः । चमनगीतं वेदान्तवैद्यः चन्द्रगुणस्य

साक्षात्तत्त्वमेव पश्यति शनैस्त्वय्यन्तगीतं परम्

व्योतिक्रौपुरमङ्गसुक्तशश्वत्तत्त्वामलक्षप्रभम् ॥ ५४ ॥

इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये

द्वितीयः पटलः ।

चतुर्थः पटलः ।

अथ पूरकयोगयोजितान्तः पृषदश्वो निजमूलचक्रदेशे ।

विदधीत बुधः समाहितोऽजीपपदश्रविविभेदने प्रयत्नम् ॥१॥

शक्तत् समुत्सृज्य यथा शनैः स्वं सङ्कोचयेत् कम्बुनि मार्गमर्वा ।

बुधस्तथाधारनियोजितात्मा सङ्कोचयेत् कम्बुनि मार्गसुचैः ॥२॥

वामलक्षप्रभम् एककालीदितनिष्कलङ्कानेकचन्द्रप्रभम् । अयमर्थः । इन्द्रियाणि
स्वकाराङ्गुलीभिर्निबध्य ध्रुवीर्मध्ये स्नानसन्निववायुं स्वप्रभावज्ञानेन यो नियमयति
स शशिप्रभं वेदानवेद्यं परं व्योतिःस्वरूपमात्मानम् अनुभवतीत्यर्थः ॥ ५४ ॥

इति त्रिपुरासारटीकायां पदार्थादर्शने द्वितीयः पटलः ।

एवं प्राचायामिन पवनजयवीनविशेषांचीक्षा जितामरतामविकारान्प्राप्तभुङ्ग्य-
निःश्रेयसप्राप्तुपायमृतं मन्त्राणां क्षिप्रविदीषपरिहारार्थं वीगिसुद्रामन्त्रकारं
बभूवुपक्रमते अथ पूरकयोग इत्यादिना । चादौ पूरकादिवीगाभ्यासिन निजमूल-
चक्रदेशे मनः संबोध्य अजीपपदश्रविविभेदने यत्र प्रकुर्वीत अजी प्रप्रा स एव उप-
पत्तिर्वस्व यन्निशब्दस्व तेन ब्रह्मचन्द्रिरित्यर्थः । समाहितान्वासध्यानः ॥ १ ॥

श्रविविभेदप्रकारमात्रं ब्रह्मदिति । अर्वा अथः श्लक्ष्णिकां समुत्सृज्य क्क्या येन
प्रकारेण कम्बुनि मार्गे नुदमार्गे सङ्कोचयेत् तेन प्रकारेण पादचक्रं संकुक्क्या
पुनः । स्वीयं कम्बुनि मार्गे सङ्कोचं नयेत् ॥ २ ॥

विदधौत मुहुर्मुहुर्गुरुकर्मभ्रमी बुद्धतिमेकलम्पदाधिः ।
 दृढरुहगुदध्वजान्तरालस्थिततीजीमयपुष्कराप्रयोगिः ॥ ३ ॥
 अथ कम्बुनि भारतं जितात्मा प्रतिलोमिनं शनैः प्रवेशयेत्तम् ।
 कमलासनपङ्कजस्य मूलं खगुरप्रोक्तविधानती दुरापम् ॥ ४ ॥
 असुना विधिना मुहुः क्षतेन क्रमशः कम्बुनि भारतस्ततोऽसौ ।
 अक्षपङ्कजमूलदेशमार्गप्रणयी श्रित्यविमैदम् करोति ॥ ५ ॥
 परिहृत्य खगाधिपंस्ततोऽसौ सरथिं चन्द्रमसो भभोमथेः ।
 कमलं कमलासनस्य पश्चाद्दिदधौतोर्ध्वमुखं प्रविश्य सम्यक् ॥ ६ ॥
 प्रतिभानभयाद्भुतं प्रविष्टे भवनास्तः परमेष्ठिनः खगोशे ।
 लघुता वपुषो भवत्सुदग्ना जठरान्तर्ज्वलनस्य चापि दीप्तिः ॥ ७ ॥
 तद्विष्णोतिप्रस्थं सुरुचिजितकालानलरश्मिम्
 सहस्रादित्यांशप्रकारसदृशोद्योतकलितम् ।

विदधौतेति । मुहुर्मुहुर् वांरंवारं गुरुपदिष्टप्रकारेण करकमलद्वयं नाभिरधः-
 स्थिततीजीमयपद्मायस्य योनिश्च यत्रेन निरुध्य गुदलिङ्गमध्यतेजीमयपुष्कराद्ये योनि-
 र्थेन निरुद्धसूत्राधार इत्यर्थः । अथमर्थः गुदध्वजयोर्मध्ये स्थितं यत्रवपुष्वं पद्मं
 तन्मध्ये विक्षोषाकारा योनिरिति ॥ ३ ॥

अथेति । कम्बुनि भारतमपानवायुं देशिकीकर्मनेषाकुक्ष्य शनैर्दृष्टं नीत्वा
 कमलासनपङ्कजाख्यं सुषुभामूलं प्रवेशयेत् ॥ ४ ॥

असुना विधिनेति । एवं मुहुर्मुहुर्भ्यासेन अधोवर्तं निरुध्य तदन्तर्ग्रामार्ग-
 स्थितवन्निमैदम् करोतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

परिहृत्येति । अपानस्य अर्धवृत्तित्वेन प्राणात्मकत्वात् खगाधिपस्याख्यां
 क्षमते । एवमूर्ध्वमननाद्य प्रवृत्तीऽपानवायुः सीमन्त्यांशकेषापिङ्गलासार्गौ परिहृत्य
 कमलमूलं सुषुभामूलम् उपविश्य ऊर्ध्वमुखं करोति ॥ ६ ॥

प्रतिभानभिति । खगोशेऽपानवायी ब्रह्मणी मवनाभ्यन्तरं प्रविष्टे सति अद्भु-
 तम् आश्चर्यजनकं प्रतिभानं भवति यद्यथा उदयो लघुता भवति ॥ ७ ॥

तद्विष्णोतिप्रस्थमिति । आनशरीराधिं ध्यायित् । श्रीहर्मं विशुद्धवपुष्वम् ।
 सतीतया विजिता कालानलस्य रश्मिर्णेन शास्त्रं यत्रासंभारदिव्यतयाःसम्पृष्टपुष्पेन

भ्रमंस्तं योऽन्यथाः स्व, रदस्यकभूककुसुम-

प्रभं कामं ध्यायेत्कठरयग्रभृत्कीटिशिखरम् ॥ ८ ॥

तस्योर्ध्वेऽग्निशिखा चिरद्युतिलतापुष्पप्रभाभोस्वरा

सूक्ष्मा ब्रह्मपथान्तरास्वरगता चेतन्यमात्रा कला ।

एतौभूतमनन्तरं सह तथा ध्यायेच्चिया निश्चलम्

आत्मानश्च निवातदोपनिभया हंसस्वरूपं बुधः ॥ ९ ॥

शक्तिः कुण्डलिनीति या निगदिता चार्द्धमसंज्ञा जग-

न्निर्माणे सततोद्यता प्रविलसत्कीदामिनोसन्निभा ।

शङ्खावर्त्तनिभां प्रसुप्तभुजगाकारां जगन्मोहिनीम्

तन्मध्ये परिभावयेद्विषलतातन्मूपमेयाकृतिम् ॥ १० ॥

हृद्गारेण गुरूपदिष्टविधिना प्रीत्याप्य सुप्तां ततः

कृत्वा तां कलयया तथा परमया चिद्रूपया सङ्गताम् ।

मायां कुण्डलिनीं समाहितमनास्तामुश्चरेत् कौशिकीम्

शक्तिं ब्रह्ममहापथेन सहितासाधारतः स्वात्मना ॥ ११ ॥

धीतेन कलितं सम्बद्धं योऽन्यतराधारचक्रस्याम्बलरे भासमानं बन्धु-कशब्देन रक्त-
 र्गमं शशध्वजशिशिरम् । एतेन साधनागामानन्दजनकत्वं बोध्यते । काममिनि
 मशब्दोरुत्सागमे शरीरवैशानरे इटः । एवं तेषामयं कामं साधारणमनं भाव-
 १५ तथाचीकं इत्ययमसौ—अनं योनिगतं ध्यायेत् कामं बन्धु-कसन्निभम् ।
 सत्कामानकप्रकृतं बहिष्क्रीटसमप्रभम् इति ॥ ८ ॥

तस्येति । तत्र कामराजाश्चजातवेदस उपरि शिखाकृपातिसूक्ष्मा विद्युत्कण-
 प्रेक्ष्य चिद्रूपा वा कला सा ब्रह्मेति । केचित्तु विद्युत्कणसन्निभा चिद्रूपान्य-
 वा निष्कला ध्वेषा इत्यनुभव्यते । परमहंसस्वरूपात्मानं तथा कलयया परकील्य
 लवेदिति ॥ ९ ॥

शक्तिरिति । तथा कलयया वा चिद्रूपा कला कुण्डलिनीशक्तिरिति कथिता
 शक्तिशक्त्यान्वयार्थं परिभावयेत् । असन्त्याप्य स्थितां ध्यायेदित्यर्थः ॥ १० ॥

उक्तमर्थं संक्षिप्तं द्रव्येति ब्रह्मरिसि । ब्रह्मारेण मन्त्रचिद्वेदो गुरुब्रह्मका-

भित्वा लिङ्गत्रयमय वृधो ब्रह्मनाथोऽहं चोर्ध्वम्
 गच्छन्तीं तां कौमल्यजपदात् प्रापयेदाम्ब्रह्मिन्म् ।
 स्त्रीमाभीजप्रणयिपरमानन्दकन्दं विसर्ग-
 स्थानं चन्द्रोपरि परिगलद्रक्तपीयूषधारम् ॥ १२ ॥

पीत्वा कुलोत्तरसं पुनरेव दिव्यम्
 मध्वं विशेदंपघनस्य समाहितान्ना ।

यायात् कुलोदकुलमेव पुनश्च माचौ-
 योगिन देशिकेवरप्रतिपादितेन ॥ १३ ॥

सां शक्तिः सकलशरीरजीवभूता
 प्राणोऽसाविति गदितात्र तन्निमुष्यैः ।

उच्चातः स तु परिपठ्यते मुनीन्द्रैः

प्राणोऽन्तः सृष्टयति यदा क्रमेण नीतः ॥ १४ ॥

अमुं स्वाधारस्थं प्रतिदिवसमभ्यासनिरतः

करोति अन्नावात् संततमयधूताखिलमलः ।

स मुक्तो दुःखौघेरपयतजराक्लेशमरणो

गुणधामोपेतः सुर इव चिरं जीवति भुवि ॥ १५ ॥

रेच तां कुण्डलिनीं आधारकमले सुमासुत्याप्य प्रवीच्य जननरं तथा परमय
 चैतन्यरूपवा निश्चितां कुण्डलिनीं मायां कुलं सूत्राधारः तत्रस्थां शरीरस्य दिवस
 चित्तवैत् । अङ्गुलं त्रिंशद्दन्तः कुलं शक्तिः प्रकीर्तिता । स्त्रीषु तेनी विचार
 कादिभिः नितवनिर्घंश इति ॥ ११ ॥

भिज्जेति । अथ कथितं लिङ्गत्रयं विविध ब्रह्मनाथा सुदुर्लभा इत्यर्थः स्वाना
 दूर्ध्वं तां कुण्डलिनीं शक्तिम् आकाशाभीजप्रणयित्वम् आकाशाभीजप्रणयना
 नन्दस्वविसर्गस्थानं प्रापयेत् भायेत् ॥ १२ ॥

पीत्वा कुलोत्तरसंनिधिः । एवं तां सङ्घारपर्यन्तं पीत्वा तत्रस्थं दिव्यं सुधारस
 पीत्वा तेनैव मार्गेण विरीडक्रमेण अपघ्नस्य मध्वं कुलास्थं वीणाधारं प्रापयेत्
 शरीरमध्वं सूत्राधारनिर्घयः । अथं यादवीदित्याह नाभावीयेन गुणधामावाप्तेन

तुर्विधा या ऋषिनेह हृष्टिः प्रवर्तते सा सक्तापि यस्याम् ।
लौयते चापि जगत् समस्तं क्वासाग्निचद्वादिशिवान्तमितम्

॥ १३ ॥

यं मयोक्ता खलु ब्रह्मिमुद्रा बन्धस्तु देवैरपि दुर्लभः स्यात् ।
नेन बन्धेन न साध्यते यन्नाख्येव तत् साधकपुङ्गवस्य ॥ १४ ॥

क्षिप्वा रुचाः सञ्चिताः कीलिना ये

सुप्ता मत्ता मूर्च्छिता ह्रीनवीर्याः ।

दन्धाः श्वस्ताः शत्रुपक्षस्थिता ये

बाला ब्रह्मा गर्हिता यौवनेन ॥ १८ ॥

। निर्जीवा ये च सत्त्वेन ह्रीनाः शरणीभूताश्चाङ्गमग्नैर्विहीनाः ।
। ति मुद्राबन्धनेनापि येऽन्ये मन्त्राः सर्वे वीर्यं वन्तो भवन्ति ॥ १८ ॥

मेघ गतागतं विद्भीत । मामा तु—विन्दुनादसथा शक्तिर्मावागयमुद्राङ्गतमिति ।
या हि मावापद्मेन पीठपथं विधीयते । आत्रास्थानगनी विन्दुः तस्मात्ता प्रका-
कस्वरूपं पूर्वांशं पीठं तदुपरि खलादमर्धे विन्दात्मकप्रकाशरूपस्य त्रिनात्मक-
तुरद्रूपनादात्मकस्य नादाख्यं त्रितीयं पीठं तदुपरि त्रिषु विन्दा विन्दात्मिका शक्तिरूपं
या उक्ता खलु निचये अस्या मुद्राया बन्धनं देवैरपि दुर्लभम् । योत्रिसुद्रावा
नेन बन्धनप्रकारेण यत्र साध्यते तदा अरथम् तथा सर्वमेवागया मुद्रया साध्यत
त्यर्थः । इयं का इह जगति या चतुःप्रकारा हृष्टिबन्धा यसां प्रवर्तते यती भवती-
त्यर्थः । उद्विदस्तद्व्युत्थायाः स्वेदजाः क्षमिदंशायाः जपायुजा मनुष्यायाः चक्षुषाः
शिसर्षाद्वयः । केचित्तु शब्दहृष्टिः शब्दाद्यहृष्टिः प्रकृतिपुरुषहृष्टिरिति ब्रह्मणे ।
। यथा नैयायिकमते पुरुषहृष्टिः ह्याख्यमते प्रकृतिपुरुषयोर्नात् पातञ्जलमते केवल-
। क्ततेः लौनांसकमतेऽहृष्टादिति । चतुर्विधा हृष्टिः समस्तं जगदपि बलां काशाग्नि-
। द्रादिरुपां यस्यामिष सर्वं याति पूर्वाक्तध्यानविशेष एव मुद्रा ॥ १३—१० ॥

क्षिप्तेति । युष्मकम् । एते सर्वे मन्त्रा योत्रिसुद्राया ध्यानविशेषेण वीर्ययुक्ता
। यानि । एतैश्चिच्छा मनीर्यसादिमध्यान्ते स्वामिनं वीकृत्यन्ते । इयुक्तं वारियुक्तं
। तयुनामानं विधा पुनः । चतुर्धा चक्षुषा वाय स मन्त्रश्चिच्छसंशकः । आदिमध्याव-
। त्तैर्भूवीजपञ्चमोच्छिवः । चक्षुःशक्तः स विज्ञेयी भुक्तिमुक्तिविभिन्नः । ये च

शुद्धतत्त्वनिषेवणश्च पानं द्विजहत्या मधुनः । सुवर्षेर्षीर्षम् ।
 अमुना विलयं प्रयान्ति सम्यक् सङ्गदध्याचरितेन बन्धनेन ॥२०॥
 स तु मन्त्रिवरः स एव योगी गुणसिद्धेः पदमास्थितः स एव ।
 अमुना चरतीह बन्धनं यः सततं खोषितधर्मकर्मनिष्ठः ॥ २१ ॥
 अमुना भवतीह देहभानां सप्तताभ्यासङ्घातेन बन्धनेन ।
 न जरा पितृराजवैजयन्ती न च सत्युप्रतिपादिता च भीतिः ॥२२॥

कौशिताः-चादिमध्यावसानेषु ईंसः प्रासादवाग्धवी । इकारी विन्दुवान् जीवी
 वाग्धवश्च अतुक्कलाः । माया नामानि च पदं नास्ति यस्य स कौशिनः । ये क्षमिताः ।
 एकं मध्ये स्वयं सूर्ध्नि यस्मिन्नन्दुरन्दरी । न विद्यते स मन्त्रः स्यात् क्षमितः
 सिद्धिबीधनः । ये च सुप्ताः । त्रिवर्षी ईंसङ्घीनी यः स सुप्तश्च उदाहृतः । ये च
 मत्साः । मन्त्री वाप्यथवा विद्या सनाधिकदशाक्षरः । फट्कारः पञ्चकादियीं
 सदीन्मत्त उदीरितः । ये च सूर्ध्नि गः । पञ्चधास्त्रं स्थितां मध्ये यस्य मन्त्रः स
 सूर्ध्नि गः । ये हीनवीर्याः । विरामस्थानगं यस्य हीनवीर्यं स कथ्यते । ये च
 दरुधाः । वक्रिर्वायुसमायुक्ती यस्य मन्त्रस्य सूर्ध्नि गः । सप्तधा इत्यने तन्तु दग्धं मन्त्री-
 तमन्त्रवित् । ये च अज्ञाः । अस्त्रं हास्यां विभिः षड्भिरष्टाभिर्दृश्यतेऽचरैः । क्षत्राः
 शोऽभिहितो मन्त्रः । ये च शत्रुपक्षे स्थिताः । तारादिभिरननुकूलाः । ये च बाह्याः ।
 सप्तार्धोन्नतुर्गालः । ये च उडाः । त्रिंशद्वर्षेः षष्टिवर्षी मन्त्रः शताक्षरः । अतुः-
 शताक्षर्यापि उह इत्यभिधीयते ॥ ये च युवानः । षोडशार्थी युवा प्रोक्तः । वे प्र
 जीवहीनाः । षष्ठाक्षरो जीवहीनः । ये च सप्तहीनाः । द्विवर्षः सप्तहीनः स्यात् ।
 ये च अष्टहीनाः । षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः षट्त्रिंशद्वर्षेः सप्तधा । एकीनविंशद्वर्षी
 वाप्यष्टहीन उदाहृतः । इत्यादिदोषदृष्टा अपि मन्त्रा अनेन ध्यानेन विद्युत्ता भवन्ती-
 त्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥

शुद्धतत्त्वनिषेवणमिति । सङ्गदाचरितेनापि योनिमुद्राबन्धनेन पुङ्गवी महापात-
 कान्मुक्ती भवतीत्यर्थः । अमुना इति । ईदिनाम् अमुना योनिमुद्राबन्धनेन सर्वदा
 कृतेन भ्रुवा भवति । बौद्धी पित्रराजस्य इत्यस्य बन्धनस्य सतताभ्यासान् मनुषी-
 ऽधिमाचष्टविचगुणान् प्राप्तिं कृत्वा प्रतिपत्तिं ज्ञानश्च प्राप्नोति । क्रीमाभ्याश्च

यत्स्वेव हि बन्धनस्य मनुजः प्राप्नोति यश्चत् क्षता-
 द्रभावादादिषिमादिसिद्धिमनुजां संबित्तिमप्यूर्जिताम् ।
 योगश्चाप्रतिमं व्ययश्च मरुतः कालस्य वा वक्षनम्
 तद्विषयोः परमं पदन्तु सततं पश्यन्ति यत् सूरयः ॥ २३ ॥
 इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये
 चतुर्थः पटलः ॥

पञ्चमः पटलः ।

अथाधारपङ्केरुहाख्यत्र वक्ष्ये सुषुम्नान्तरस्थानि संक्षेपतीऽहम् ।
 तदम्भोजपत्रस्थितांश्चापि देवांस्तदम्भोजवर्णान् षड्धारदेवीः ॥१॥
 अजग्रत्यपद्मं पुरा यन्मयोक्तं तदाधारमाद्यं वदन्तीह शशुः ।
 सुवर्णाभवर्णैश्चतुर्भिः समितं दलैर्योगिगम्यं महामूर्ध्वभूतम् ॥२॥

योगाभासश्च प्राप्नोति वायो विजयमाप्नोति कालस्य वा वक्षनं सकलस्य च प्रेरणम् ।
 ना स्नानं विकल्पोपमयीरिवार्ये च समुच्चये । विषयोश्च तत्पदं स्थानं पश्यन्ति
 सूरयः ॥ २०—२३ ॥

इति त्रिपुरासारटीकायां पदार्थदर्शने चतुर्थः पटलः ।

एवमधिकारिणामभ्युदयनिःश्री वसप्रामुखायसूतां यीनिमुद्रासुक्तां जननरं षड्-
 धारिणु यीगविशेषान् वक्तुमुपक्रमते अथाधारपङ्केरुहाखीत्यादि । सुषुम्नान्तरस्थानैः
 या पूर्वोक्ता सुषुम्नान्तरेऽवस्थिताः।या चिन्ता,नाडी तदन्तर्माधारादिषट्पत्राणि सन्ति
 तास्त्रेव षड्धारण्यर्थः । तेषामन्धोजानां पत्रावस्थितान् देवान् त्रिधादीन् अन्धी-
 जालीवर्णान् षड्धारिणु अक्षराणि च आधारभूतान् षट्पदेवांश्च वक्ष्ये इति सञ्चयः ॥१॥

अम्भोजानि वक्ष्यति अजिति । यीनिमुद्रारचनप्रकारेण वदन्तं चतुर्दशाक्षरं
 अम्भं तदेवाधारमाद्यं ते यीनिनः । देवीनिश्चयान् जलायम्बिनर्णान् वक्ष्यन्तान् पूर्वा-
 दिक्करींश्च वक्ष्येत् । जलेन्द्राग्निवायूमिति षाडै जलं वक्त्वाः इन्द्राग्निन्द्रपितृतीर्थ

चतुर्ध्वजपत्रेषु देवीनिर्वाणान्
जलाद्यम्बिवर्णान् न्यसेत् केवलान् वा ।
सविन्दूनमन्दप्रभावान् समिद्ध-
स्फुरज्ज्योतिषो ङाकिनी देवताम् ॥ ३ ॥
मूलाधारे सततं ध्यानयोगात्
स्तम्भोभावुत्प्लुतिर्दादुरीव ।
भूमित्यागः खेचरत्वं क्रमेण
नृणामिते षड्गुणाः सम्भवन्ति ॥ ४ ॥

क्रान्तिप्रकर्षो वपुषोऽपि नादव्यक्तिः प्रद्वीभिर्जठरानलस्य ।
लघुत्वमङ्गस्य निजिन्द्रियाणां पटुत्वमारोग्यमदीनता च ॥ ५ ॥
ज्ञत्वा मनोनिश्चलमूलचक्रमध्ये नराः केवलमादरेण ।
भूतं भवञ्चापि भविष्यदर्थं वदन्ति शास्त्राण्यपि चा न्युतानि ॥ ६ ॥

शकारः । एवमङ्गोत्तरीयं वकारः मध्यवर्षं चक्रः । एवं वायीर्धकारस्य चतुर्थी दन्त्य-
सकारः । तेन वं शं षं स' इति वर्णान् प्रथमाद्यं बीजं ततो वकारः तव आद्यं बीजं
एवं क्रमेण चतुर्वर्षेषु चलारी वर्णां न्यसन्त्या इत्यर्थः । केवलान् वा केवलं विन्दु-
युक्तं न्यसेत् । तत्र चतुर्वर्षे ङाकिनीरूपा देवी एतत्कलप्रपञ्चमूलभूतत्वान् मूला-
धारमिति योगिनी वदन्ति । अस्मिन् मूलाधारे ध्यानाचरणात् पुंसः स्तम्भोभौ
भवतः । निश्चिन्तनं भवति । उत्प्लुतिः उत्पत्तनं दादुरी ददुरी मञ्जुलक्ष्मण-
न्यनी प्रतिक्रिति यावत् । भूमित्यागश्च भवति तदनु खेचरत्वं भवति । आकाशेऽपि
स्वच्छाविद्यारित्वं भवति क्रमेण एते षड्गुणा भवन्ति ॥ २-४ ॥

अन्वान् गुणान् दर्शयति कान्तीति । शरीरस्य कान्ते इत्यर्थो भवति । नाद-
व्यक्तिः नादी ध्वनिविशेषः । जठरानलस्य उद्दीपनः इन्द्रियाणां चक्षुरादीनामक-
पटलं भवति । योगिनी हि इन्द्रियासन्निलज्जमयर्थं पश्यन्ति । नैदव्यश्च भवति
दुःखराहित्यश्च भवति एतत् सर्वं वायीर्धारणाद् भवति ॥ ५ ॥

अन्वदपि प्रयोजनं दर्शयति जलतेति । अत्र मूलचक्रमध्ये आकारकमले चाद-
रेण सनः स्थिरं ज्ञत्वा भूतं वर्णमानं भविष्यदपि वदन्ति । अतीतानागतान् वदन्ति ।
अत्रु संशुनधीतान्यपि शास्त्राणि वदन्ति व्याख्यानि ॥ ६ ॥

विहाय सद्यः कमलासनस्य वज्राम्बुजं प्रीतितरङ्गसङ्गात् ।
तदीयवज्राम्बु रङ्गोदरान्तः सरसती नृत्यति दिव्यरूपिणी ॥७॥
अधिगम्य रसेन्द्रमन्त्रसिद्धी अपि कालञ्च विजित्य दुर्निवारम् ।
अजरामरतामवाप्य चान्ते परमानन्दपदे मुदा रमन्ते ॥ ८ ॥
एकीभूतार्थवाग्भः प्रु तमखिलजगत् पूर्वमासीदपूर्व-
ण्योतिर्मुं चिंस्तदन्तर्महितमहिमभूर्लिङ्गरूपी यभूव ।
षट्सिद्धाधिष्ठितात्मा सकलसुरनुतः षड्भिरास्यैरुपेतः
षड्भिः कोषेषु देवो भवभयतिमिरध्वंसहंसो महेशः ॥९॥
आद्यं लिङ्गवपुर्भूतो भगवतो देवोद्विरण्डोऽभव-
हालो पूर्वमुखं शिवस्य तु महाकालस्तदूर्ध्वाननम् ।
वज्रं दक्षिणमाशुशुक्ष्णिरसी देवः पिनाकी पुनः
पाशाखं हृगलाण्ड एव भगवान् वामास्यमस्याभवत् ॥१०॥

प्रबोजनान्तरमाह विहायेति । कमलासनस्य वज्राम्बुजं प्रीतितर-
ङ्गसङ्गात् सङ्गात् त्यक्त्वा तदीयवज्राम्बु रङ्गोदरान्तरे वायुधारणात् कर्तुंमुं खाशोच-
न्तरे दिव्यरुपा सरसती नृत्यति अभिरमति ॥ ७ ॥

प्रबोजनान्तरमाह अधिगम्येति । रसेन्द्रमन्त्रसिद्धी अधिगम्य दुर्निवारञ्च काचं
जित्वा अजरामरतामवाप्य अवसानकाले परमानन्दपदे मोक्षपदे रमन्ते । तस्मान्
स्थानधीनात् जीवन्मुक्ती भवति । अवसाने परमात्मनि लीनो भवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

एकीभूतेति । पूर्वमखिलं जगत् एकीभूतं समुद्राग्भः प्रु तमासीत् । तस्मा-
त्कारे महेशी देवो लिङ्गरूपी यभूव कौटुम्भः अपूर्वज्योतिःखरुपः अपूर्वतेज एव
खिङ्गरूपत्वेन परिष्ठासममदित्यर्थः । कौटुम्भः षड्भिः सिद्धैर्द्विरण्डादिभिरधिष्ठी-
तात्मा तस्य खिङ्गवपुर्भूतो भगवत आद्यम् ऊर्ध्वं मुखं द्विरण्डनामा खिङ्गवपुः
आसीत् । पूर्वमुखं बाकी नामा ऊर्ध्वाननम् अधिगमनमित्यर्थः । दक्षिणं बाहुः
पिन्नाकी, पश्चिमासं उत्तरं युगलगच्छः तथा आधारात्मा द्विरण्डः स्वाधिष्ठानात्मा
बाकी अक्षिपूरात्मा महाकालः अनाहतात्मा षड्भिः विषुवात्मा, पिनाकी आश्रान्ता
हृगलण्डः । वज्रिह्वम् एव स्थानेषु चित्तनीयम् ॥ ९ ॥ १० ॥

स्वाधिष्ठानसमाह्वयं रसदलैर्मुले ध्वजस्याम्बुजम्
 बालादित्यनिभं दलोपरिगतैः पृष्ठादितर्काचरैः ।
 विन्दुद्वासितमस्तुकैर्भगवतो लिङ्गात्मनः शुक्लिनः
 स्थानं योगिवरेण्यगोचरमिदं चास्याधिपा राक्षिण्यौ ॥११॥

इह स्वाधिष्ठाने निहितनिजचेतो लयवशा-
 दमन्दानन्दौघस्तिमितहृदयः साधकवरः ।

समेताङ्गोऽनङ्गः चितितलगतो वा नृगदृश्याम्

अरस्मेरापाङ्गं रमयति गणं कान्तिकलितम् ॥१२॥

इह वेत्ति निधाय मानसं स्वं विविधं चान्श्रुतशास्त्रजालमुच्चैः ।

अवधूतजरामयः स मर्त्यः सुचिरं जीवति वीतकृत्युभौतिः ॥१३॥

वपुषोऽशुचिता जनस्य शश्वत् परमां शुद्धिमिहातनोति पुंसाम् ।

शरदम्बुजपेलवस्य देहे दृढरुद्धो घनताच्च शीतरश्मिः ॥१४॥

चलितं सङ्घसा महारसेन्द्रं कमलालोकनतो वियञ्जरोजात् ।

इह ये विनिधारयन्ति सन्तो ननु धीराः पुरुषोत्तमास्त एव ॥१५॥

स्वाधिष्ठानमिति । तद्दृष्टं रसदलैः स्तकुलैः पृष्ठादितर्काचरैः पृष्ठं वकारः
 तदादितः मयवसः एभिर्विन्दुभूषितमस्तुकैः सविन्दुकैर्युक्तवाक्सादित्यनिभं प्रातः-
 कालौनर्द्यैतुल्यम् अस्त्र चक्रस्वाधिपा राक्षिण्यौ ॥ ११ ॥

इह किल समलक्ष्याणां नियमितमदतां योगिनौकक्षातिशयं दर्शयति इह
 स्वाधिष्ठान इति । लयवशात् पद्मोद्गरनिवेशवशात् समेताङ्गोऽनङ्गः नृगदृशीगणं
 रमयति । तथा अरस्मेरापाङ्गं अरेष अरमस्यप्रकाशम् अपाङ्गं नैतयोस्त्वं यस्य
 गणस्य तन् । तथा कान्त्वा लावण्येन कलितं संरञ्जम् ॥ १२ ॥

विशेषफलमाह इति । विगतजरामयः स मर्त्यः इह पथे स्वं ज्ञानसं निधाय
 अर्पयित्वा चान्श्रुतशास्त्रसमूहं विविधं ज्ञानाप्रकारं वेत्ति वीतकृत्युभौतिः व्यक्तयम-
 भयः । अवधूतस्य दर्शनात् अशुचिता जनस्य शरीरस्य निम्बं शुद्धिं तनोति पुंसः
 शीतरश्मिः शुक्रः इदमन्धः सन् धनतां निविशतां व्यतीति शरदम्बुजवत् पेलवः
 चन्द्रः ॥ १३ ॥ १४ ॥

भेदधैतकटो मङ्गाजम्बो वशतामेति यथा शनैरुपायात् ।
 बलवानिह.वे सुधाकरोऽसौ क्रमरुहः स्ववशो भवत्यवशम् ॥१६॥
 एतस्मिन् कुलिशाजयोगनिरतादादौ लयो जायते
 रागादिन्द्रियदन्तिना लयवशात् संवित्तिरप्यूर्जिता ।
 अन्तर्नीलमहारसद्रवजुषां नृणाम्नु चेतो यदा
 आविर्भावमुपैत्यमन्दसहजानन्दच्छलेन्दूदयः ॥ १७ ॥
 नाभिस्थं मणिपूरकं दशदलैर्नीलाञ्जनाभैर्युं तम्
 तड्ढाद्यैश्च दशाक्षरैर्दलगतैर्विन्दूक्षसम्भस्तकैः ।
 लाकिन्या समधिष्ठितश्च सततं ध्यानैर्नराः केवलम्
 वश्याकर्षणनिर्विषीकरणपूःचीभादिकं कुर्वते ॥ १८ ॥
 स्थानेऽस्मिन्निहितोऽत्मनः सुकृतिनः पातालसिद्धिं पराम्
 खल्लस्याप्रतिमस्य साधनमपि स्यादोष्णितश्च क्षिती ।
 रूपं भूमिविसर्जनं परपुरे शक्तः प्रवेष्टुं जरा-
 हानिश्चाखिलदुःखरोगशमनं कालस्य वा वञ्चनम् ॥ १९ ॥

अक्षितमिति । सहस्रदलाश्चलितं रसेन्द्रं शुक्रम् एतत्कमलालीकनती ये
 विनिधारयन्ति ते पुरुषोत्तमाः । एतत्पद्मभावनयोगशक्ताः ॥ १५ । १६ ॥

एतस्मिन् कुलिशाजंति । तदेव योगः तस्मिन् रसात् रागादिन्द्रियदन्तिना
 लयो भवति अतएव कुलिशलेन निरूपितम् । संवितिः ऊर्जिता । अन्तर्नीलमिति ।
 अन्तर्नीलं यन्महाबलं शुक्रं तदेव रसं तत्संविदानां नृणां चेती यदा आविर्भावं
 प्राप्नोति तदा अमन्दं मद्यत् धत् सहजानन्दं तच्छलेन अविद्याभ्रंसाद्यभ्युदयात्
 इत्युत्वेन निरूपितः ॥ १७ ॥

मणिपूरकमाह नाभिस्थमिति । नीलाञ्जनतुल्यैर्दशदलेषु तम् इष्टैर्दं ड च त
 य द ध न प फ एतैर्दलगतैः विन्दूक्षसम्भस्तकैः संविन्दुकैर्युं क्तं लाकिन्या समधिष्-
 तश्च एतद्व्यानात् वश्याकर्षणनिर्विषीकरणं परपुरेधीभकरणं परपुरप्रवेशं तिरस्कारणी
 सुकौविद्या इति यश्च प्रसिद्धिः । ननु रसात् मणिपूरकमिति वचनान्त् कथं नील-
 रममिति चेत् नीलरत्नस्यापि रत्नत्वान्न दीपः । पातालसिद्धिः अधो विचरत्करणं

हृदये रसेन्द्रगोपसन्ध्याधनसिन्दूरसुवर्णमङ्गलम् ।

यदनाहतमित्यशन्ति सन्तो रविसङ्घैरुपशोभितं दलैः ॥२०॥

श्रीधौशाद्यैर्भैरवैर्भानुसंख्यैर्दण्डोपेतं मण्डितं चण्डवीर्यैः ।

तत् काकिन्याधिष्ठितं दिव्यशक्त्या देव्या हंसेनापि देवेन शम्भुत्

॥ २१ ॥

एतस्मिन् सततं निविष्टमनसः स्थाने विमानस्थिताः

सुभ्यन्धुत्तरूपकान्तिकलिता दिव्यस्त्रियो योगिनः ।

ज्ञानञ्चाप्रतिमं त्रिकालविषयं क्षीमः पुरस्य श्रुति-

दूरं रादेव च दर्शनञ्च खगतिः स्वाद्योगिनां मेलनम् ॥२२॥

विशुद्धाख्यं कण्ठे नलिनमथ धूम्रानलरुचि-

युतं श्रीकण्ठादिस्वरपरिगतैः षोडशदलैः ।

इह स्थाने प्राकिन्यतुलनिजशक्तिर्भगवती

स्थिता नित्यं देवौ शरणममनार्त्तिप्रशमनी ॥ २३ ॥

अभ्यासयोगादिह सन्निविष्टस्वान्तस्य शश्वन्नरपुङ्गवस्य ।

समर्थता स्यादनधीतशास्त्रमज्ञावभावे वसुधातलेऽस्मिन् ॥ २४ ॥

सूक्तजरादिना खड्गसाधनमपि तान् ईशितसाधनं रूपञ्च केचित् परपुरे सतशरीरे
प्रवेष्टुं शक्तिमिति वदन्ति ॥ १८ ॥ १९ ॥

अनाहतचक्रमाह हृदये इति । इन्द्रगोपी रक्तवर्णकौटविशेषः श्रीधौशाद्यैः
ककाराद्यैः ठकारान्तैः क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ इति श्रीधौशाद्दश-
भैरवसहितैर्द्वादशाक्षरैर्बुक्तं द्वादशदलात्मकं कर्णिकानगैतं मूलमन्त्रशक्त्या काकिन्या
चाधिष्ठितं हंसेन चात्मना च दण्डोपेतैः सविन्दुभिर्मण्डितम् ॥ २० ॥ २१ ॥

एतस्मिन्निति । एतस्मिन् स्थाने निविष्टमनसो योगिनः । कर्तृभूताः
विमानस्थिताः दिव्यस्त्रियः कर्मभूताः अक्षतरूपकान्या कलितम् । अन्धं त्रिकाख-
विषयज्ञानञ्च अतुच्छं दूरात् श्रवणं दर्शनञ्च योगिनां सम्भोजनञ्च ॥ २२ ॥

विशुद्धचक्रमाह विशुद्धेति । श्रीकण्ठादिस्वरपरिगतैः अकारादिस्वरै-
र्दण्डपरिगतैर्बुक्तं तदयथा—अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं एं ऐं ओं औं

स्थानेऽत्र संसक्तमजा मनुष्यस्त्रिकालदर्शी विगताधिरोगः ।
जित्वा जगामञ्जननीलकेशः क्षिती चिरं जीवति वीतमृत्युः ॥२५॥

इह स्थाने चित्तं सततमवधायान्तपवनो
यदि क्रुद्धो योगी चलयति समस्तं त्रिभुवनम् ।
न च ब्रह्मा विष्णुर्न च हरिश्चरो नैव खमषि-
स्तदीयं सामर्थ्यं शमयितुमलं नापि गणपः ॥ २६ ॥

आज्ञानाम भ्रूयुगमध्ये दलयुग्मो-
पेतं पद्मं शारदचन्द्रमयूखाभम् ।
हाकिन्यक्तात्रापि च देवो दलयुग्मे
वर्णावन्यौ विन्दुयुतौ संस्मरणीयौ ॥ २७ ॥

ध्यानं तौगनिरतस्य जायते पूर्वजन्मकृतकर्मणा स्मृतिः ।
क्षेत्रविन्दुनिलये च दूरतो दर्शनश्रवणयोः समर्थता ॥ २८ ॥
इह सद्भिहितस्वचित्तवृत्तिः प्रतिमायाः प्रतिजल्पनं करोति ॥
गमनञ्च पुरे परेषां पुनरुत्थानमप्यहो मृतस्य ॥ २९ ॥

निरालम्ब्यां मुद्रां निजगुरुमुखेनैव विदिता-
मिह स्थाने कृत्वा स्थिरनिशितधीः साधकवरः ।
सदाभ्यासेऽपश्यत्यमरनिलयानन्तरखिला-
नुडुश्रेणीं दिग्घोरपि पदमुडूनामपि पतिम् ॥ ३० ॥

शं शं इति षोडशस्वरैर्युक्तं भूमसमानवर्णं शाकिनीदेवताधिष्ठितं विग्रहाख्यं पद्मं
शरदम्बुजसङ्काशं जन्ममरणदुःखप्रशमनीं अनधीतशास्त्रसङ्गावे सङ्गावले
इह स्थाने चित्तनिवावधाय अवधानं कृत्वा आन्तपवनो गृहीतपवनो योगी ॥२१—२६॥
आज्ञाचक्रमाह आज्ञानामेति । दलयुग्मोपेतं त्रिदलयुक्तं अन्यौ वर्षौ हकार-
चकारौ एतदुक्तं भवति भुवोमध्ये सविन्दुकाभ्यां हकारचकाराभ्यां युक्तं त्रिदलात्मकं
शरदम्बुजसङ्काशं शाकिनीदेवताधिष्ठितम् आज्ञाकमलं मृतस्य पुनरावृत्तिर्न विद्यते
जन्माभावात् ॥ २७—२९ ॥

ब्रह्माणं सुरसुन्दर्वेन्दितपदद्वन्द्वं सुकुन्दं तथा
 देवं देवनिकायनायकमपि प्रेताधिपं वारिपम् ।
 अङ्गं वक्रिमपि प्रभुञ्च पवर्नं तार्क्ष्यञ्च यक्षेश्वरम्
 गन्धर्वानपि किञ्चरानपि गुणैः सिद्धान् प्रसिद्धानपि ॥ ३१ ॥
 यक्षान् राक्षसपुङ्गवानपि मुनीन् दिव्यांश्च भव्याङ्गती-
 नन्तःकान्तिकलाकलापकलितान् विद्याधरान् माढकाम् ।
 रक्षीत्तुङ्गतरङ्गसङ्गतजलां स्वर्लोककञ्जोलिनीम्
 योगी पश्यति शश्वदञ्चितरुचिं तञ्चापि हेमाचलम् ॥ ३२ ॥
 उत्तुङ्गपीवरपयोधरभारनम्ब-
 कम्बाङ्गमङ्गजमतङ्गजमन्द्यातम् ।
 उल्लासिचिह्नियुगलं चकितैणश्राव-
 लीलेक्षणं विसरमप्सरसां तथैव ॥ ३३ ॥
 समुत्तुङ्गैः शृङ्गैः स्थगितगगनाभोगककुभो
 लसन्नानारत्नाकलितकटकान् भूधरवरान् ।
 कुरङ्गैः सारङ्गैरपि च रमणीयां वनभुवम्
 तथा गुर्वीमुर्वीं महितविविधचेत्रसहिताम् ॥ ३४ ॥
 तरङ्गैरुत्तुङ्गैरहिमकरमातङ्गनिकरैः
 करालानामीरैरपि जलधरैर्भूधरवरैः ।
 तथा पारावारानमलसरितो वारिभरिताः
 सहस्रालीमालीमपि च सरसां सारसशुषाम् ॥ ३५ ॥

निरालम्बामिति । इह विन्दुमिलये भांशास्थाने निरालम्बं खेचरौ मुद्रां
 बद्धां अमरनिलयः स्वर्गः तद्वह्निम् अखिलाम् उडुयेषो नचवयेषीं पश्यति विष्ठीः
 पदम् आकाशम् । अङ्गं प्रसुं द्युयम् उल्लासिचिह्नियुगलं भूयुगलम् । असुरसः
 विसरं समूहं पश्यति भूधरानपि पश्यति तां क्रीडशान् उडुयेषुः स्थगितं गगन-
 नखलं दिक् च यैस्तान् । कुरङ्गादिभीरसथीयां वनभुवञ्च पश्यति । मतङ्गीकम्

कसम्भारालं वककोटिमालं तडित्कारालान्तरवारिलीनम् ।
 कालापिकान्तं सधवानुकूलं प्रवासिकालं नवमेघजालम् ॥१६॥
 एतस्मिन् परमाद्भुताभ्ययमहानन्दैककन्दे परं
 स्थाने मानसमात्मनः स्थिरमतिः संयोजयेन्मुद्रया ।
 योगी तन्मयतामुपैति शनकैश्चेत्तो निरालम्बया
 पञ्चान्नेजमहासुखं लयवशादाविर्भवत्यन्तरम् ॥ १७ ॥
 लीने चेतसि तत्र विन्दुनिलये वज्ररिवादी कला
 दृश्यन्ते तदनन्तरञ्च विलसद्रूपाः प्रदीपाङ्कुराः ।
 बालस्येव दिवाकरस्य बहुलद्योतिस्ततो द्योतते
 यथा भूगगनान्तरालविलसज्जगोत्प्लासपत्रं महः ॥१८॥
 नित्यानन्द इति श्रियः पतिरिति श्रीवासुदेवः पुमान्
 आत्मेत्यथु त इत्यचिन्धमहिमा यो गौयते योगिभिः ।

जलहृत्ती सरसां बालीं समृद्धं मरालं राजहंसम् । वककोटिः वक इति मयूर-
 प्रियकालं प्रीतिजनकलात् । सधवाः पतिसहिताः तासाम् अनुकूलं प्रवासिकालं
 प्रवासिनीनां कालं यमस्वरूपं नवमेघजालं नूतनमेघसमूहो यत्र तं कीदृशम् इति
 तडित्कारालान्तरवारिलीनं तडिता सौदामिन्या करालं भयानकं यदनन्तरं तत्र
 लीनं निमग्नम् ॥ १०—१६ ॥

एतस्मिन्निति । परमम् अद्भुतम् अभ्ययं यन्महानन्दं तस्यैककन्दे मूलस्वरूपे परे
 स्थाने आत्मनो मानसं मुद्रया निरालम्बया स्थापयेत् । तदा योगी तन्मयतां ब्रह्म-
 मयताम् उपैति । वाकारः समुच्चये । इति निरालम्बया मुद्रया निजं महासुखं ब्रह्मा-
 नन्दसुखम् अन्तरं अन्तर्गतं लयवशादाविर्भवति प्रकाशते । अस्मिन् चेतसि लीने
 सति चादी वज्रः किरणश्या लिङ्गा दृश्यन्ते । तदनन्तरञ्च प्रदीपाङ्कुराः अपरञ्च बालस्य
 सूर्यस्य ज्योतिः प्रकाशः ततो द्योतते प्रकाशते । यथा तन्महोजः प्रकाशते आवि-
 र्भवति कीदृशम् आकाशमध्ये विलसत् यत् ज्योत्स्नारयमयसप्तसुखम् । अस्मिन्
 स्थाने अभ्ययः परमेश्वरः साक्षाद्यज्ञः साक्षिस्वरूपी भवति ॥ १७ । १८ ॥

स एव च प्रवाह नित्यानन्द इत्यादि । यथा अन्तरान्तरगती राहृषन्दाकंयी-

स्थानेऽस्मिन् परमेश एष भगवान् व्यक्तौ भवत्यव्ययः

साची राहुरिवाश्वरान्तरगतसन्द्रार्कयो र्मण्डले ॥ ३८ ॥

विश्वस्वायंतर्न महद्भगवतः स्थानं तदेतत्परम्

यत्रारीष्य समीरणं सुकृतिनः प्राणप्रयाथे नराः ।

दीव्यन्तं परमं पुराणपुरुषं वेदान्तवेद्यं कविम्

विश्वाद्यं प्रविशन्ति सन्ततमहानन्दैककन्दं विभुम् ॥ ४० ॥

सहस्रारपद्मं' विसर्गादधस्तादधो वक्रभारकृत्किष्कपुष्पम् ।

कुरङ्गेष हीनस्त्रिभृङ्गस्तोदन्तःस्फुरद्भ्रमजालः सुधांशुः समाप्ते ॥

तदन्तर्गतं ब्रह्मरन्ध्रं सुसूक्ष्मं यदाधारभूतं सुषुम्नाख्यनाथाः ।

तदेतत् पदं दिव्यमत्यन्तगुह्यं सुरैरप्यगम्यं सुगोप्यं सुयत्नात् ॥४२॥

एतत् कैलाससंज्ञं परमकुलपदं विन्दुरूपी स्वरूपी

यत्रास्ते देवदेवो भवभयतिमिरध्वंसहंसो महेशः ।

भूतानामादिदेवो रसविसरसितां सन्ततामन्तरङ्गे

श्रीर्धो धारां विमुञ्चन्नभिमतफलदो योगिनां योगगम्यः ॥४३॥

मण्डले इति दृष्टान्तच्छ्लेन पिङ्गनायाश्चन्द्रमूर्च्छकत्वात् । रंङ्गापिङ्गवयोर्मध्ये
सुषुम्नाया भीष्मत्वात् सुषुम्ना राहुरिति प्रतिपादिता ॥ ३८ ॥

विश्वस्येति । विश्वस्य प्रपञ्चस्वरूपस्वायंतर्न तदेव भगवतः स्थानं यत्र स्वाधे
षाशास्थाने समीरणमारोप्य प्रापय्य सुकृतिनो नराः दीव्यन्तं कौटुम्भं पुरुषं प्रवि-
शन्ति इति । अतएव पुरा अञ्जनामरं अराधेत्यु विहीनं वेदान्तेन वेद्यं विद्यायं
विश्वादी भवं जन्म यस्य तं प्रविशन्ति । महानन्दस्यैकमूलप्रभवं विभुम् ॥ ४० ॥

सहस्रदलपद्ममाह सहस्रारपद्ममिति । आवरणपदं सहस्रदलपद्ममिति ।
विसर्गस्य रूपातीतस्य कुलादिपदसावाग्भ्या इत्यर्थः । अधोमुखे चारक्तविष्कण-
पुच्छे यत्र रक्तकेसरमित्यर्थः । कुरङ्गेष हीनः विनाशितकण्डः चिमङ्गेष युक्तः
त्रिकोणाकारः स्फुरद्भ्रमजालः स्फुरत्प्रभासमूहः सुधांशुरक्षतकरः समाप्ते ॥ ४१ ॥

तदन्तर्गतमिति । तन्मध्ये ब्रह्मरन्ध्रं सुधाकारं सुषुम्नाख्यनाथा आधारभूतानां
सुषुम्नेन निष्कलचेतनात्मकपरमेश्वरस्त्रीपाभिभूतचित्कवा इन्दुमन्त्रकमध्यवर्तिनी
ब्रह्मरन्ध्रभाषारोक्त्यैवमनुगत इत्यर्थः । श्यापीकं योगार्थे—प्रतिघनं च

पञ्चमः पटलः

नखाख्यं ज्ञानमात्रेण पुंसां संसारीऽस्मिन् सञ्चयी नेत्र भूयः।
 पासं सन्ततन्यासघोरात् कर्तुं हर्तुं स्वाद्यं शक्तिः समया ४४
 मे परे हंसनिवासभूते कैलासनाम्नीह विधाय चेतः ।
 १ गतव्याधिरधःकृताधिवाधश्चिरं जीवति सत्यमुक्तः ॥ ४५ ॥
 स्थानेऽस्मिन् अयहृदिभावरक्षिता नित्योद्दिताधीमुखी
 बालादित्यविभ्रमभा शशभृतः सास्त्रे कला प्रोङ्गयी ।
 बालाग्रस्य विष्वङ्घ्रितस्य शतधा चैकेन भागेनं या
 सञ्जाल्वात् सद्दृशी निरन्तरगलत्पीयूषधाराधरा ॥ ४६ ॥
 एतस्याः परतः स्थिता भगवती भूताधिदेवाधिपा
 निर्वाणाख्यकलाह्वंचन्द्रकुटिला सा षोडशास्तर्गता ।
 बालाग्रस्य सङ्घस्रधा विगलितस्यैकेन भागेन या
 सञ्जाल्वात् सद्दृशी त्रिलोकजननी या द्वादशार्कप्रभा ॥ ४७ ॥

तदेवाधारमख्यमिति । यदेतद्विस्मयेऽस्मिन्कल्पपटं तदेव कैलासाख्यविन्दु-
 पुष्पकलात्मकः विसर्गः । प्रकृतिर्मात्रा विन्दुसर्गात्मिका संसः । तदात्मकनिर्दे-
 षति । कौटुकं भूतानामादिभूतः प्रादिसुरूपः । सौषीं धारां चकार
 तरे मुचन् । धारां कौटुकीं रसविसरसितां रसी द्रव्यविशेषः । तत्र सितं
 योगमन्यो भगवान् योगिनामभिमतफलप्रदः । अत्र कैलासस्थाने नियमित-
 । इत्युपरतः ॥ ४९ । ४३ ॥

पतिशयं दर्शयति स्थानसाखेभि । इत्यादि सुगमम् ॥ ४४ ॥
 ाने परे इति । स्वस्य परमहंसस्य निवासभूते गता व्याधयो यस्य सः । अथःकृता
 शीव्याधयश्च येन सुः । बालादित्यसमप्रभा शशभृतस्य षोडशी कला भति-
 । शशभृतः कौटुकस्य बालाग्रस्य शतमी विष्वङ्घ्रितस्य एकैकभागेन सञ्जाल्वात् ।
 १ो निरन्तरगलत्पीयूषधाराधरेव भाति पीयूषधारा पीयूषवर्षमेघतुल्या ॥ ४५ ॥ ४६ ॥
 एतस्या इति । एतस्याः षोडशकलायाः परतः परस्मिन् भूतानामधिपी
 रससाधिप्रा भगवती स्थिता निर्वाणसंज्ञाकला निर्वाणषोडशीकला तां गता ।
 १ी बालाग्रस्य सङ्घस्रधा विभक्तस्य दलितस्य एकैक भागेन सञ्जाल्वात् सद्दृशी
 । कर्तुल्या प्रभा कान्तिर्यथाः ॥ ४७ ॥

निर्वाणाख्यकलापदोपरिगता निर्वाणशक्तिः परा
 क्रीव्यादित्यसमप्रभातिगहना बालाग्रभागश्च या ।
 क्रीव्यंशेन समा समस्तजननी नित्योदिता निर्मला
 नित्यानन्दपदस्थलोर्विगलद्वारा निरालम्बना ॥ ४८ ॥
 एतस्याः परतः परात्परतरं निर्वाणशक्तेः पदम्
 शैवं शाश्वतमप्रमेयममलं नित्योदितं मिष्वियम् ।
 तद्विष्णोः पदमित्युशन्ति सुधियः केचित् पदं ब्रह्मणः
 केचिद्वंसपदं निरञ्जनपदं केचिन्निरालम्बनम् ॥ ४९ ॥
 आरोप्यारोप्य शक्तिं कमलजनिलयादात्मना साकमेषु
 स्थानेष्वान्नावसानेष्ववहितहृदयश्चिन्तयित्वा क्रमेण ।
 नीत्वा नादावसानं खगतकुलमहापद्मसद्मान्तरस्थाम्
 ध्यायेच्चैतन्यरूपामभिमतफलसम्प्राप्तये शक्तिमाद्याम् ॥५०॥

साक्षात्कारसामं गगनगतमहापद्मसद्मस्थं हंसाम्
 पीत्वा दिव्यामृतौघं पुनरपि च विशेश्मध्यदेशं कुलस्य ।
 चक्रे चक्रे क्रमेणामृतरसर्विसरैस्तर्पित्त्वेवतास्ता
 ङाकिन्याद्याः समस्ताः कमलंजपदगां तर्पयेत् कुण्डलीं ताम् ॥
 इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये पञ्चमः पटलः

निर्वाणिति । निर्वाणाख्यकलापदं स्थानं तस्त्रीपरि अधोगता निर्वाणशक्तिः
 स्थिता । क्रीव्यादित्यसमा प्रभा यस्याः सा चतुर्वातिगहना क्रीवशी बालाग्रभाग
 प्रप्रभतः क्रीव्यंशेन समा नित्यानन्दपदस्थानं शैवपदम् । इव उदयं हृती विग
 द्वारा यस्याः निरालम्बना अवलम्बनरहिता ॥ ४८ । ४९ ॥

आरोप्येति । कमलजनिलयात् सूत्राधारात् शक्तिम् आरोप्य आत्मना साक
 एषु स्थानेषु शक्तिं चिन्तयित्वा क्रमेण नादावसानं नीत्वा आकाशगतपद्मसद्महाप
 नैव सद्म गृहं तस्यान्तरस्थां चैतन्यरूपां ध्यायेत् ॥ ५० ॥

साक्षादिति । दिव्यामृतौघं पीत्वा गगनगतमहापदस्थानं हंसाम् कलस्य प्रतीर

षष्ठः पटलः ।

स्वयम्भुलिङ्गं निजयोनिमध्यवक्त्रान्तरे हृक्षरसीरुहान्तः ।
 बालाह्वयं चेतरेमन्तराले वदन्ति सन्तो गगनाम्बुजेऽन्ये ॥ १ ॥
 यद्बीजं वाग्भवाख्यं द्रुतकनकनिभं तत् स्वयम्भूतलिङ्गम्
 स्थाने ध्यात्वा हृदभोरुहकुहरगते वाणलिङ्गे द्वितीयम् ।
 कामाख्यं बन्धुजीवप्रसरसमरुचिं शारदेन्दुप्रभावंम्
 तार्तीयीकन्तु बीजं त्वितरपदमतं चिन्तयेच्छान्तरूपः ॥ २ ॥
 प्राणान् योनिगतान् विधाय मनसा ध्यायन्ति तां भारतीम्
 बीजाख्यां निजयोनिरन्ध्रनिलयादानाभिरन्ध्रोत्थिताम् ।

मध्यदेशं मूलाधारं विशेत् । ततः प्रतिष्ठां स्थिता ङाकिन्याद्याः यदि समन्तादेव
 ततोऽन्तरससमूहैस्तर्पयेत् । वतः कमलजपदगां मूलाधारस्थां कुण्डलिनीं च
 तर्पयेत् ॥ ५१ ॥

इति त्रिपुरासारटीकायां पदार्थादर्शं पञ्चमः पटलः ॥

एवञ्चाधारेषु बीजविशेषालुक्ता मूलाधाराद्याधारेषु स्वयम्भुलिङ्गवाणादिविशेषान्
 वक्तुमुपक्रमते स्वयम्भुलिङ्गमिति । योनित्रिलोचनान्तरागिति शङ्काकारे प्रागुक्त-
 स्थाने स्वयम्भुलिङ्गं याति लयं यत् जपेदिति तल्लिङ्गं लिङ्गञ्च चराचरमिति हृत्-
 सरीजवल्गुं लिङ्गमिति । इतरं लिङ्गं परलिङ्गमित्यर्थः । अन्तरालम् बीजमध्ये
 इति । अन्ये तु इतरपदम् एवं ब्रथयन्ति । अन्तराले विन्दौ स्थितं तदितरं लिङ्गम्
 अन्ये तु गगनाम्बुजे विसर्गाख्ये परविन्दुनिर्मलपदे इत्यर्थः ॥ १ ॥

श्रीमूलविद्याशास्त्रयाणां बीजानां स्वयम्भुवाणलिङ्गयोर्ध्यानमाह । यद्बीज-
 मिति । यथाभववाख्यं प्रथमबीजं निर्मलकाचनसङ्घातं मूलाधारि स्वयम्भु-
 लिङ्गाङ्गकं ध्यायेत् । 'यत्कामाख्यं मध्यबीजं कुसुमसङ्घातं हृदयकमल-
 कश्चिकामध्ये वाणलिङ्गं तृतीयबीजं शारदेन्दुसङ्घातम् आशास्थाने परलिङ्गाख्यं
 ध्यायेदित्यर्थः ॥ २ ॥

बालार्कारुणतेजसीं भगवतीं ये सिद्धलिङ्गाकृतितम्
 तेषामिव कवित्वसम्पदस्तुला पीयूषनिःस्रन्दिनौ ॥ ३ ॥
 सिन्दूरारुणसुन्दरीभिरखिलं प्रीणासयन्तीं कुलम्
 हृत्पद्मान्तरगां प्रभाभिरनिधं ये बाणलिङ्गाकृतितम् ।
 आविन्दोद्दितामनम्यमबसो ध्यायन्ति दिव्याङ्गनाः
 कामार्त्ता विलपन्ति लोलमनसस्तेषां पदान्ते भुवि ॥ ४ ॥
 ये गौरोमितराभिधां निजरुचा ध्यायन्ति लिङ्गाकृतितम्
 विन्दुस्थानगतां सुधाकरकरञ्चीहारिणीञ्जाविताम् ।
 अर्हन्दुप्रतिमां विसर्गगमहापद्मश्रुतां विभ्रतीम्
 धारां विद्रुमपाटलाभृतमयीं ते सम्पदामास्यदम् ॥ ५ ॥

त्रयाणां लिङ्गानामतिबहलतेजःश्रुतिशुषाम्
 त्रिषु स्थानेष्वेषु स्थिरनिहितधीः साधकवरः ।
 जपेन्नन्दं लक्षं सरसकुसुमैर्ब्रह्मतण्डै-
 स्त्रिमध्वत्तैर्होमं तदनु निशि चारिण शुभ्रयात् ॥ ६ ॥
 निःशङ्कं हरिणाङ्गमम्बरनलात् पातालमूलं गतम्
 तत्रस्थेन दिवाकरेण पुटितं कृत्वा समादाय च ।

एतेषां बीजत्रयाणां जपध्यानफलविशेषफलञ्च प्राञ्चान् योनिगतानित्यादि ।
 सिन्दूरारुणसुन्दरीभिः प्रभाभिः अखिलं कुलं सुलाभारादिचक्रमित्यर्थः । आवि-
 न्दोद्दितां विन्दुस्थानपर्यन्तं सुधाकरञ्चीहारिणा महेष्टेन उद्भाविता । एवञ्चूतां
 लिङ्गाकृतितं ये ध्यायन्ति ते सम्पदां पदं स्थानमिति । स्त्रीकवयेण साकल्येन जपतां
 चानावशेषञ्च त्रयाणां लिङ्गानामिति । जपेन्नन्दमिति । यज्ञिज्ञे यबीजस्थानं
 नन्दं तस्य लक्षजपः । तेन विबीजं लक्षं समुदायजपस्तु विश्वचमिति नियमः ।
 ब्रह्मतण्डैः पलाशकुसुमैः । निशि चारिणं शङ्कायां वायौ गते सति ॥ १-६ ॥

काम्यविशेषानाञ्च निःशङ्कमिति । हरिणाङ्गः रङ्गानाङ्गीस्थितवायुः कार्ये
 चारुणोपचारः । मम्बरनलात् नासास्त्रानात् प्रातालमूलं सुलाभारं ब्रह्मरन्ध्रगतं
 तत्रस्थेन दिवाकरेण प्रिङ्गलावायुना पुटितम् पुत्रयवायीरैकं कृत्वा तं वायु-

राहीरास्यगतं कपालिकरणप्रस्तावनापण्डितः

कुण्डे हस्तकरणकेन जुहुयाद्योमोऽयमत्वद्भुतः ॥ ७ ॥

एकं वस्त्रमेवमेव शिवधी र्मत्वीं जुहोतीह यः

सद्यो मृत्युमसौ विजित्वा वपुषः पुष्टिं विशिष्टां दधत् ।

दर्पं दर्पकसन्निभो मृगहृद्यां भञ्जन् सुखङ्गाङ्गना-

श्रेणीश्रीमदरालकुन्तलचयो जीविदनेकाः समाः ॥ ८ ॥

भादाय राहीरास्यगते कुण्डलोमुखे हस्तकरणकेन हस्तरूपेण मगसा जुहुयात् । कपालिकरणप्रस्तावनापण्डितः कपालिकरणाख्यप्रक्रियायां प्राञ्चः ऊर्ध्वाचःकरणं विद्वुरित्यत्र पण्डित इत्यर्थः । गुणार्थं तु किञ्चित् प्रकाशयते । हरिणाङ्गद्वय-विशेषः स्थानविशेषः स्थानविशेषगतं स्थानविशेषस्थदिव्यकरणं द्रव्यविशेषेण पुष्टितं मिश्रितं इत्या राहीरास्यगते कुण्डे स्थानविशेषे हस्तकरणकेन हस्तपुष्पवेष जुहुयादिति । द्रव्यसंज्ञा अप्रकाश्या एतदर्थकथने शिष्टीपञ्चास इति तन्मन्त्र-मन्थिष राहुः शिरः शिरो वा गृहीत्वा चाङ्गेन विभेत् । सूर्यात्मकं समादानं यदा तस्यां तिथौ युते । पातालगम्या देवेषु व्योमस्थानाद्दिवाकरम् । पतितं राहुक्रेते तु बुद्धैक्यं प्रापयेत्ततः । राहुक्रेते तत्कुण्डे ह्रीं कुर्यात्तु तद्दिने । तत्र यन्नायते द्रव्यं तदेव कुण्डगीलकम् । कुण्डं शिवसहायेन गीलकं शिवइंसतः । एतन्नयाणां मध्ये तु स्वयम्भुकुसुमं मद्यत् । क्वचिद्गन्धर्वराजेन लभ्यते वा न वा विभी ! अद्विं तन्नभ्यते देवि ! लाचारसप्तमन्वितम् । कसूरीकुसुमान्नाद्य षटौ कृत्वा तु गीलयेत् । मन्त्रराजं समालिख्य प्रयोगं तेन निर्वपेत् । तत्पितृभिः समनु-प्राप्य स्वयमुत्तिष्ठने कुलम् । अक्षतञ्चोभयोर्देवं ! भीक्तुं देवी न संश्रवः । सुमादि-श्रीचदुष्टा ये मन्त्रा विद्याय कौलिताः । प्रबुद्धास्तप्रयोगेषु यावत् सा पुनरागता । 'द्वितीयायां गते देवि ! दृश्या या सा कलावती । तिथिकर्मणः सा देवी पौर्णमास्याः फलप्रदा इति । एतदर्थप्रकाशेन देवताशापी जायते इति । तत् कथं बहु-शुचितमिति ॥ ७ ॥

कौश्लिनियमं फलसाह एकमिति । दर्पः कन्दर्पः तरुणः सन् मृगहृद्यां दर्पे भञ्जन् यनेकाः समा जीवेत् शिरजीवी भवेदित्यर्थः । कीदृक् चरालः कुटिलाकारः कुन्तलचयः शैलसमूहो वक्ष सः । शङ्गाङ्गनाश्रेणीनां श्रीर्विद्यते यस्मिन् पश्चात् शङ्गा-ङ्गनाश्रेणीश्रीनांसासी चरालकुन्तलचेति कर्मधारयः ॥ ८ ॥

ततो देवीं ध्यायेत् परिणतशरच्चन्द्रसदृश-
 प्रसन्नस्मैराख्यामलिकलभसङ्काशकवरीम् ।
 विराजन्तीं नेत्रैर्विकचनवनीलोत्पलनिभै-
 स्त्रिभिर्दन्तश्रेणीरुचिविजितहारावलिरुचिम् ॥ ६ ॥
 बभ्रुकसान्यघनबभ्रुरकान्तिकान्तम्
 मन्दस्मितांशुविशदीकृतमुद्गहन्तीम् ।
 दन्तच्छदं रुचिरकुण्डलमण्डलञ्च
 गण्डस्थलीयुगलखण्डसुधांशुपाण्डु ॥ १० ॥
 उत्तुङ्गसङ्गतपयोधरभारनम्-
 कम्पा वनम्बविलसच्चिवलीतरङ्गाम् ।
 गम्भोरनाभिविवरां वररामरम्भा-
 स्तम्भोपमोरुयुगलामरुणाङ्घ्रिपद्माम् ॥ ११ ॥
 कलां मौलाविन्दोर्गलदमलपीयूषविसराम्
 वहन्तीं सन्तानप्रसवरचितं शेष्वरमपि ।
 वसानां सदासोहिमकिरणनिर्मोकविशदम्
 महाविन्दारूढां जठरशशभृशत्कीटिधवलाम् ॥ १२ ॥
 हस्ताभ्यामक्षमालां स्फटिकमणिमयीं ज्ञानमुद्राञ्च भद्राम्
 विभ्राणां दक्षिणाभ्यां मणिमयमुकुटां पुस्तकञ्चाभयञ्च ।
 वामाभ्यां रत्नकाञ्चीपरिवृतजघनां रत्नकीयूरहाराम् •
 दिव्यालङ्कारयुक्तां त्रिभुवनजननीं दिव्यगन्धानुलिसाम् ॥ १३ ॥

ततो देवीं ध्यायेदिति सुगमम् ॥ ८ ॥

कौटशीं देवीं दन्तच्छदं वहन्तीं कौटशीं बभ्रुकपुष्यं सन्ध्यासम्बन्धि यद्वचनं तेषां
 यन्मनोहरकान्ति तदत् कान्तं कमनीयम् । मन्दस्मितांशुमा विशदीकृतम् । पुन
 कौटशीं उत्तुङ्गपयोधरभारनसकसावनम्बविलसच्चिवलीतरङ्गाम् उत्तुङ्गी यः पयो
 धरभारसौन नम्बं कम्पं घनवलम्बं कमनीयमुदरं तत्र त्रिवल्पाकारहृदयो यस्म

संसुद्धिरन्तीमपि शास्त्रजालं निरन्तरं काम्तिकलासमग्राम् ।
 विनम्रदेवासुरहृन्दमौलिमालारजोराजितपादपद्माम् ॥१४॥
 ध्यात्वा वागीश्वरीं तां गगनगतमहाविन्दुपीठादतीत-
 स्थानं चानीय तस्मादपि तदनु नयेदागतस्थानमेनाम् ।
 शान्तातीतन्तु तस्मादनुपममहिमा सूर्यचक्रन्तु तस्मा-
 द्गोमाश्वोजं ततश्चाखिलभुवननुतामानघत् प्रेतभूमिम् ॥१५॥
 प्रेतस्थानादहं चन्द्रं ततस्तामारभं तु प्रापयेत् सेतुबन्धम् ।
 तस्माच्चैवं व्योम तस्मादमेयस्थानप्राप्तां चिन्तयेदीश्वरस्य ॥१६॥
 तस्माद्ब्रह्मस्थालयं रुद्रगेहाद्विष्णुस्थानं प्रापयेद्देवदेवीम् ।
 विष्णुस्थानाद्ब्रह्मणः स्थानमेनां ब्रह्मस्थानात् कुण्डलीगेहमध्यम् १७
 सहस्रदलश्रीभिते रुचिरकर्णिकाकेश्वरे
 लसन्महसि कुण्डलीभवनपङ्कजे तां स्थिताम् ।
 विसर्गगखगाख्यविन्दुविलसत्सुधाधारया
 ततः समभिषेचयेद्भगवतीमविच्छिन्नया ॥ १८ ॥

ताम् । उरुमंजान् यो रामकदलीसम्भः स एव उपमा यथोः ऊर्वोः ताम् अरुणमहि-
 पद्मं यस्याः ताम् । तथा इन्दोः कलां मौलौ वहनीं कौटशीं कलां गखत्पीयूषसम्-
 हाम् । तदुत्प्रेचते सन्तानकप्रसवरचितं शिखरमिव कल्पवृक्षपुष्परचितं शिखर-
 मिव किरौटमिव । हिमकरश्चन्द्रः निर्मोकी सुक्तकचुकः तद्विशदं निर्मलं तथा
 सहासी वसानां तथा महाविम्बारूढां गगनीपरि विन्दुस्थानमारूढां तथा जठर-
 शशभृत्कीटिधवलां परिपूर्णकीटिचन्द्रतुष्णाम् ॥ १०—१४ ॥

एवं वागीश्वरीं ध्यात्वा विन्दुपीठात् विन्दुपीठेऽहं अतीते स्थाने आनयेत् ।
 तस्मादतीतस्थानात् आतपस्थानं तत आतपस्थानात् शान्तातीतं तस्माच्छान्तातीतात्
 सूर्यचक्रं ततो व्योमाश्वोजं ततः प्रेतस्थानं शिवस्थानं प्रेतस्थानादहं चन्द्रं तस्मादारभं
 वतः सेतुबन्धं ततः पुनर्व्याम तत आमयम् ईश्वरस्य ततो रुद्रालयः रुद्रगेहाच्छक्ति-
 स्थानम् ॥ १५ ॥ १६ ॥

तस्मात् कुण्डलीभवनं किमित्याह महसेति । सहस्रदलश्रीभिते विसर्गगदी

अनेन शश्वद्विहितेन देवी-

ध्यानेन नाशं समुपैति मृत्युः ।

याः सिद्धयो दिव्यगणाधिपस्य

भवन्ति ता अप्यचिरेण पुंसाम् ॥ १८ ॥

आधारादुल्लसन्तीमकुलगतमहापद्मपर्यन्तमन्त-

ध्यायन्तीं ब्रह्मनाद्या स्फुरदमलरुचिप्रख्यरूपां भवानीम् ।

ये देवीं लिङ्गरूपां भुवि विमलधियो भावनामात्रगम्याम्

निर्भूताशेषपापा निखिलगुणयुता ज्ञानिनस्ते भवन्ति ॥२०॥

ये गोक्षीरतुषारहारधवलप्रोद्दामतेजच्छटा-

च्छायोद्भासितरोमकूपविवराशेषाङ्गलिङ्गाकृतिम् ।

वागीशीं धवलाम्बुजान्तरगलत्पीयूषधाराद्रवै-

रासिञ्चन्ति समन्ततोऽखिलवपुर्मृत्योश्च ते मृत्यवः ॥२१॥

लिङ्गाकारधरां सुरासुरयुतां सौपुम्ननाद्यन्तरे

देवीमञ्जनपुञ्जमेचकरुचिं सिञ्चन्ति शश्वद्भुवि ।

ये दिव्यामृतधारया प्रचुरया कालाग्रदृती नृणाम्

रूपोन्मूलनदृष्टिपाटवधरा तेषां कुतो विससा ॥ २२ ॥

लाञ्छारसञ्जपितभग्नमृणालनाल-

तन्तूपमां स्मरति यस्त्रिपुरां कुलान्तः ।

तं विस्मरन्ति मितचारुदृशः स्मरार्ता

वामभ्रुवो रतिपतिप्रतिभं स्मरन्ति ॥ २३ ॥

सिन्दूरपूरपरिपिञ्जरितामिव द्याम्

लाञ्छारसाद्रिं तमिव क्षितिमण्डलञ्च ।

बत्खगाख्यविन्दुः तत्र विस्मरन्ती या सुधाधारा तथा देवीं समनिषेचयेत् । ननु
कुञ्जलिनीनेत्रं मूलाधारं तत् कथमुक्तमिदं सत्यं मूषादित्रयप्रत्ययान्तं कुञ्जली-

ध्यायन्ति ये रुचिचयैर्हरवक्त्रभायां

लज्जां विहाय भुवि तानुपयान्ति कान्ताः ॥ २४ ॥

शक्तिं हंसेन युक्तां कमलजनिलयाद् ब्रह्मनाथान्तराले

निषन्दच्चन्द्रविम्बान्तरगलितसुधाविन्दुसन्दोहपद्मम् ।

नीत्वा तत्रैव नित्यं स्मरति खगगतामात्मना शक्तिमाद्याम्

यस्तस्याजाण्डखण्डप्रलयमपघ्नं स्याद् घनं मृत्युमृत्योः ॥ २५ ॥

पीताभां स्तम्भनादौ शशधरधवल्लभं शान्तिकादौ सुधूम्रा-

मुञ्चाटादौ जवाभां त्रिभुवनजनताकर्षणे कार्मणे च ।

नित्यां नित्यं विशुद्धस्फटिकमणिनिभां खेचरत्वादिसिद्धौ

मोक्षे मात्तादपेताम्बुदयगननिभां भावयेद्भक्तिगम्याम् ॥ २६ ॥

मार्गेऽस्मिन्नवलक्षमक्षयपदप्राप्तौ ततो लक्ष्ये-

न्मन्त्राणामिह येन सिद्धिरतुला पञ्चप्रकारापि च ।

आधारध्वजनाभिदेशहृदये कण्ठे तथा लम्बिके

भ्रूमध्येऽपि च भूतनाथबिलये स्थाने नवान्तेऽपि च ॥ २७ ॥

आधारे कनकप्रभां धरिलसङ्घीपाकृतिं घग्मख-

स्थाने नूतनभानुकान्तिसदृशां नाभी हृदयोर्गृहे ।

भवनं विदुः । आद्यमाख्याय भवने ज्ञानगीपत्नी विराजते । भाग्याहिष्णुपदं गला राजते निजमन्दिरे । ज्ञानदा तत्र सा देवी कुण्डली परदेवता । अविद्याविद्ययो-
र्दानादुभयत्र प्रकाशिता । क्रीडीकृत्य जगत् सर्वं कारागारमिव स्थितेति । शक्ति-
मिति शक्तिं कुण्डलिनौ हंसेन युक्ताम् आत्मना सङ्घं हंसमन्त्रेण मूलादिस्थानात्
सङ्घसदलपद्मं नीत्वा यः स्मरति तस्यापदघ्नं निवीतं भवति ॥ १७—२५ ॥

कर्मविशेषे ध्यानमाह पीताभामिति । कास्यजपमाह मार्गेऽस्मिन्निति । अस्मिन्
मार्गे सुषुम्नावर्जनि वक्ष्यमाथस्थानेषु अक्षयफलप्राप्तौ मोक्षफलप्राप्तौ लक्षयेत्
ध्यायेत् । सिद्धिरतुला पञ्चप्रकारा चेति सिद्धयः । पातालमुटिकाञ्जनखड्गसुद्राद्या
अधिका मन्त्रवीगाळज्ञानाख्या चेति ॥ २६ ॥ २७ ॥

ज्ञान किं लक्ष्ये व्याला जप्तव्यमित्याह आधार इति । वक्ष्युखस्थाने वक्ष्यणीपस्थाने

द्वीपाकारनिभां तथा खरकरोद्गीतप्रभां भावयेत्
 कण्ठे द्वीपशिखाकृतिं मणिगणोद्योतां भ्रुवोरन्तरं ॥२६॥
 नवान्ते च ज्योतिर्भवभयतमोध्वंसकुशलम्
 तदेतद्विन्धाख्यं निरतिशयशर्मोर्भिजनकम् ।
 दुरापं पापैर्यत् त्रिभुवनधरं त्रैपुरमिति
 प्रतीतं तत्त्वानां यदुपरिगतं यच्च परमम् ॥ २६ ॥
 इति त्रिपुरासारसमुच्चये षष्ठः पटलः ।

सप्तमः पटलः ।

अथामरेन्द्रैरपि दानवेन्द्रैर्धृतं प्रसिद्धैरपि सिद्धवर्गैः ।
 सौभाग्यसम्पत्तिगुणैकहेतुं यत्त्रैपुरं तत् कथयामि मन्त्रम् ॥१॥
 कूर्परक्षोददिग्धाखिलतनुरमलः स्नानपूतो वसानः
 क्षीमं श्रीखण्डपङ्कस्फुटरचितलसच्चित्रकी नेत्रयुग्मम् ।
 मन्वी कृत्वाञ्जनाक्तं मधुरसविरसप्राप्तहर्षप्रकर्ष-
 स्वाख्यूलग्रासपूर्णाकणमुखकुहरश्चालिखेऽमन्त्रराजम् ॥२॥

साधिष्ठाने इत्यर्थः । नूतनं प्रातःकालीनमर्थ्यवर्णसदृशम् । खरकरोद्गीतः खरस्त्रीमूल-
 द्योतनं यस्य तत्प्रभां ध्यायेत् । नादान्ते नादान्तपर्यन्तम् ऊर्ध्वं गच्छति यत् ज्योतिस्त-
 द्वेव विन्धाख्यम् अतिशयानन्दजनकं पापात्मनिर्न रागं यत्रेश्वरं परमं महः । प्रतीतं
 आत्मा चतुर्विंशतितत्त्वानामुपरिगतञ्च ॥ २६ २॥ ६ ॥

इति त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां पदार्थादर्शने षष्ठः पटलः ।

एवं मूलाधारस्थानेषु वाग्वादिबीजानां स्वयम्भुवाण्यलिङ्गात्मकत्वे ध्यानविशेषा-
 न्नोक्ता अनन्तरं सौभाग्यलक्षणादि सर्वैश्वर्यपदं यन्मसाह अथामरेन्द्रैस्त्विच्छादिना ॥१॥

कूर्परक्षोददिग्धाखिलतनुः कूर्परक्षोदिन भद्रकूर्परेण दिग्धा लिप्ता अखिल-
 तनुर्बेन सः । अयमिन्द्रियमनोवृत्तिरित्यर्थः । क्षीमं पट्टमस्य वसानः श्रीखण्ड-

कस्तूरिकागुरुसुधाकरखण्डकुण्ड
 गोलोत्थजाङ्गलगुडैः सपटीरपङ्कैः ।
 युक्तैः स्वयम्भु कुसुमेन विशालभूर्ज-
 पत्रे लिखेदविवरे तपनीयसूत्र्या ॥ ३ ॥
 लिखेद्भूपपत्राणि वृत्तं तदन्त-
 र्वह्निर्मासपत्राणि तद्वाञ्छदेशे ।
 पुनर्भूपत्राणि तेषां दलानाम्
 वह्निर्दन्तपत्राणि चारुणि धीरः ॥ ४ ॥
 ततः कर्णिकायां महायोनिमध्ये
 लिखेद्वाग्भवं कामवीजञ्च शक्तिम् ।
 तयोरुद्धृतः कारयेच्चंसदेवो-
 परिष्ठाञ्जगन्नायिकां षोडशारे ॥ ५ ॥
 ततः षोडशेश्वरान् द्वादशारे
 पुनः कामवीजं लिखेत्तत्र वीजम् ।
 लिखेद्वासरेश्वरैर्भिन्नमेवम्
 विधायान्वयवोजं परे षोडशारे ॥ ६ ॥

पङ्केन स्फुटरचितं लसत्तिलकं पुण्ड्राकारं येन स तथा । निचयुग्मम् अञ्जनात्
 कृत्वा मधुरसविसरपलीक्यात्तौ यो हर्षः तेन प्रकर्षः प्रकृतः तथा तास्त्रुलयासपूर्णा-
 रणमुखकृहरः समुदितान्तर्गतिः स्वरः स्वरूपवेशीऽम्बिकायाः पादाम्बुजभङ्गाय-
 मानमानसः । स्वगुरुचरणप्रणामपुरःसरं यन्त्राणि विलिखेत् इत्याह कर्पूरषोड-
 दिग्भाङ्ग इत्यादिना ॥ २ ॥

यन्त्रलिखनद्रव्याण्याह कस्तूरिकेत्यादि । सुधाकरखण्डं कर्पूरखण्डं षंटीरं
 रत्नचन्दनं कुखंडगोलादिद्रव्यं गुरुवंशगम्यं देवतानामपि दुर्लभत्वात् न प्रकाशितम् ।
 इहभूर्जपत्रे अविवरे अखिन्द्रे तपनीयसूत्र्या सुवर्धंशलाकसा ॥ ३ ॥

यन्त्रलिखनप्रकारभाह लिखेद्भूपपत्राणीत्यादिना । भूपाः षोडशसंख्यका
 राजानः । तथाहि मायः अम्बरीशः भ्रमविन्दुः अक्षः पृथुः अनरत्नान् सरतः साहाय्यः

कलाविन्दुनादैः शिरोदेशसम्भैः
परिभ्राजमानान् ककारादिवर्षीन् ।
लिखेद्दन्तपत्रेषु सर्वं तदैतद्
भुवो मन्दिरस्योदरस्थं विदध्यात् ॥ ७ ॥

शुभिरण वेष्टयेत् संमन्तादथ मन्त्री महनीयमन्त्रराजम् ।
सुविशुद्धसुवर्णपट्टबद्धं विदधीतात्मकान्तादिसिद्धमेनम् ॥ ८ ॥

इयं रक्षा साक्षात्त्रिपुरभयनेनापि विभुना
त्रियः कान्ते नापि त्रिदशगुरुणा चापि हरिणा ।
धृता कन्दर्पेणाप्यमृतकिरणेनापि विनता
तनूजनाप्येषा सततमपि शीतेतरुञ्चा ॥ ९ ॥
गन्धर्वैरपि किन्नरैरपि धृता यज्ञैः सदा राक्षसैः
सिद्धैः साध्यगणैश्च पद्मगवर्दैर्विद्याधरैर्गुह्यकैः ।
सौभाग्यार्थिभिरेव शुद्धहृदयैरभ्यैर्जगन्मङ्गलै-
र्मङ्गल्या मनुजोत्तमैरपि नृपैर्विश्वार्थिभिः कामिभिः ॥ १० ॥

वायो दिलीपः जितः रत्निदेवः यवातिः चांक्षभुः रघुः मंगीरथः एते भूपचन्द्राः
षोडशकलात्मकाः षोडश पद्माशीत्यर्थः । तद्वह्निर्मासपत्राणि वाः शपत्राणि तद्वह्निः
षोडशपत्राणि तदास्त्रि पुनर्हन्तपत्राणि हाविंशत्यत्राणि । ततः कर्षिकायां महावीरि-
मन्थे षट्कोशैर्बोधभवं कामराजशक्तिकूठरमाविख्यायौजपत्रम् । एतयोर्बागभव-
कामराजयोर्बपरि हंसमन्त्रं तस्त्रीपरि मूलविद्यां लिखेत् । षोडशदले षोडशस्वरान्
एकारान् षोडश स्वरानिति पाठः । षोडशस्वरलिखनं हादशरे पुनः कामवीर्यं
बालाया द्वितीयवीजं ततः परे षोडशरे वासरेशस्वरैर्हादशस्वरैरेकारैः सम्भ्रजम्
श्रैकारस्थाने आदिशीकृतं रजोवीर्यं लिखेत् ॥ ४—६ ॥

ततः कलाविन्दुनादैः कलास्रष्टुपैर्विन्दुनादैः शिरोदेशे लघ्नैः ककारादि-
षोडशवर्षैः हाविंशत्यत्रेषु लिखेत् । अन्ते तु अन्यथा वर्षयति । कलावाग्भवं
विन्दुः सन्नादी इकारः ऐकारसकारइकारभिन्नेः ककारादिवर्षैरित्यर्थः । विन्दु-
बादकक्षाङ्गिकामिति । भुवी मन्दिरं चतुराजं भुवी मन्दरमिति पाठे मन्दरं

इह बभ्रुरगन्धसिन्धुरैर्मदधाराविनिलिसगण्डप्रिच्छैः ।
 तुमुले युधि यन्त्रराजशक्त्या समवाप्नोति जयत्रियं नरेन्द्रः ॥११॥
 नरपालगृहे दुरोदरे व्यवहारेऽपि च धारणादसुथ ।
 मनुजोऽपि च वादिभिर्विवादे जयमाप्नोति यन्त्रसक्तमस्य ॥१२॥
 विपिनेषु लुलापञ्चित्रकायद्विप्रभङ्गुककुलाकुलेषु पुंसाम् ।
 चरतां न चिराय विद्यते भौस्त्रिपुरायन्त्रवरस्त्र धारणेन ॥१३॥
 नरनाथवरा भवन्ति वश्यास्तदधोनाः सचिवाश्च तत्तनूजाः ।
 प्रमदाः समदाश्च यौवनाब्द्याः स्तनभारनमिताः सलीलयाताः ॥१४॥
 विधमुग्रमपीह कालकूटप्रतिमं संहृतिकर्म कर्मठश्च यत् ।
 अमृतं भवति ध्रुवं तदेतद्दधतस्त्रैपुरयन्त्रराजमेनम् ॥१५॥
 दहनस्तुद्धिनत्यसौ दवान्तर्बिततोर्ध्वोक्तभूरिल्लोलक्रीलः ।
 धृतयन्त्रवरस्य देहभाजः पयसाञ्चापि निधिः स्थलायवेऽयम् ॥१६॥
 हृत्पपङ्के रुद्रकर्णिकोपरिदले मन्त्री तु यन्त्राधिपम्
 ध्यात्वा शक्तिगमागमं प्रकुरुते धीरः सुषुम्नान्तरे ।
 यस्तं शश्रदखण्डपुण्ड्रनिलयं वाक् कामिनी गोमिनी
 सामानाधिकरण्यसम्पदतुला नोमुञ्चति स्मातले ॥१७॥

चकारः तन्मध्ये इत्यर्थः । तथाच—चकारी मन्दरः प्रोक्तः चकारी मीरसंश्लक्ष्
 इति । शिवेन चकारिणं वेष्टयेत् । आत्मकतादिसिद्धिप्राप्तप्रतिष्ठादिसम्पदादि-
 तानाम् । विभुना ब्रह्मणा स्त्रियः कानेन विष्णुना प्रसन्नगुरुणा उद्वस्यतिना इत्थं
 एवा धृता ७—१० ॥

बभ्रुरः बभ्रुमीरथः गन्धः शेषां इतिनां महाशक्तिभिरित्यर्थः । तुमुले रणे दुरोदरे
 पूते व्यवहारे क्रीकान्यवहारे लुलापी मन्त्रिणः चित्रकायी व्याघ्रविशेषः विपि जशी
 त्तनूको जन्तुविशेषः प्रसिद्धः । एतन् कुलाकुलेषु बलैश्च सलीलयाता सलीलं नमनं
 त्साः संहृतिकर्म संहृतिकर्मणि मारणकर्मणि कर्मनिपुणं दहनोऽपिः तुद्धिनति
 पारस्तुद्धिनं इत्थं इतिमवदाचरति । क्रीडश्री दहनः दवान्तर्बिततोर्ध्वोक्तपरिल्लील-
 तीक्ष्णः । इवीवनाधिः सद्गन्तमध्ये वितता विशीर्षां जडं कृता च सुरिल्लीला

आदौ मन्मथकोष्ठकोदरगतं कामाधिराजं लिखेत्
 कन्दर्पहितयेन चाथ पुटितं कुर्व्यात्तदेतद्द्वयम् ।
 धीरोथो मकरध्वजं परिलिखेत् कीर्णेषु षट् स्वादरा-
 न्मध्ये नाम मनोभवस्य सकुलं कुक्षौ तदेतत् लिपेत् ॥१८
 यन्त्रं पूर्वोक्तयन्त्राधिपसदृशमिदं चापि मौली गले वा
 वाह्ये वा यो विभर्त्ति त्रिभुवनमखिलं तद्वशे वर्त्तते च ।
 क्रान्ताः क्रान्तालक्रान्ताः पृथुकठिनकुचा नम्रकम्राङ्गयष्ट
 क्रामिनोपद्रवन्ध्याकुलितनिजधियस्तं सदोह्लासिचिचः ॥१९
 ध्यात्वैवं मूलचक्रान्तरकमलकुटीकोटरे यन्त्रराजम्
 साध्यं सानन्दमन्दं तरुणतरणिभाभास्वराङ्गञ्च तच्च ।
 यन्त्रान्तः सुस्थसाध्यामलरुचिविलसच्चेतनामात्ररूपम्
 हृष्टोऽवष्टभ्य मन्वी मथनमथशरैराचरेदात्मशक्त्या ॥२०॥

भवत्यवश्यं मथनेन वश्यः साध्यः सदा साधकपुङ्गवस्य ।
 त्रिःसप्तरात्रेण महानुभावो देवोऽपि मर्त्यः किमु मन्दवीर्यः ।

चक्षला कौला ज्वाला येन सः । वज्रेदयोज्वालकौला वर्चिर्हतिः शिखास्त्रियामित
 मरः । इत्यग्ने भूकर्णिकोपरि हृदयकमलकर्णिकामध्ये यन्त्रराजं ध्यात्वा मूल
 विद्यां जपन् मूलाधारात् कुण्डलिनीं चिन्त्यथौ शक्तिमुत्पाप्य ब्रह्मनाद्या दादशाः
 नीला तदन्तर्यतया मूलाधारया अभिविच्यमानं मूलाधारं नयेत् एवं पुनः पुनरभ्यासा
 वाक्कामिनी सरस्वती गोमिनी लक्ष्मीः एकाधिकरणं सम्पत् यस्याः सा एवभू-
 तं पुरुषं न मुञ्चति ॥ ११—१७ ॥

यन्त्रान्तरमाह आदाविति । आदौ कामवीजस्यादौ त्रिकोणमध्ये कामवी
 ज्रोद्धारं लिखेत् । तत्रिकोणं कन्दर्पान्वितेन षट्कोणाकारेण वेष्टयेत् । षट्कोणे
 मकरध्वजाय वूद्धारं लिखेत् । * एतत् सर्वं मनीभवाद्येन स्त्रीकारेण वेष्टयेत्
 मनीभवस्य कुक्षौ मनीभववीजमध्ये साध्यसाधकनाम लिखेत् ॥ १८ ॥ १९ ॥

साध्यस्य मूलाधारे कमलकर्णिकामध्ये इदं कामवीजयन्त्रं ध्यात्वा साध
 त्तमध्ये दासदिवाकारसङ्काशम् आनन्दमन्दं चेतनामात्ररूपं ध्यात्वा देविकोपदेः

कलापद्वीपितं कमलमभिसंलिख्य सुमना-
 स्सदन्तः शृङ्गाटद्वितयमपि चान्योन्यपुटितम् ।
 लिखेन्मध्ये देवीहृदयमथ कोणेषु मदनान्
 तदन्तः षट्स्वाख्यां समभिमतसाध्यस्य मतिमान् ॥ २२ ॥
 स्वरान् पत्रेष्वे तच्छुषिरजठरान्तः परिलिखे-
 ज्जगत्प्रसिद्धं यन्मं प्रथितमिह यन्नामृतमिति ।
 जनस्यैतद्वयन्मं वरकमलपट्टेषु विहितम्
 जगत् सर्वं शश्व भवति वशवर्त्तीह वदतः ॥ २३ ॥

इति त्रिपुरासारसमुच्चये सप्तमः पटलः ।

अष्टमः पटलः ।

अथ त्रिलोकार्चितशासनाया वक्ष्यामि वाङ्मार्चनमखिकायाः ।
 श्चदर्चनीयत्वमुपैति कुर्वन्नुर्वीतले सर्वजनैर्मनुष्यः ॥ १ ॥

क्रमेण स्वशक्त्या मयनं कुर्व्यादित्याह ध्यात्वैवमित्यादि । आत्मशक्त्या कुण्डलिन्या
 मयनवापुसश्चारधोगादस्तीत्प्रावनम् आचरेत् । दक्षिणवर्त्मना इति केचित् ।
 मच्चिन्त्यम् ॥ २० ॥ २१ ॥

मन्त्रान्तरसाह । कलापवं षोडशदशात्मकं पद्मं विलिख्य तत्कारिकायां शृङ्गाट-
 द्वितौर्याख्यं षट्कोणं विलिख्य तन्मध्ये देवीहृदयं श्रीं श्रीं नमः इति यन्त्रं लिखित् ।
 षट्कोणेषु पञ्चसु कामसु श्रीं श्रीं ऐं व्रूं ह्रीं इति विलिख्य अन्तिमकोणे आख्याम्
 अभिमतसाध्यनाम लिखित् । षोडशदलेषु स्वरूपान् षोडशस्वरान् सविन्दुकान्
 लिखित् । श्चधिरजठरान्तः परिलिखेत् । श्चधिरजठरे उभोदरे चिपेत् । एतदयन्त्रं
 वदती जनस्य जगद्वशवर्त्ती भवति इह संसारे ॥ २२ । २३ ॥

इति त्रिपुरासारटीकायां पदार्थादर्शने सप्तमः पटलः ।

एवं यन्त्ररचनाकथनानन्तरं बाह्यपूजाविधानं वक्तुमुपक्रमते अथेति । यदिदं

शुद्धे मनोज्ञे पशुदृष्टिपातविवर्जिते भूमिगृहे गृहे वा ।
 पूर्वोक्तमार्गेण कृतात्मशुद्धिः स्थानस्य शुद्धिं विदधीत पश्चात् ॥२॥
 भगतः परमास्यपूर्वयुक्तं गगनं सानलवामदृक् तथैव ।
 कुशतीयसमुच्चणात् क्षमेयं मनुनानेन विशुध्यते समन्तात् ॥३॥
 अकुलं सकुलादितर्कवीजं शिवपूर्वेण युतं सहेन्दुखण्डम् ।
 अमुना मनुना समाहिततात्मा तनुयाद् द्रव्यसमुच्चणं कुशाङ्गिः ॥४॥
 पुष्करं शिवमुखं दिसंयुतं पात्रशुद्धिमनुरेष कौर्त्तितः ।
 क्षालयेदमलवारिभिस्ततः पात्रजालममुनैव मानवः ॥ ५ ॥
 विलिम्बे ततः पीठमभोविधीतं स्वयम्भूतपुष्पेन्दुकस्तूरिकाभिः ।
 मकाशमोरगोरोचनाभिः समन्तास्त्रिखेदत्र यन्त्रं ततो वक्ष्यमाणम् ॥ ६ ॥

त्रिकोणं विलिख्यानुवृत्तं दलानाम्
 ततः पञ्चकं तद्विष्ट्यापि वृत्तम् ।

यत् कुर्वन्नरः सर्वजनैरर्चनं यत्नमुपैति प्रथमं खानादिनात्मशुद्धिं विधाय भूमिगृहे
 पातालगृहे गौरम्भे गृहे वा यथा उद्दयीविक्रया केनापि लक्ष्यते ॥ १ ॥

एतादृशे गृहे यागमण्डलं परिकल्प्यानन्तरं जलगोमयाभ्यां शोधयेदित्याह शूद्र
 इत्यादिना ॥ २ ॥

भगतः भग एकारः । तत्पर एकारः आस्यं विसर्जनीयः । तत्पूर्वयुक्तम् अतस्वार-
 युक्तम् । गगनं हकारः अक्षरी रेफः वामदृक् एकारः तथैव पूर्वोक्तविन्दुरनुवृत्तः । तेन
 'ं' 'त्रीं' इति मन्त्रेण कुशतीयसमुच्चणादियं युग्मा पृथिवी अनेन मनुना शुध्यते ॥३॥

द्रव्यशुद्धिमाह । अकुलं हकारः कुलं सकारः । तस्मादितर्काच्चरं तत्प्राति-
 क्षीप्त्वेन षष्ठाच्चरं रेफः शिव उकारः तत्पूर्वं ईकारः इन्दुखण्डोविन्दुः तेन 'त्रीं' इति
 मन्त्रेण द्रव्यशुद्धिं कुर्यात् ॥ ४ ॥

पात्रशुद्धिमाह पुष्करमित्यादिना । पुष्करमाकाशं तर्कवीजं हकारः शिव उकारः मुखं
 विसर्जनीयः । तदादिः विन्दुः । तेन हुमिति मनुना पात्रशुद्धिं कुर्यात् ॥ ५ ॥

स्वयम्भूतादिद्रव्यैर्लिप्ते पीठे यन्त्रं लिखितम् । स्वयम्भूतमित्याद्यनुपादियत्वात्र
 लिखितं गुरुमुखादिनं ज्ञातव्यम् । त्रिकोणं विलिख्य तदाष्टो वृत्तं पञ्चदशाभि तद्विष्ट-

पुनः षड्दलं वाह्यतथापि वृत्तम्
लिखेदष्टपत्राणि तद्वाह्यदेशे ॥ ७ ॥

पीठस्योत्तरभागे गुरुपंक्तौः पूजयेद्विधिबत् ।

वायव्यदिग्भागादारभ्येज्ञानपर्यन्तम् ॥ ८ ॥

आधारशक्तिमासनमूलेऽनन्तञ्च सम्पूज्य कूर्मम् ।

तदुपरि पृथिवीमपि गन्धार्थैः समर्चयेन्मन्त्री ॥९॥

पीठस्याग्नेयादिषु चतुर्षु कोणेषु पूजयेत् क्रमशः ।

धर्मादीन् गन्धार्थैश्चतुरोऽधर्मादिकांस्ततोदिक्षु ॥ १० ॥

पीठस्योपरि सत्त्वरजस्तमसां त्रितयञ्च सम्पूज्य ।

तदुपरि पद्मे पद्मे वसुरविशशिमण्डलानि यजेत् ॥११॥

प्रेतं त्रिकोणमध्यगं शशिमण्डलमध्यमे यजेत्तदनु ।

तदुपरि शङ्करदयितां हृदयाम्बुजगह्वरात् समावाह्य ॥१२॥

संस्थाप्य सन्निरुध्य सन्निधाप्य च सम्पन्निरुध्य प्रदर्शयेन्मुद्राम् ।

इत्तं तद्विः षड्दलं तद्विद्वत्तं तद्वाह्येऽदलं चतुर्द्वारोपितं च कार्यमिति
शेषः ॥ ६ । ७ ॥

अर्घ्यं स्थापनादिप्रसिद्धत्वात् लिखितं पीठस्योत्तरभागे गुरुपंक्तौः स्वनामभिः पूज-
येत् । वायव्यादींशानपर्यन्तं प्रज्ञादानन्दाथ-सकलानन्दनाथ-कुमारानन्दनाथ-
विश्वज्ञानन्दनाथ-शकानन्दनाथ-विमलानन्दनाथ-व्यालानन्दनाथ-श्रीपादुकां पूजया-
भौति सर्वत्र योज्यम् ॥ ८ ॥

आसनमूले आधारशक्तिं पूजयेत् । पीठस्य चतुर्कोणेषु अश्रीशाननिर्कृति-
वायुषु धर्मादीन् धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याणि दिक्षु पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरेषु अधर्मादीन्
अधर्माज्ञानावैराग्यान् सत्त्वादित्रितयम् आदिवीजसहितमित्यर्थः । तद-
परि पद्मे पद्मे वसुरविशशिमण्डलानि प्रणवत्रितयवैजयुक्तानीति अकारोकार-
सकारवीजानीत्यर्थः । तदुपरि प्रेतं परमसदाशिवं मन्त्रस्तु ह्रिसीः सदाशिवमहा-
प्रेतपञ्चासनाय नमः । तदुपरि हृदयानन्दश्रिवां शङ्करदयितां करस्यपुष्पाञ्जलीं
विरेचान्दः संस्थापनमुद्रया संस्थाप्य सन्निधकारिण्या मुद्रया सन्निधाप्य सन्निरोधन-

माहेशीं तां कपालोज्ज्वलडमरुवराभीतिशूलोरुटङ्गान्
 बिभ्राणां बाहुदण्डैर्निविडङ्घिमनिभामग्निदिक्पत्रमूले ।
 नेत्रैरुद्भासमानां त्रिभिररुणजटाकोटिबद्धेन्दुखण्डाम्
 गन्धाद्यैः पूजयेत्तां वृषभमुर्दानभं या समारुह्य याति ॥ २४ ॥
 कौमारीं यौवनाढ्यां सुरुचिरवदनां कुङ्कुमाभां सुशोभाम्
 शक्तिं पाशाङ्कुशौ या वहति निजकरैर्दक्षिणे चाभयञ्च ।
 ह्यालालोलां विशालामलनयनयुगामर्चयेद् गन्धपुष्पैः
 सर्वालङ्कारयुक्तां शिखिनि यमदिशां पत्रमूले निषण्णाम् ॥ २५ ॥
 रत्नोदिकृपत्रमूले सजलजलधरश्यामलाङ्गीं सुकेशोम्
 घण्टां कम्बुं कपालं रथचरणमथो बिभ्रतीं बाहुदण्डैः ।
 आमीनां वैनतेये मणिमयमुकुटोद्भासितां वैष्णवीं ताम्
 गन्धाद्यैरर्चयेत्तां मधुमदमुदितां नित्यमालोलहर्याम् ॥ २६ ॥
 वाराहीं खेटक्रास्युद्भटहलमुपसान् बिभ्रतीं पोत्रिवक्त्राम्
 पाश्यात्ये पत्रमूले मणिमयविलसत्कुण्डलोद्घुष्टगण्डाम् ।
 या शश्वद्विश्वपूज्या गिरिशिखरखरा (धरा) भीमकोले निषण्णा
 गन्धाद्यैरर्चयेत्तां सुरुचिरवदनां धूमधूम्राङ्कान्तिम् ॥ २७ ॥
 इन्द्राणीं चन्द्रविम्बप्रतिमनिजमुखीमिन्द्रनीलाभवणाम्
 कर्णान्ताक्रान्तनेत्रां मणिमयमुकुटां वायुदिक्पत्रमूले ।

अग्निदले माहेशीं पूजयेत् । कौश्रीं कपाली त्तमडमरुवराभोगुलीरुटङ्गान्
 कपालं नरशिरःखर्परम् उत्तमम् उद्भटं सडमरुवरं डमरुशं प्रम् आभीमं भया
 नकं शूलम् उरु महत् टङ्कः पापाणदारणः । एतान् विधाणां धारयन्तीम् ॥ २४ ॥

याम्ये कौमारीं शिखिनि मयूरं निषण्णाम् ॥ २५ ॥

नेत्रैस्ते वैष्णवीम् ॥ २६ ॥

पश्चिमे वाराहीं कौटुभः । गिरिशिखर इव शिखरः स चासौ खरः प्रखरः
 आभीमो भयानकश्च कौलः शूकरस्तस्मिन्निषणां धूयेति अतिशयभूषवर्षाम् ॥ २७ ॥

चार्पं कम्बुञ्च वज्रं शरमपि दधतीं हस्तपद्मैश्चतुर्भिः
 स्वर्मातङ्गे निषणां सुरवरविनुतामर्चयेन्नित्यमन्ताम् ॥ २८ ॥
 चामुण्डां चण्डहासोद्भटविकटरदां भौमवक्त्रां त्रिनेत्राम्
 खड्गं शूलं कपालं निजकरकमलेर्विभ्रतां खेटकञ्च ।
 निर्मासां रक्तनेत्रां त्रिभुवनभयदां सौम्यदिक्पद्ममूले
 कालीं कङ्कालभूषां पिष्टवननिलयामर्चयेद्दूर्ध्वं केशाम् ॥ २९ ॥
 पश्चादाश्चर्यरूपां सुरचिरवदनां शुद्धजाम्बूनदाभाम्
 हस्ताञ्जरेत्सूत्राभयकमललसन्मातुलुङ्गीफलानि ।
 विभाणामर्चयेत्तां त्रिभुवनजनताभ्यर्चितां लक्षणाढ्याम्
 लक्ष्मीमुत्तुङ्गपीनस्तनभरनमितामोशदिकपद्ममूले ॥ ३० ॥
 वीजान्यभूषामथ वचस्यनन्तो दीर्घं नभोऽन्तं नयनान्तमिन्द्रः ।
 प्रांशुर्हृ गन्तान्तपरं कुलान्तमनन्तरुद्रेण ततः समेतम् ॥ ३१ ॥
 तिथीशः सानन्ता भृगुरथ हरोऽनन्तसहितौ
 वक्रान्तो भौतीशस्तदनु च वक्रोऽनन्तसहितः ।

वायी इन्द्राणो स्वर्मातङ्गे षंरावते च युक्ताम् ॥ २८ ॥

कौंठरं चामुण्डां कीदृशी चण्डहासीऽभटविकटरदां चण्डहासेन उदभट्टा
 उवा विकटा भयङ्करा रदा दन्ता घस्याः तां पिष्टवन प्रसृजानम् ॥ २९ ॥

इशाने लक्ष्मीं यजयेत् । जाम्बूनदाभां सुरगोवर्णाभामित्यर्थः ॥ ३० ॥

आसां वीजान्याह । अनन्तः आकारः नभो हकारः अन्तः लकारः सदोर्ध्वम्
 आकारेण युक्तं तेन हां चां इति मङ्गाणीवीजद्वयम् । नयनान्तमौकारः इन्द्रो
 लकारः प्रथिः आकारः तदयुक्तं तेन ईं तां साहेशीमनुः । इक् उकारः तत्परम्
 जकारः तत्परं सकारः । कुलं सकारः तदानीं हकारः अनन्तेन आकारेण रुद्रेण
 रंकेण च समेतः तेन जं ज्ञां कौसारीवीजमुच्यम् ॥ ३१ ॥

तिथीशः ऋत्कारः सानन्तः साकारः भृगुः सकारः तेन ऋत्सां वैष्णवीमन्तः । हरी
 हकारः वक्रः शकारः तदन्तः षः तेन हां चां भौतीशोमन्तः । भौतीशः ऐकारः वक्रः
 शकारः अनन्तः आकारः तत्सहितः तेन ईं जं वक्रोऽनन्तः । कौ विन्दुः तत्पूर्व

कपूर्वं सूक्ष्मान्तान्वितमथ वनं चानु वदनम्

शचीनाथोपेतं गगनमपि कान्तान्वितमथ ॥ ३२ ॥

अथासिताङ्गं रुचण्डसंज्ञी क्रोधीशमुन्मत्तकपालिनौ च ।

पलाशमध्येष्वपि भीषणाख्यं संहारसंज्ञञ्च यजत् क्रमेण ॥ ३३ ॥

दधतोऽञ्जनमेघपुञ्जवर्णानुरुवेतालकपालशूलदण्डान् ।

लघुदुन्दुभिसंयुतांस्त्रिनेत्रान् करदण्डैः करिहस्तदण्डचण्डैः ॥ ३४ ॥

गजकृत्तिनिवर्त्तितोत्तरीयान् भ्रुकुटीसङ्घटितैर्ललाटपट्टैः ।

कुटिलालिकुलाभकुन्तलाग्रान् मुदितान्तःकरणान् सुयौवनाब्धान्

॥ ३५ ॥

हरात्तृतीयं भगभूतसंयुतं कुलान्तमप्यित्तविलोचनान्त्ययुक् ।

निशाकरार्द्धाङ्कितमस्तकञ्च मयेह तेषामपि वीजमीरितम् ॥ ३६ ॥

यो हेतुको यस्त्रिपुरान्तकाख्यो यौ वद्विवेतालङ्घुताशजिह्वी ।

कालः करालश्च तथैकपादो भीमाकृतिर्यः खलु भीमसंज्ञः ॥ ३७ ॥

ततो नीलजोमूतसङ्काशवर्णान्

दलायषु गन्धादिभिस्तान् क्रमेण ।

भीकारः जलं वकारः मूत्रा इकारः स एवान्नी यस्य आकारस्य तेन औं वां वीजं चासुखामन्त्रः । वदनं विसर्जनीयम् । अः अनुवदनम् आकारः शचीनाथोपेतं गगनम् इकारः कान्तान्वितम् अनुस्वारेण युतम् अः क्रीं महालक्ष्मीमन्तः ॥ ३२ ॥

पत्रमध्ये अष्टौ भैरवाः सम्पूजा इत्याह अथिति । असिताङ्गी रुचण्डः क्रोधीश उन्मत्तकपालिभीषणसंहाराः वेतालदण्डकपालशूललघुदुन्दुभिसंयुतान् चतुर्भुजान् ॥ ३३—३५ ॥

वीजमाह । हरात् तृतीयं ऐं भग एकारं तम् मूताक्षरं पञ्चाक्षरम् अनुस्वारं तेन संयुतं तेन ऐं कुली सकारसदानी इकारः अप्यित्तः औं अग्निः रीफः । विलोचनम् ईकारः तदन्त ऊकारः निशाकरार्द्धं विन्दु सदाङ्कितमस्तकं तेन ऐं क्रीं एतेन वीज-इयेनासिताङ्गान् भैरवान् पूजयेत् । ऐं क्रीं असिताङ्गाय भैरवाय नम इत्यादि ॥ ३६ ॥

ततोऽन्तकादीन् पूजयेदित्याह इति । ऐं हेतुकाय नम इत्यादिप्रयोगः । हेतु-

त्रिशूलं कपालं स्फुरन्नागपाशम्

तनुं दुन्दुभिं विभ्रती बाहुदण्डैः ॥ ३८ ॥

दंष्ट्राभौर्मविशालवक्त्रकुहरान् नेत्रैस्त्रिभिः प्रस्फुर-

द्वक्षीथ भ्रु कुटीकरालवदनान् कादम्बरीलालसान् ।

जड्भीभूतशिरोरुहान् नवधयोयुक्तांश्च भीमाकृतीन्

भीतीशेन निशाकारार्धसहितेनाभ्यर्चयेत् साधकः ॥ ३९ ॥

प्रियङ्गुश्यामाङ्गं परिकलितपाणिं मणिमयो-

ल्लसच्चूडापोडं हिरदनवराधिष्ठिततनुम् ।

सहस्रं विभ्राणं नयनकमलानां हरिहयम्

यजेत्तं पूर्वस्थां दिशि कुसुमगन्धादिभिरथ ॥ ४० ॥

अथ विकसितकिंशुकाभमग्निं ह्रगलपतं शितशक्तियुक्तहस्तम् ।

मणिमयमुकुटं यजेत् सुगन्धैः कुसुमवरेष्टं तरुणकुण्डलञ्च ॥ ४१ ॥

अर्चयेत्तदनु दक्षिणभागे नीलनीरदनिभं पिबन्नाथम् ।

दण्डहस्तमरुणायतनेत्रं सैरिभाङ्गगतमुञ्ज्वलवेशम् ॥ ४२ ॥

नरारूढां रक्षोदिशि विकटदंष्ट्रं सुनियतम्

ल्लपाणं विभ्राणं सजलजलदश्यामलतनुम् ।

यजेद्दालालोचं पलचपलमारक्तनयनम्

विचिचालङ्कारं तदनु विधिवद्राक्षसपतिम् ॥ ४३ ॥

शरदभ्रशशाङ्गनिभं वरुणं मकरस्थितमुञ्ज्वलवेशधरम् ।

मणिकुण्डलमण्डितगण्डतलम् वरपाशकरञ्च यजेत् सूर्दिशि ॥ ४४ ॥

वरसंवरसंशृणिशक्तिकारं शुचिकेतनधूमनिभाङ्गरुषिम् ।

कादिप्रिपुरातः बर्हिर्वेतालः इताम्रजिह्वः कालः एकपादः भीमः इत्यष्टौ एतान्

पतुर्भुवान् कादम्बरीलालसान् मदिरालालसान् तेषां मन्वसाह भीतीशेनेति ।

भीतीश ऐकारः निशाकारार्धसहितेन सार्धचन्द्रे ष तन ऐ ॥ ३७—३९ ॥

तथाह्येन्द्रादयः पूज्या इत्याह प्रियङ्गुश्यानेति । हिरदनवराधिष्ठिततनुं

निजदिशं निलं विधिनाथ यजेत् कुसुमप्रमुखेर्मणिहारधरम् ४५

अथार्णायौ देवं कनकसमवर्णं धनपतिम्

समासोनं यज्ञैः परिवृतमशेषैश्च निधिभिः ।

गदाहस्तं पिङ्गाक्षकमलयुगं तं सुकुसुमै-

र्यजेद् गन्धैर्धूपैः स्वदिशि लसदाकल्पमपि च ॥ ४६ ॥

ऐशान्यां शशिशृणुमण्डितजटाजूटं त्रिनेत्रं हरम्

सिन्दूरारुणविग्रहं दिशि यजेच्छूलं कपालं सदा ।

विभ्राणं सुभुजैश्चतुर्भिरपरां योगाख्यमुद्रां तथा

भस्मोद्भूलितविग्रहं वृषगतिं गन्धादिभिः साधकः ॥ ४७ ॥

मस्तकादिञ्जलराशिगं सकं मस्तकादनलग्नां यकान्तयुक्तं ।

सूक्ष्मपूर्वमुखपूर्वसंयुतं लोकपालमनुरेष क्रीर्त्तितः ॥ ४८ ॥

वटुकगणपदुर्गाक्षेत्रपालान् स्ववोजे-

रपि तदनु नमोऽन्तैः साधकेन्द्रः क्रमेण ।

मलयजङ्घिसुमाद्यैरर्चयेद् भक्तियुक्तो

हृतवह्निपिशिताशाधीशवायुशदिक्षु ॥ ४९ ॥

द्विरदनवरोहस्तिवः तमधिष्ठिता तनुर्येन तं पित्रनायं यमं संवरणं स्वयं गुचिकेत
नाधूम. तद्वान्नभाङ्गरुचयो यस्य तम् ऊर्णायु मेषः तस्मिन् समासोनं पिङ्गाक्ष तत्
अक्षकमलयुग्मञ्च ॥ ४०—४७ ॥

लोकपालानां मन्त्रमाह मस्तकादिति । मस्तकं विन्दुः अं तत्पातिलीम्ये न
चतुर्थमक्षरम् एकारं सकं सविन्दुकं मस्तकं विन्दुः तस्मादनलग्नं ततोयमक्षरं ककारः
वकः शकारः तदन्तः षकारः तदयुक्तः ककारः सृष्णा इकारः तत्पूर्वमाकारं मुख
विसर्जनैयं तत्पूर्वं विन्दुः संयुतं सविन्दुः कस्मिन्त्यर्थः । तेन लक्षां समुदायिन एं चां
इति मन्त्रेण इन्द्रादिलोकपालाः पूज्याः ॥ ४८ ॥

ततो वटुकगणपतिदुर्गाक्षेत्रपालान् स्वस्वबीजेः अग्निनेत्रं तवायुशानदिक्षु
पूजयेत् । वं वटुगणेश्यो नमः नं गणपतये नमः दुं दुर्गायै नमः इति सम्पूजयेत् ।
तत ऐन्द्रवारुणयाम्यसौम्यदिक्षु अष्टवसुभ्यो नमः । एकादशरुद्रभ्यो नमः

वसुभ्यो रुद्रेभ्यो दिनपरिवृद्धेभ्योऽपि च वलिम्

सभूतेभ्यो दद्याद् यजनविधिरित्यं निगदितः ।

अमुं कुर्वन्नुर्वीतलमधि बुधो नित्यमपि यः

स सम्पूर्णान् कामान् गिरिश इव सम्प्राप्य रमते ॥ ५० ॥

इति श्रीत्रिपुरासारसमुच्चये सर्वतन्त्रोत्तमोत्तमे अष्टमः पटलः ।

नवमः पटलः ।

प्रथाम्निकार्यं कथयामि पूजागृहस्य कुर्याद्दिशि वासवस्य ।

ईशस्य यदा दिशि वित्तपस्य विभावसोर्मण्डपमब्धिकोणम् ॥१॥

नवहस्तमात्रमथ शैलदीर्मितं यदि वा हृषीककरसम्मितं मतम् ।

हचिरैश्चतुर्भिरपरम्भुसुन्नतं कुशतोरणैः सितवितानशोभितम् ॥२॥

।।दशादित्येभ्यो नमः इति क्रमणाभ्यर्थ्यं ततः परमानन्दास्यतसन्दीहस्यन्दनादखण्ड-
रंविन्स्वरूपिणी भजमानपारिजातलतिकां परमेश्वरीं गन्धपुष्पपूपादीपनैर्वेद्यान्कैरुप-
वारैरभ्यर्च्यं सकलभवनोत्पत्तिविभूतिपरिभूतिमूलीभूतां संहारमुद्रया मण्डलकसु-
नेनाप्राय हृदयारविन्दमरविन्दं नीत्वा तन्मयमात्मानं परिभाष्य तदनुगृहीतप्रसादः
सयमस्यतानन्दमयो भूत्वा वीजसूक्तौ यथामुखं विहरदिति शुभः ॥ ४९ ५० ॥

इति श्रीत्रिपुरासारसमुच्चयटीकाया पदार्थादर्शऽष्टमः पटलः ।

एवमिहलीकसुखसाधदनभूतपरदेवतासमवधानकथनामन्तरं ह्रीमविधानं वक्तु-
मुपक्रमते अथाग्निकार्यमिति । नियमश्चाह पूजागृहस्येत्यादि । अथमर्थः वक्ष्य-
माणदौचामण्डपमध्यस्थवेदिकायाः पूर्वस्यान्दिशि ईशकोणे चासनमपि अग्री ईश
भचिरकोणं चतुरस्रात्मकं मण्डलं कुर्यात् ॥ १ ॥

अथ दौचामण्डपलक्षणमाह नवहस्तमावमित्यादि । इन्द्रवारुणयात्यसौम्यश्च नव-
हस्तपरिमिताद्वारुणम् । चतुर्हरि तीरणोपश्रीभितं मण्डपं कुर्यादिति । ततः
शैलदीर्मितमिति शैलाय सप्त समाख्याताः सव्यहस्तपरिमितं हृषीकायि इन्द्रियाय
तानि पञ्चहस्तपरिमितमित्यर्थः ॥ २ ॥

चतुर्द्वारयुक्तं ततस्तस्य मध्ये त्रिधा तद्विभागेन भागैकषेदीम् ।
अरद्विप्रमाणीकृतां दर्पणान्निर्भां तां मनोहारिणीं चापि कुर्व्यां

॥ ३ ॥

वेदास्रं योनिमर्द्धोडुपनिभमनलास्रं च वृत्तं षडस्रम्
पद्माकारं गजास्रं हरिहयहरिदारभ्य तस्या विदध्यात् ।
मध्ये वृत्तञ्च गौरीपतिसुरपदिशोः पण्डिता केचिदाहु-
र्वायव्ये पञ्चकोणं दिशि मदनरिपोः सप्तकोणञ्च कुण्डम् ॥
प्राक् सूत्रं प्रथमं निधाय विदधीतास्रं तस्याङ्कितम्
मध्ये मत्स्ययुगं दिशोरमलधीः कीनाशवित्तेशयोः ।
ताभ्यां सूत्रमणिं प्रसार्य चतुरः कोणांस्ततो लाञ्छयेत्
क्षेत्रं स्याच्चतुरस्रमत्र रचयेदन्यानि कुण्डान्यपि ॥ ५ ॥
क्षेत्रे क्षिप्त्वा वहिरिह पुरोभूतभागेऽशमेकम्
कोणाद्वाङ्गं सुनिश्चितमति भ्रामयेत् सम्प्रगृह्य ।

वेदिकानिर्माणप्रकारमाह ततस्तस्य मध्ये इत्यादिना तन्मध्यपश्चिभागेन
भागेन वेदिकां कुर्यात् यथा प्राक् प्रत्ययसूत्रचतुष्टयेनासकान्या दक्षिणीत्तरा पा
तयैव चानयेत् एवं कृते तन्मण्डपं नवपदात्मकं जायते तेषु मध्यपदे वेदिकामरवि
मात्रीकृतां दर्पणान्निर्भां दर्पणमध्यवर्तिनीं कुर्यात् ॥ ३ ॥

अवशिष्टेषु पूर्वाव्यष्टदिकपत्रेषु क्रमेण वेदास्रमित्यादि वक्ष्यमाणेन कुर्यात्
वेदास्रं चतुरस्रं योनिम् अश्वत्थपत्राकारम् अर्द्धोडुपनिभम् अर्द्धचन्द्राकारम् अमला
तिकोणं वृत्तं षडस्रं पद्माकारं गजास्रम् अष्टास्रं हरिहयहरिदारभ्य प्राचीं दिशमा
भ्येत्यर्थः । शारदातिलके तु आचार्यकुण्डं मध्ये स्याद्गौरीपतिमहेन्द्रयोरेव
आचार्यवृत्तं वर्तुलम् । अन्ये त्वेवसाहः इन्द्रेशानयोर्मध्यावृत्तं वायव्ये पञ्चकोणम् ई
कोणं मण्डलकोणं कुर्यात् ॥ ४ ॥

कुण्डप्रकारमाह प्राक्सूत्रमित्यादिना । प्रथमं प्राक् प्राञ्चयसूत्रमास्त्रास्य तन्म
द्वितं धत्वा तन्मानेन दिशीर्दक्षिणीत्तरदिक्षु सूत्रचतुष्टयम् आस्त्रासवेत् । एवं
चतुर्हस्तपादीपितं समं चतुरस्रं मण्डलं जायते । एतत् कुण्डं पूर्वदिग्गतं भव
एतदेव चतुरस्रम् ॥ ५ ॥

यावत् कौणं परमपि तथा सूत्रयुग्मस्य पातम्
मध्यात् कुर्याद् भवति तदिदं मन्मथावासकुण्डम् ॥६॥

परित्यज्य भागद्वयं पङ्क्तिभागौ
कृतेऽचोपरिष्ठादधस्ताच्च विद्वान् ।
परिभ्रामयेत्तेन मानेन सम्यग्
भवेदर्धचन्द्राङ्गयं कुण्डमेतत् ॥ ७ ॥

शर्वरीसाईभागीकृतक्षेत्रतः पार्श्वयोर्न्यस्य भागद्वयं पण्डितः ।
तेन मानेन सूत्रद्वयं विन्यसेत् कुण्डमेतद्भवेद्द्रुनत्रासम् ॥८॥
दिग्गजादधिकपङ्क्तिभागतः क्षेत्रतो निशितधीर्वह्निर्न्यसेत् ।
भागमेककमनेन सर्वतो भ्रामयेद् भवति वृत्तमुत्तमम् ॥ ९ ॥

भूपांशेऽशद्वयमिह वह्निः पार्श्वयोर्न्यस्य मध्यात्
क्षेत्रव्यासे सुविमलमतिस्तेन मानेन कृत्वा ।

चतुरस्रं कृतान्यानि कुण्डान्यङ्गरेदित्याहुः क्षेत्रे चिघ्रिति । कृतचतुरस्रं
आग्नेयमारुतनेर्द्धं तेश्च सूत्रद्वयम् आस्फाल्य पुनश्चतुरस्रं पञ्चावितथ एकम् अंशं
वह्निः चिघ्रा कौशाङ्गाईप्रमाणेन सम्युज्य भामयेत् कौणशब्देन कौणत्वं गृह्यते ।
तस्यार्द्धं कौणसूत्रद्वयमध्यसम्पातस्थानं तदर्द्धं पश्चिमकौणयुगले द्वितीयकौणसूत्रस्थानं
तत्प्रमाणतः तत्स्थान्यात् कौणसंलग्नं भामयेत् एतद्विधिनिकुण्डम् अग्निदिग्गतम् ॥६॥

अर्द्धचन्द्रकुण्डमाह परित्यज्येति । चतुरस्रं कृतं भूभागं दशधा विभज्य अथ ऊर्द्धं
भागद्वयम् ऊर्द्धं एकम् अथ एकं परित्यज्य अथे ज्यामृतं स्त्री स्त्री सप्रमाणं पातयित्वा
तेन मूले व्यासप्रमाणेन भामयेत् । सूत्रखण्डान्वन्यानि परिमार्जयेत् । एतद्वै-
चन्द्राङ्गयं कुण्डं दक्षिणदिग्गतम् ॥ ७ ॥

अस्रकुण्डमाह शर्वरीति । साईभागीकृत इति प्रकृतं चतुरस्रं क्षेत्रम् अष्टधा
विभज्य पार्श्वयोः तिर्यक् प्राचीमूर्धपार्श्वयोः प्रत्येकं भागद्वयं वर्धयेत् । सूत्रसकलानि
परिमार्जयेत् । ऐन्द्रकौणकुण्डं निवर्त्ततिदिग्गतम् ॥ ८ ॥

वृत्तकुण्डमाह दिगिति । क्षेत्रतोऽष्टाधिकदशभागे कृते एवं भागं चतुःपाञ्च
वह्निर्न्यस्य वृत्ताकारेण भामयेत् । वृत्तखण्डान्वन्यानि परिवर्जयेत् । एतद्वृत्तकुण्डं
पश्चिमदिग्गतम् ॥ ९ ॥

पार्श्वद्वन्द्वे भूयुगयुगं सूत्रपट्कोणपातम्
 कुर्यात् कुण्डं भवति तदिदं तर्ककोणं मनीषम् ॥१०॥
 दशांशेऽत्र विन्यस्य वाह्येऽंशमेकम्
 परिभ्राम्य तेनैव वृत्तं दलानाम् ।
 वह्निर्मध्यमे कर्णिकाश्चापि कुर्याद्
 भवेदष्टपत्रं बुधः पद्मकुण्डम् ॥ ११ ॥

क्षेत्रे क्षिप्रात्र वाह्ये दिशि दिशि मिहिरद्वन्द्वकांशेऽंशमेकम्
 क्लत्वानेनाब्धिकोणं पुनरपि मतिमान् कोणतोऽर्धं गृह्येत्वा ।
 तत्कोणाभ्यां विदध्यादिह खलु परितस्तेन मानेन चिह्ना-
 नष्टान्नं स्यात् सन्नन्तादपिच वितनुयादष्टसूत्रप्रयोगम् ॥ १२ ॥
 हयांशेऽत्र भागं वह्निर्न्यस्य वृत्तं परिभ्राम्य भूयो युगांशीकृतांशैः ।
 त्रिभिः पट्टदोर्ध्वं भवेत् पञ्चसूत्रप्रयोगादिहानेन पञ्चास्रकुण्डम्
 ॥१३॥

षडस्रकुण्डमाह भूपति । क्षेत्रं दशां भूपांशीकृत्य षोडशधा कृत्वा मध्यसूत्रात् ।
 पार्श्वमेवैकमेकं विन्यस्य पार्श्वद्वन्द्वे मत्स्रचतुष्कं ततः षट्सूत्रं पातयेत् । तेन षट्-
 कोणात्मकं कुण्डं भवेत् तत्रायव्यदिगतम् ॥ १० ॥

पद्मकुण्डमाह दशांशेति । चतुरस्रं क्षेत्रं दशांशीकृत्य वर्धयित्वा वर्तुलाकारिण
 भ्रामयित्वा पुनरपि तेन मानेन भ्रामयित्वा कुण्डात्मकमध्यहत्तेन कर्णिकाद्वितयहत्तेन
 केशराणि तृतीये चाष्टदलानि पद्मकुण्डं कौवेरदिगतम् ॥ ११ ॥

अष्टास्रमाह क्षेत्र इति । चतुरस्रं क्षेत्रं मिहिरद्वन्द्वं चतुर्विंशतिं विधाय
 दिशि दिशि एकमेकम् अक्षं क्षिप्या वर्धयित्वा अब्धिकोणं कृत्वा ततः कोणती-
 ऽर्धं गृह्येत्वा अन्तश्चतुरस्रकोणात्तांशं गृह्येत्वा कोणाभ्यां वाह्यचतुरस्रकोणाभ्यां
 दिशि दिशि चिह्नानि कृत्वा अष्टद्वेषे पातिनाष्टास्रं कुण्डं ईशदिगतम् ॥ १२ ॥

पञ्चास्रकुण्डमन्याचार्यमतमाह हयांशे इति चतुरस्रं सप्तभागं विधाय एकम्
 अंशं वह्निर्वर्तुलत्वेन वर्धयित्वा पुनरपि युगांशीकृत्य चतुर्धा विभज्य विभिरंशैरायाम-
 दैर्घ्यं कृत्वा तच्च सूत्रप्रयोगं पञ्चकोणात्मकं कुण्डं वायुकोणगतम् ॥ १३ ॥

चेत्रव्यासे दशाशैर्वहिरिह विनिधायैकमंशं सुवृत्तम्
मानेनानेन कृत्वा पुनरपि च चतुःषष्टिभागीकृतेऽत्र ।
पट्टायामप्रमाणं दृढमतिरमुना सत्रिकैस्त्रिंशदंशैः
कुर्यात् सप्तास्रकुण्डं भवति हि तदिदं सप्तसूत्रप्रयोगात् ॥ १४ ॥
यावन्मानं कुण्डविस्तारकस्य तावत् खातस्यापि मानं प्रदिष्टम् ।
कुण्डाकारं पण्डितो यादृशं तत् तादृग्रूपं मेखलाया निदध्यात्

॥ १५ ॥

तिस्रः कुण्डे मेखलामेखले द्वे यद्वा चैकां मेखलां वापि कुर्यात् ।
कुर्याद्दूर्घं मेखलाया गजौष्ठाकारं योनिं चापि होतुर्दिशीह ॥ १६ ॥
मुष्टिमात्रे तु ता मेखला द्वाङ्गुलैका-
ङ्गुलार्द्धाङ्गुलौक्षेताराः क्रमात् स्युः ।
रत्निमात्रे तु तास्त्राङ्गुलद्वाङ्गुलैका-
ङ्गुलौक्षेतारा भवेयुः पुनस्ताः ॥ १७ ॥
युगाप्यितनेत्राङ्गुलौक्षेताराः स्युरताः क्रमाद्द्वस्तमात्रेऽत्र कुण्डे ।
करद्वन्द्वमात्रे रसान्धोधिक्लाङ्गुलौक्षेतारा भवेयुः पुनस्ताः ॥ १८ ॥
वेदकरेऽस्मिन् सिन्धुरतर्काव्याङ्गुलतारोक्षेधयुताः स्युः ।
षट्करमात्रेऽस्मिन् दशवस्त्रुत्वङ्गुलतारोक्षेधसमेताः ॥ १९ ॥
भास्करपंक्तिगजाङ्गुलतारोक्षेधयुताः स्युरिमा वसुहस्ते ।
नाभिमिह्वास्वजवच्च विदध्यादष्टदलं सह कर्णिकयान्तः ॥ २० ॥

सप्तास्रकुण्डमाह चेत्रव्यास इति । अत्र व्यासप्रकृतं चतुरस्रं दशधा विभज्य
एकांशेन वहिर्वर्धयित्वा पुनस्तेनैव मानेन परिती तत्र भामयेत् । पुनरपि चतुरस्रं
चतुःषष्टिभा विभज्य तेष्वेकत्रिंशदंशं परित्यज्य अवशिष्टेन त्रयस्त्रिंशदंशेन तत्ररेखां
सप्तधा प्रथम्य सप्तचिह्नानि कृत्वा सप्तपुत्राख्यास्कालयेत् । एवं सप्तकोणम् असङ्क
चित्वायं कुर्यादिति ॥ १४ ॥

खान्तमानमाह यावदिति । युगं चत्वारि अपि तं त्र्यङ्गुलं नेत्रं द्वाङ्गुलं सिन्धु-
वाचौ तर्काः षट् अक्षयत्वारः । नाभिप्रसरमाह नाभिमिहिति । अन्तः कुण्डमध्यं

मुष्टिमात्रे रसाभोधिनेत्राङ्गुलायामतारोन्नतियोनिरुक्ता बुधैः ।
नेत्रवेदाङ्गुलोत्सेधतारान्विता नाभिरप्यत्र योन्यग्रमेकाङ्गुलम् २१
योन्यामेतन्नदितं रत्निमात्रस्य कुण्डस्य ।

यन्मयोक्तं तदेव खलु हस्तमात्रस्य ॥ २२ ॥

एकैकेनाङ्गुलीनामलनिशितमतिर्वर्द्धयेदन्यकुण्डे-
ध्वेनां योनिश्च नाभिं खलु यवयुगलेनेह योन्यास्तथाग्रम् ।
कुर्यान्नाभिश्च वृन्ताकृतिमपि यदि वा कुण्डरूपस्वरूपम्
योन्याकारेऽत्र योनिं सरसिजसदृशे नो विदध्याच्च नाभिम् ॥ २३ ॥
कुण्डस्यैक हस्तमात्रस्य योनिं प्राहुर्भूताम्यङ्गुलायामताराम् ।

व्यासस्यैकांशकोत्सेधयुक्तां कुर्याद् बोधिच्चाजपत्रानुरूपाम् ॥ २४ ॥
नेत्रभूताङ्गुलोत्सेधतारान्वितां नाभिंमंशद्वये तद्दलानि ।

व्यासवक्रांशतोऽंशेन तत्कर्णिकां मध्यभागे त्रिदध्याङ्गुधः कुण्डतः २५

कुण्डस्यैककरस्य चारु परितो नेमिर्भवेदङ्गुले-

नैकेनैव ततो विलोचनकरादारभ्य संवर्द्धयेत् ।

कुण्डे द्विकरकुण्डकावधि बुधः प्रत्येकमर्द्धाङ्गुलम्

तद्वाह्ये खलु मेखलात्रितयकं कुर्याद्यथोक्तक्रमात् ॥ २६ ॥

योनिप्रकारमाह सुष्टीति । दैर्घ्यरूपविस्तारः नेतरः षट्चतुर्धाङ्गुलायामः यथा-
संख्यम् । नाभिमानमाह नेत्रेति । योन्यग्रमाह योन्यग्रमिति योनिःकुण्डे योनिं
पञ्चकुण्डे नाभिश्चाविहिते इत्याह इत्येकाङ्गुल इत्यादि विदध्याच्च नाभिसित्यन्तेन
च । कुण्डस्येति एके षागमविदः हस्तपरिमितकुण्डस्य योनिमानम् अन्यथा वर्ण-
यनि भूत-अश्वि-अङ्गुलायामताराम् । व्यासः षायासः तस्मिन् षायामे तां षट्-
संख्यां षडङ्गुलां बोधिच्चाजपत्रानुरूपाम् अत्रत्यपचाकाराम् एतदुक्तं भवति । एक-
हस्तमात्रस्वषडङ्गुलविष्टतां द्वाङ्गुलीप्रतामत्रत्यपत्रवत् ॥ २५—२४ ॥

नेत्रेति । द्वाङ्गुलपञ्चाङ्गुलैरुत्सेधतारान्वितां कुर्यात् । भागद्वयेऽष्टदलानि च
व्यासस्य विसारस्य वक्रांशभागेन ततोयभागेन मध्यकुण्डे कर्णिकां कुर्यात् । एक-
हस्तकुण्डस्य परितः सर्वत्र एकैक भंशेन अनेन नेमिः एवं विलोचनात् द्विकरदारभ्य

शताहोमे खलु सृष्टिमात्रमरन्निमात्रं शतहोमकुण्डम् ।
हस्तं सहस्रे त्वयुते द्विहस्तं लक्षे चतुर्हस्तमिदं प्रदिष्टम् ॥ २७ ॥
दशलक्षे रसहस्तं वसुहस्तं कोटिहोमे स्यात् ।
कोट्यर्धे चाष्टकरं होमेष्वगमविदो ब्रुवते ॥ २८ ॥
केचिद्वस्तं लक्षहोमे द्विहस्तं लक्षहन्धे वर्ङ्गलक्षे त्रिहस्तम् ।
होमे कुण्डं वेदलक्षेऽब्धिहस्तं प्राहुर्दीर्णां पञ्चकं पञ्चलक्षे ॥ २९ ॥
वसुलक्षे वसुहस्तं सप्तकरं सप्तलक्षे स्यात् ।
वसुहस्तं वसुलक्षे नवलक्षे नवहस्तम् ॥ ३० ॥
दशहस्तं दशलक्षे दशकरमेवेह कोटिहोमेऽपि ।
दशहस्तान्नहि कुण्डं परमस्ति महीतलेऽमुष्मिन् ॥ ३१ ॥
सर्वसिद्धिकरमश्वुधिकोणं पुत्रदं मनसिजालयमथोक्तम् ।
अर्धे चन्द्रपट्टं शुभदं स्यादग्निकोणमरिमर्दनहेतुः ॥ ३२ ॥
शान्तिकोणं भवेत् सुवर्त्तलं छेदमारणकरं षडस्रकम् ।
पञ्चकुण्डमह व्युष्टिकारकं रोगशान्तिकरमष्टकोणकम् ॥ ३३ ॥
चतुरस्रं विप्राणां राज्ञामिह वर्त्तुलं कुण्डम् ।
वर्णजामर्दशशाङ्गाकारं चरस्रं तु शूद्राणाम् ॥ ३४ ॥
चतुरस्रं सर्वपां प्रशस्तमिति केचिदाहुराचार्याः ।
वाञ्छितफलदं यज्ञकुण्डं हयमपि भुक्तिमुक्तिकरम् ॥ ३५ ॥
षट्कोणसर्द्धचन्द्राकारञ्चापि प्रजाकरकुण्डम् ।

वर्धयेत् । एवं दिक्करकुण्डावधि दशहस्तकुण्डपर्यन्तं प्रत्येकम् अर्द्धाङ्गुलं न वर्धयेत् ।
तद्वाञ्छे खलु मेखलावितयं कुर्यात् ॥ २५ ॥ २६ ॥

होमसंख्यात्वरूपकुण्डमाह शतार्हति । द्विहस्तमयुते द्विहस्तं हस्तकुण्डकोणसर्व-
परिमितं तथाच सूत्रप्रमाणेन द्विहस्तकुण्डसूत्रेत् । एकहस्तस्य कुण्डस्य कर्णमूल-
प्रमाणतः । द्विहस्तसूत्रेत् कुण्डमेवं तन्विदो विदुः ॥ २७—३१ ॥

मुक्तिकरं पञ्चास्रं हयकोणञ्चैव राज्यदा योनिः ॥ ३६ ॥
इति श्रीत्रिपुरासारसमुच्चये नवमः पटलः ।

दशमः पटलः ।

नित्ये नैमित्तिके च प्रविमलमतयः प्राहुरेकेऽब्धिकोणम्
कुण्डं हस्तप्रमाणं स्मरगृहमदृशं चाथ वृत्तं प्रशस्तम् ।
षट्कोणं चार्द्धदोषाकरसदृशमथ स्थण्डिलं रत्निमात्रा-
यामं चाङ्गुष्ठपर्वान्वतमपि सुषमं निर्मितं वालुकाभिः ॥ १ ॥

चतुष्कोणमव्याङ्गुलौत्से धमेके

बुधा हस्तविस्तारयुक्तं तदाहुः ।

ततः शोधनं क्षालनं चापि कुर्या-

त्तथा प्लावनं चापि कुण्डस्य विद्वान् ॥ २ ॥

तिसस्तत्र लिखेदुदग्गतशिखांश्चाहृदा वर्द्धिषा
प्रागग्राश्च तथा चतुर्मुखमश्यामाकरा देवताः ।
तासां वृत्ररिपोर्हरिदृगतशिखायामध्यमव्योत्तराः

काभ्यविशेषे कुण्डविशेषमाह सर्वमिन्द्रिकरमिति । मनमिन्द्रिकरसंख्यातयोनि-
कुण्डं त्रातिविशेषे कुण्डविशेषमाह चतुरसमिति ॥ २२—३६ ॥

इति श्रीत्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां पदार्थादर्शे नवमः पटलः ॥ २ ॥

एवं मण्डपकुण्डविधानानन्तरं स्थण्डिलविधानं होमविधानञ्च वक्तुमुपक्रमं
नित्येत्यादिना । नित्ये नैमित्तिके हस्तप्रमाणं कुण्डमाचार्याः प्राहुः । वालुकानिर्मित-
स्थण्डिलप्रमाणमाह स्थण्डिलमिति ॥ १ ॥

कुण्डशोधनप्रकारमाह तत इति, कुण्डं स्थण्डिलं च कृत्वा नखकेशलोप्राश्यादीन्
संशोध्य गोमयाम्बसा कुण्डमुपलिष्य स्थण्डिलं चाभ्युक्ष्य वायुवीजं संशोध्य
वरुणवीजेनाप्लावनं कृत्वा हृदा हृदयगतं नम इति मन्त्रेण वर्द्धिषा द्विगु-
णितकुशेन दक्षिणायं पश्चिमादिपूर्वायत्कमेण रश्मातयं विलिख्य तासां दक्षिणा-

श्रीशार्दूलशसुराधिपा इति तथा प्रागग्ररेखाधिपाः ॥ ३ ॥
 अभ्युक्ष्य मूलेनाम्भोभिर्गन्धादैस्तस्य मध्यमभ्यर्च्य ।
 इह नौलनोरदाभां ध्यायेद्वागीश्वरीसुतुस्नाताम् ॥ ४ ॥
 जातं सार्त्तं गडकान्ताद्भुतवह्नभरणेः श्रोत्रियागारतो वा
 क्षेत्रान्त्रिचित्पिप्य पात्रे वरकनकमये ताम्रपात्रेऽथवापि ।
 सुत्पात्रे वा निधायाम्लजिपुलमतिर्वाङ्गवोजेन मन्त्रौ
 क्रव्यादांशं त्यजंस्तत्तदनु च मनना शोधयेत्स्वकीण ॥ ५ ॥
 क्वचैनं ततोऽवगुण्ड्य पश्चाद् यतात्मा परिदृश्ये धनुमुद्राम् ।
 असृतीकरणं ततो विदध्याज्जलवीजेन मविन्दुना क्षणानोः ॥ ६ ॥
 प्रादक्षिणाक्षिः परिभ्याभ्य स्वस्यग्-
 वागोश्वर्याः कुण्डमध्ये स्थितायाः ।
 योनविनं विज्यमेत् स्वाभिवन्द्यम्
 पश्चादग्निं मूलमध्वेन जन्तौ ॥ ७ ॥

दत्तरथिपु मध्यपथिमप्रवेभागगतानां क्रमेण ब्रह्मवसमीमाः पथिमादिप्रवायेषु मध्य-
 र्दक्षिणाक्षराणां द्विष्टः शीघ्रमगविपादेयतः कर्षत् ततो दक्षिणभागेन नभस्पथा-
 नतादौर्न हीनदृशाणि संस्थाप्य वामभागं प्रवायान् दर्शानामौथं तदुपरि यथाक्तं
 निपातान् तीर्थजलनापुष्यं पूर्वीकद्रव्यजातम् । पात्राणि च प्रवीकमन्त्रेण सम्योच्य
 कुण्डस्थान्दलधोरन्यतमे मध्ये गन्धादिभिरभ्यर्च्य ॥ २ ॥ ३ ॥

वागीश्वरीसुतुस्नातां वागीश्वरेण संयुक्तां दिभुजाम् उत्पलधारिणीमिति
 ध्यात्वा ॥ ४ ॥

सूत्रेकान्तसम्भवं श्रवणंः श्रोत्रियो ह्येता एकमग्निमानौय वङ्गवोजेन पात्रे
 निधाय क्रव्यादन्तं किञ्चिद्दाम्स्वगडं परित्यज्य शस्त्रेण सञ्जाय ॥ ५ ॥

क्वचैनानवगुण्ड्या असृतवीजेन धनुमुद्रया असृतीकृत्य उत्थाप्य प्रादक्षिण्यक्रमेण
 स्थण्डिलकुण्डं परिभ्याभ्य स्वससुखं कृत्वा । स्ववीजबुद्ध्या कुण्डमध्ये दिश्या योनीं
 तत् समर्पयेत् ॥ ६ ॥ ७ ॥

हृन्मन्त्रेण समाहितोऽथ जुहुयादाज्येन सप्ताहुती-
गर्भाधानमिदं सितेतरगतेः सम्यक् कृतं स्यादिह ।

एवं पुंसवनं ततो वितनुयान्मन्त्री तु सीमन्तकम्

तेनेवास्य तु जातकर्मविधिना वज्जेर्विदध्यादिह ॥ ८ ॥

ततः सप्तहस्तं त्रिपादं द्विशीर्षं चतुर्भिर्विषाणैस्त्रिधावहमिहम् ।

पिण्डैर्यतं लोचनैस्तर्कसंख्यैर्विनाशं रणन्तं चतुःश्रोत्रमग्निम् ॥ ९ ॥

रक्ताम्बुजास्यं परिमंस्वितैकपादञ्च पृष्ठेन गतं वृषेन्द्रम् ।

स्वमध्मं खं दक्षिणगेश्चतुर्भिर्वामैस्त्रिभिर्वाहुभिरप्युपेतम् ॥ १० ॥

शक्तिं रन्ध्रं सुक्सुवौ मय्यहस्तैर्वामैर्हस्तैस्तोमरं तालवृन्तम् ।

मर्पिः पूर्णं तप्तसोवर्णवर्णं पात्रं स्वाञ्च सप्तजिह्वां दधानम् ॥ ११ ॥

या सा हिरण्या कनका च रक्ता हृष्टा च सव्याननगा रसञ्चा ।

या सुप्रभास्या रसनातिरक्ता वामाननस्था बहुरूपिका च ॥ १२ ॥

तत धीनपाठमर्थं च पश्चाद्वैष्व देव्याश्च दद्यादाचमनादिकम् । ज्वालयेन्मन-
नानेन तर्जाग्रमथ देशिकः । आं चित् रिङ्गल हन हन दह दह पच पच सवा-
द्गानि ज्ञापय स्वाहा । अग्निं प्रज्वलित वन्दे जातवेदी हुताशनम् । सुवर्णवर्ण
ममल ममिडं सर्वतो मुखम् । उपतिष्ठेत विधिना मननानेन पावकम् । विन्य-
सदात्मनो देहं मन्त्रैर्जिह्वाहविर्भुजः । लिङ्गपायुशिरीवक्तृप्राणनेत्रेषु सर्वतः ।
त्रिङ्गर्चाग्रमंयुक्ताः सादिवर्णाः सविन्दवः । तेन स्युं धं स्युं वुं व्यु-मर्णामन्त्राः सप्त-
द्विष्टा जिह्वायः सप्तदेशिकैः । पूर्वोक्तहृन्मन्त्रेण गर्भाधानपुंसवनसीमन्तीन्नयनजात-
कर्मणां प्रत्येकं सप्ताहुतीः कृत्वा तत्र गायत्रातुष्टुवृहतीपंक्तिविष्टुवृजगतीच्छन्दोमय-
सप्तधातुम् ॥ ८ ॥

गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्निमयं त्रिपादं यजमानं प्रत्यात्मकं द्विशीर्षं चतुःशङ्कम् ।
वेदचतुष्टयं चतुःस्तम्भं प्रातर्मध्याह्नसायमिति शबलचयवद्वशरीरं वेदानोकाय पञ्च-
रावबौद्धाईहम् । हव्यस्यात्मकं विना पुंसवनवधेषु ऋद्यजुःसामाथवात्मकं चतु-
श्रोत्रं जङ्गमदीप्यमानवपुषं वृषेन्द्रपृष्ठेन गतं वृषेन्द्रस्य प्रहगतं तथात्स्वितकपालम्,
अधः दक्षिणभागैश्चतुर्भुजैः शक्तिं वीजं सुक्सुवौ । वामकरैस्त्रिभिस्तीमरतालवृन्तं
तदूर्णपूसोवर्णपात्रञ्च दधानमित्यादि ॥ ९—११ ॥

सुतप्रचामीकरचारवर्णा स्थिता हिरण्या दिशि शूलपाणेः ।
 वैदूर्यवर्णा कनकाभिधाना या सा निषसा दिशि वासवस्य ॥ १३
 या रक्ता तरुणदिवाकराभवर्णा
 सा जिह्वा हरिति सुसंस्थिता कृशानोः ।
 या कृष्णा विकसितनीलनीरजाभा
 सा रक्षःपरिवृद्धदिग्विभागलग्ना ॥ १४ ॥

पद्मरागसदृशप्रभोज्ज्वला सुप्रभा वरुणदिश्यवस्थिता ।
 या महारजतपुष्पसन्निभा गन्धवाहदिशि मातिरक्तिका ॥ १५ ॥
 यथार्थसंज्ञा बहुरूपिका या जिह्वोत्तरे दक्षिणतः स्थिता सा ।
 कुण्डस्य मध्ये त्वथ सा प्रशस्ता जिह्वा हिरण्या भुवि कामे-
 णादौ ॥ १६ ॥

स्तम्भनादिषु मता कनकाख्या द्वेषणादिषु मता खलु रक्ता ।
 मारणे निगदिता भुवि कृष्णा सुप्रभा बधवरैरिह शान्त्याम् ॥ १७
 उच्चाटनेऽतिरक्ता या बहुरूपोत्तरे सिद्धिम् ।
 ऋद्धिं दक्षिणतः सा तनुते मध्ये शुभानि सदा ॥ १८ ॥
 अन्ये त्वागमपारगामलधिर्यः प्राहुर्बुधाः सुप्रभाम्
 हवारेः ककुभि स्थितां पिलपतिः कृष्णां हिरण्यां पुनः ।
 वारुण्यां बहुरूपिकां पुरभिदो रक्तामुदोच्यां श्रिता-
 माग्नेय्यामतिरक्तिकाञ्च कनकां कुण्डस्यमध्ये स्थिताम् ॥ १९ ॥
 जिह्वान्तु हिरण्याख्यां शान्तिकर्मणि तथा कनकाख्याम् ।
 रक्तां कार्मणकर्मणि कृष्णां क्षुद्रक्रियासु बुधः ॥ २० ॥

जातवेदसं ध्यात्वाद्यं पायादिभूपदीपानैरुपचारैरभ्यर्च्य ततः प्राग्गैरुदग्यैर्दक्षि-
 रेकमिखलाकुण्डं मिखलाधसान् । द्विमिखले द्वयोर्मध्ये त्रिमिखले मिखलायां परि-
 सौथ्यै यदि स्थिखले तदा दक्षिणोत्तरपश्चिमभागेषु तीन् परिधीन् विन्यस्य पविष्यथ
 ततो गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं पुनः । अनन्तरं जातकर्म स्नानाभिकरणं तथा ।

या सुप्रभेति गदिता तामाहुर्मोक्षकारिणीं जिह्वाम् ।
 अतिरक्तामाकण्ठी बहुरूपामखिलसिद्धिदां जिह्वाम् ॥ २१ ॥
 सर्वालङ्करणान्वितां सर्वकर्मस्त्रेवं रूपं साधकश्चिन्मनानुम् ।
 सम्यग्ध्यायेत् सप्तजिह्वाभिर्युक्तं ज्ञात्वा वाग्यतोत्तानवक्त्रम् ॥ २२ ॥
 कुर्यान्मन्त्री जातकर्मावसाने पाद्यार्घ्याद्यै रर्चयित्वा यथावत् ।
 हृन्मन्त्रेणाज्याहुतीः सप्त कृत्वा श्रीमन्नामामुष्य धूमध्वजस्य ॥ २३ ॥
 प्रागग्रैरुदग्रैः परिस्तरैद्य कुशैः सम्यक् ।
 एकमेखलकुण्डे निशितमतिर्मैखलाधस्तात् ॥ २४ ॥
 परिस्तरैर्द्विमेखले द्वितीयमेखलोपरि ।
 त्रिमेखले तु मध्यमेखलोपरि परिस्तरैत् ॥ २५ ॥
 स्थण्डिलके सिकतानामग्रे पार्श्वेऽथ विन्यसेत् परिधीन् ।
 कुण्डस्य दक्षिणोत्तरपश्चिमभागेषु साधको मतिमान् ॥ २६ ॥
 होतुः पूर्वं पूर्वभागं प्रदिष्टं सर्व्यं भागं दक्षिणं भागमग्नेः ।
 वामं विद्यादुत्तरं भागमग्रं प्रज्ञावद्भिः पश्चिमं भागमुक्तम् ॥ २७ ॥
 ततो वामभागे परिस्तौर्यं दर्भान्
 पुलोमात्मजावल्गभाशागभाग्रान् ।
 तद्गूर्ध्वं न्यसेद्द्वन्द्वरूपेण पात्रा-
 ण्यथोऽधोगतास्यानि सर्वाणि धीमान् ॥ २८ ॥
 सौवर्णाण्यपि राजतान्यपि तथा पात्राणि शैल्वानि वा
 मृत्पात्राण्यपि शान्तिकादिषु परं शस्तानि कर्मस्त्रिह ।
 शैल्वत्तद्गुमशिश्रुभूरुहकृतान्ये तानि विद्मेषणो-
 च्चाटोच्छादनमारणादिषु भृशं शस्तानि पात्राण्यपि ॥ २९ ॥

उपनिष्क्रमणं पथादन्नप्राशनमीरितम् । चीङ्गीपनयने भूयी मङ्गानग्रिमहाव्रत-
 मित्यादि । प्रयोगान्ते मङ्गलनाकोऽग्नेर्गर्भाधानं करोमि नमः स्थाष्टा इत्यादि ।
 तथाच शतं मङ्गलनामानं कुण्डेऽग्निस्यापनं तथेति । उत्तरे सिद्धिमिति दक्षिणतः

अथोत्तानितेष्वेषु पात्रेषु त्रिहान्
जलेनैकमापूर्य्य तीर्थानि तत्र ।
सुसंश्लिष्य तैः प्रोक्षयेत् कूर्चदर्भै-

स्तदा सव्यभागस्थितं द्रव्यजातम् ॥ ३० ॥

कृतघृतशुद्धिः प्रविमलबुद्धिर्जुं ह्ययादाहुतिसप्तकमत्र ।

अन्नप्राशनमथचूडोपनयनयोरपि विदधीतेत्यम् ॥ ३१ ॥

मोदानमङ्गलादिषु सर्वेषु सहृदयेन ।

तेनैव समावर्त्तनविवाहयोरानुत्तौर्जुं ह्ययात् ॥ ३२ ॥

असूनिति सुसंस्कृते कृशानौ विधिना पूर्वसमोरितासनं तत् ।

परिकल्प्य यथावदर्चयेत्तां परिवारेण सहाम्बिकामथात्र ॥ ३३ ॥

परिवारस्यैकैकां देव्याञ्च क्षशाहुतीर्जुं ह्ययात् ।

एवं भैरव्यग्निर्जनितः स्याद्बोममाचरताथ ॥ ३४ ॥

पालाशैर्मधुरतयेण कुसुमैः सिक्तै रशेषान्नरः

कामांश्चम्पकपाटलाविचिकिलैः प्राप्नोति होमश्रियम् ।

राज्यं विष्वदलैः फलैरपि तथा सामान्यमश्वोरुहै

वायुः शाहलपल्लवैः सह गुडैः शान्तिं सहात्रै स्तिलैः ॥ ३५ ॥

अघोरिणं द्रविणं विगदत्वं प्राप्याञ्च सिद्धार्थैः ।

प्रीतिं प्रियङ्गुपत्रैः पुञ्जान् सौख्यं फलैर्मनुजाः ॥ ३६ ॥

लाजैः सौभाग्यं धान्यहोमिन

होमात् पुष्यै र्यक्षलोकाधिपत्यम् ।

मर्त्यैः पुन्रागैरतिविद्याधरत्वम्

पुष्यै र्मालत्याः सिद्धगन्धर्वलोकान् ॥ ३७ ॥

स्थिता सा उत्तरे मध्ये च च्छद्भिं सिद्धिञ्च तनुते । श्रीमन्नामिति असुध्य धम-
ध्वजस्य वज्रैः श्रीमन्नामासि मङ्गलनामासीति शारदातिलके राघवभट्टः । परिशी-
निति प्रादेशद्वयपरिमितयश्रीयकाष्ठं शैलुः वृक्षविशेषः । शैलुः श्लेषातकः शीत

आकृष्टिर्यक्षिणीनां विमधुरसहितैरर्जुनैः सर्षपैः स्याद्
 वेश्या वश्या भवेयुर्ह्यरिपुकुसुमैः किंशुकैश्चापि होमात् ।
 वश्याः स्युः कर्णिकारैरथ धरणिमुराः क्षत्रियाः कांसमर्द-
 वैश्यानां किङ्किरातैर्गण इह वशगः पाटलाभैश्च शूद्राः ॥३८॥
 ऋगलाङ्गजजाङ्गलहोमात् परराष्ट्रं स्ववशं भवेदशेषम् ।
 अथवारिवलं पराङ्गुखं स्यान्मधुराक्तो न महापललेन वापि ॥३९॥
 कटुत्वपतन्निम्बकेशैः सगुडैर्नारपलान्वितैर्निशासु ।
 कटुतैलविमिश्रितैश्च होमादरयस्त्रिमुनिवासरान् स्त्रियन्ते ॥४०॥
 नग्नजिदस्थजरो हरिद्राकण्डनकैर्विहितः किल होमः ।
 सप्तदिनात् प्रतिपक्षनृपाणां स्तम्भनकृत् प्रबलस्य बलस्य ॥४१॥

माषैर्मूकत्वं कोट्टवैर्व्याधिबाधाम्

आतङ्कान्तिः स्यात् कलायैस्तु होमात् ।

उन्मत्तः स्यादक्षजाभिः समिद्धि-

मृत्युः समाहाच्छा अलीवक्षजाभिः ॥ ४२ ॥

कपिलाष्टतसंयुतैर्मनुष्यो यवगोधूमतिलैः षडसकुण्डे ।
 नियुतं खचरत्वमेति हुत्वा निशि चारेण समाहितान्तरात्मा ॥४३॥
 पलाशस्य काष्ठैः परिज्वाल्य हव्यासनं चन्दनाम्बूक्षितैर्बन्धुजीवैः ।
 समस्तानि भूतानि वश्यानि होमाङ्गवेयुः प्रियङ्गुप्रसूतैश्च तद्वत्

॥ ४४ ॥

उद्दालो बहुवारकः इत्यमरः । कुद्रमंशता इति यस्य प्रसिद्धिः । ऋक्षशाखः
 शिफः क्षुप इत्यमरः । शिशुः शैलज इति ख्याते । विचिकिलः पुष्यविशेषः बन्धुजीव
 इति केचित् । कांसमर्दः कालकासुन्दापुष्यैः । किङ्किरातः पुष्यविशेषः ऋगलाङ्गं
 ऋगलांसं जङ्गली द्रव्यविशेषः पूर्ववत् । अथवेति अरिबलं शत्रुबलं पराङ्गुखं स्यात्
 मधुराक्तो न महापलल महासांसम् अतएव वैद्योक्तशास्त्रे ब्राह्मणे च तथा तैले मांसि
 चेत्यादिषु महच्छब्दो न दीयते, तथा, कटुत्वनिम्बपत्रकेशैर्नारपलान्वितैः

नरो भक्ष्यभोग्यान्नपानानि हुत्वा परां सम्पदां प्राप्नुयादत्र लोके ।
वटोडुम्बराद्यङ्कुरैः स्वादुवर्गान्वितैः कण्ठतां मल्लिकाभिर्यशः स्यात्
॥ ४५ ॥

तुष्टिर्नीलाम्बुजैर्होमात् स्वादचिरेण स्वशक्तिमुपेतम् ।
घृताहुतिद्विगुणितषोडशाङ्गुलोलोन्नतिर्वरा तत इह मध्यमार्हतः ४६
गजाङ्गुलोलोन्नतिरधमा तिलोद्भवं तथैव माधिकमपि पञ्चगव्ययुक् ।
एकं बुल्लकं पयसो दध्नो रसमेक्ष्वच्च तद्वत् ॥ ४७ ॥

एकेकापूपलिकापायसमक्षप्रमाणञ्च ।

कदलीफलमेकैकं नागरङ्गं मातुलुङ्गञ्च ॥ ४८ ॥

पनसं दशखण्डं स्याद्गुणखण्डं स्यात् फलं वैख्वम् ।

कर्कटिकागुणखण्डात् दलपुष्पफलान्यखण्डानि ॥ ४९ ॥

चतुरङ्गुलसमानव्यञ्जनपिस्त्राकण्ठशराश्च ।

चुल्बकार्क्षा हि तिलाः प्रसूतिमिताः शक्तवो गदिताः ॥ ५० ॥

लाजाः स्युर्मुष्टिमिताः कर्षार्क्षाः सर्षपाः प्रोक्ताः ।

कर्षप्रतिमा मुद्गा माषाश्च व्रीहयो मुष्टिमिताः ॥ ५१ ॥

षोडशरपतिमाषा गोधूमाश्च रक्तशालयस्तद्वत् ।

सप्ताष्टौ वाय वा श्रवाः पञ्चशो भण्णिताः ॥ ५२ ॥

अर्धपलं गुर्दमानं मुष्ट्यर्धं तण्डुलाः प्रोक्ताः ।

कुङ्कुमसृगमदचन्दनघनसाराश्चनकमात्राः स्युः ॥ ५३ ॥

नरमांसैर्होमात् अवयवः तिस्रस्रवासरान् एकविंशतिदिवसात् प्राक् मिथन्ते । तथा
नप्रजिदस्त्रिंशत्पाण्डुराङ्गुलीकं केषिद्द्रुद्राक्षफलम् अजलोम हरिद्राखण्डनकैर्विहितो होमः
सत्राह्वात् प्रति प्रतिपन्नवृषाणां सन्धनकान् प्रबलस्य मांसहोमात् सुकरम् । अत्र-
जावहेङ्गसमिद्धिः निम्बिचारेण इषायां वायी गते ॥ १२—४४ ॥

इव्यपरिमाणमाह । घृताहुतिद्विगुणितषोडशाङ्गुलीन्नतिः द्वाविंशदङ्गुलीन्नति-
५३ कर्षात् एवभूता आहुतिर्वरा अष्टौ अर्धेन मध्यं तथा तिलोद्भवं तैलं माषिकं

वदरफलप्रमाणं पुरं द्विखण्डं कपित्थफलकम् ।
 श्लेष्मातकं पिशाचतरुं त्यक्तान्येभ्यः समाहरीत् समिधः ॥५४
 गीपुच्छमीषिकांश्च त्यक्तान्यदणं परिस्तरणम् ।
 एधांसि हिरण्यायां चरुमाघारांश्च कनकायाम् ॥ ५५ ॥
 बहुरूपायां जुहुयात् सिद्धार्थवैष्णवांश्च रक्तायाम् ।
 कृष्णायामिह लाजान् शक्तून् वैशुप्रभायाञ्च ॥ ५६ ॥
 अतिरक्तायां तु तिलान् सर्वद्रव्याणि कनकायां वङ्गे ।
 कर्णे ह्येमे व्याधिबाधा नेत्रेऽथ नामिकायाञ्च व्याधिः ॥ ५७ ॥
 द्रव्यच्छेदो मस्तके स्यान्मुखान्तर्होमं कुर्यात्तेन नित्यं विपश्चित्
 ॥ ५८ ॥

भेरीवारणवारिदध्वनिनिभो वङ्गे ध्वनिः शोभनो-
 वर्णः स्वर्णनिभः शुभोदयकरः सिन्दूरवर्णः समम् ।
 उद्यद्भास्करसन्निभश्च सुसृणचौद्रेन्द्रगोपारुणो
 गन्धश्चम्यकपाटलाविचिकिलैराज्येन तुल्योऽपि च ॥५९॥

मधु पद्मगव्यं सूकलहरणे तथैव पूर्ववज्ज्ञेयम् । उडुम्बरायान् उडुम्बरसमिधः
 तथा एकमेकं जुहुयात् । व्यञ्जनं सूपादि पिण्याकमन्नं कशरीसिलतण्डुलाः चतु-
 रङ्गुलसमानाः चतुःपूर्वपरीताः । कर्षाई इति अशीतिगुञ्जापरिमितशास्त्रीक-
 सोलकद्वयं कर्ष इति अतएव शुबलक्षणे कर्षाद्युयाह तच्छिर इत्युक्तं कर्षद्वयं प्रकृतिः ।
 षोडशमाषकपरिमिता राजमाषाः । रेखयवाः चूर्णयवाः पुरं गुग्गुलुः श्लेष्मातकं
 पूर्वोक्तवत्प्रविशेयः । पिशाचतरुः वडंङ्गा । गीपुरमीषिकान् दणशेषान् लक्का अन्य-
 दणपरिस्तरणम् एधांसि समजिह्वायां पृथग् द्रव्येण ह्येतव्यं तदेवाह हिरण्यायां
 चरुं कनकायाम् आघारं तप्तघृतं दद्यात् । कर्षादिहोमि भूषणमाह वङ्गे-
 रिति ॥ ५५—५६ ॥

वङ्गे ध्वनिफलमाह भेरीति । भेरी वाद्यविशेषः वारुणी हस्तौ । वर्णफलमाह-
 वर्ण इति । अस्त्रेण अस्त्रमन्त्रेण चक्रपूजां दशदिग्बन्धनञ्च कुर्यात् । दीपमाली

पुत्रागनागकेशरगुग्गुलगन्धोपमञ्च सिद्धिकरः ।
 छत्राकारा तु शिखा शिखिनः शुभदाथ कल्पना च भवेत् ॥६०॥
 धूमोऽग्नेः कुन्दनिभः शुभफलदः काशकुसुमसङ्काशः ।
 खरवायसरवसदृशो वज्रैः शब्दो विनाशकरः ॥ ६१ ॥
 कृष्णो ह्रुतवहवर्णो यजमानं नाशयेदचिरात् ।
 पिङ्गो वहुरोगकरो रौप्याभो राष्ट्रहानिमपि तनुयात् ॥ ६२ ॥
 विष्ठामदृशो गन्धो वज्रैर्दुःखानि विदधाति ।
 मूत्रसमो बलहानिं खेदजे शुभविनाशनं कुर्यात् ॥ ६३ ॥
 विच्छिन्नाग्ने मृत्युं शिखा सुवृत्ता करोति बलहानिम् ।
 शुकपिच्छाभो धूमो वज्रैर्वाहानिहाशु नाशयति ॥६४॥
 कुर्यात् कपोतसदृशः क्षपीटयोनिर्गवां नाशम् ।
 भावर्तः शुभफलदः प्रदक्षिणो वीतिहोत्रस्य ॥ ६५ ॥
 विद्युत्पाते दर्दुरे विस्फूलिङ्गे आनर्थ्यं स्याद्धोमकाले क्षणानोः ।
 वामावर्तो विग्रहो हामयुक्ते होतुर्भीतिः सम्भवेद्भूतसङ्घात् ॥६६॥
 वस्त्रधिकं शतमाज्यैर्जुहुयात् शान्तिकामेषु दोषेषु ।
 अस्त्रेण साधकेन्द्रस्तचुयादर्थं चक्रपूजाञ्च ॥ ६७ ॥
 वशो भवत्ववश्यं भूमिपतिलक्ष्मीमेन ।
 लक्षार्हेनामात्यः सामन्तो लक्षपादेन ॥ ६८ ॥
 षड्भिः सहस्रैर्भूपतिपन्नो वश्यास्तदीयपुत्राश्च ।
 एकसहस्रहोमात् सुभगा गणिकाश्च वश्याः स्युः ॥ ६९ ॥
 नियुतैर्दशभिर्भवन्ति सर्वे वश्या नाकसदः सुरेन्द्रमुख्याः ।
 नियुतैस्त्रिभिरेव देवपन्नो मुनयश्चापि अथान्यदेवता ॥ ७० ॥
 गन्धर्वसिद्धचारणगणास्परसो ह्यधीकलक्षेण ।
 विंशतिलक्षैर्वशगा भवन्ति विद्येश्वराः सर्वे ॥ ७१ ॥

जपानलं नित्यजपप्रकारमाह जन्मेति । जन्माधारमृद्धोदरात् मूलाधारबोटोरात्

निद्युतैः शताईसंख्यैः सदाशिवान्धोजनेत्रकमलभवाः ।
 वश्या भवन्ति लक्षैः कोटिभिराप्नोति ग्राह्यतं धाम ॥ ७२ ॥
 पूर्णाङ्गुतिमथ हुत्वा पुरंरिपुदयितां विस्वज्य दृढभक्तिः ।
 तदनु समाहितबुद्धिः क्षाहानाथं विसर्जयेन्मन्त्री ॥ ७३ ॥
 सपरिस्तराननुहोमे नित्ये परिधीन् दहेन्मतिमान् ।
 नैमित्तिके तु होमे परिधीन् परिस्तरान् दहेन्मन्त्री ॥ ७४ ॥
 सुधाकरे चाथ समर्थं देवीं नृत्यं च गीतैः स्तुतिभिः प्रणम्य ।
 उहास्य मूलेन गुरुपदिष्टकादम्बरीभिर्जुं हुयान्नखी ॥ ७५ ॥

जन्माधारगृहोदरादजमुखत्रयान्तमाशान्तया
 वृथा जल्पति शक्तितन्मनियतः सूत्राक्षमालायुतः ।
 मन्त्रश्च स्ववशोहतः प्रतिपदं तत्प्रत्यगाशासुखम्
 लिङ्गञ्च स्थितमव्ययं विजयते नित्यो जपात् त्रैपुरः ॥७६॥
 इति श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये होमविधानं
 नाम दशमः पटलः ।

अजमुखत्रयकान्तमाशान्तया अजमुखं मूलाधाररुद्रमन्त्रं तदन्तर्गतं वाचं तदन्त-
 र्गतमाशान्तया तेजोरूपम् अशुखया आठत्वा पीनः पुनः खरशो मन्त्रः प्रतिपदं प्रत्येकं
 द्रव्यं लिङ्गस्थितं लिङ्गशयीपरि यत्तोजः तस्योपरिस्थितं प्रत्याशासुखं सर्वतीमुखं
 तेजोविशेषणं जल्पति तद्वीर्यं करोति कौटुम्बकः शक्तितन्मनियतः कुशलः तथा
 सूत्राक्षमालायुक्तः सूत्ररूपाकारा अकारादिचकारान्तवर्षमालायुक्तः । एवं चिन्तनं
 नित्यजपरूपी भवति ॥ ५७—७६ ॥

इति श्रीगोविन्दाचार्यविरचितायां त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां पदार्था-

दशमः पटलः ।





